

ΠΕΡΙ ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΑΝΑΔΕΙΞΕΩΣ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΟΣ

Α'

Πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἐδημοσιεύθη ὑπ' ἐμοῦ διεξοδική μονογραφία ἀφορῶσα εἰς θεμελιώδη θεσμὸν τοῦ βυζαντινοῦ πολιτεύματος, τὴν ἐκλογὴν, ἀναγόρευσιν καὶ στέψιν τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος¹. Εἰς τὸ βιβλίον ἀφιέρωσαν διεξοδικὰς βιβλιοκρισίας ἐμβριθεῖς γνῶσται τῆς βυζαντινῆς πολιτικῆς ἱστορίας², τινὲς τῶν ὁποίων ὁμως ἐμμένουν εἰς ὠρισμένας διαφωνίας τῶν ἐπὶ κεφαλαιωδῶν, νομίζω, θεμάτων.

Καίτοι οὗτοι κατὰ βάσιν περιορίζονται εἰς ἐπανάληψιν παλαιότερον διατυπωθεισῶν ἀπόψεων καὶ δὲν εἰσέρχονται εἰς ἀντίκρουσιν μιᾶς ἐκάστης τῶν ὑπ' ἐμοῦ προσαγομένων, ἀντιθέτων τῶν ἐκδοχῶν των, μαρτυριῶν, — πράγμα βεβαίως δυσκόλως πραγματοποιήσιμον εἰς τὸν χῶρον μιᾶς ἔστω καὶ σχετικῶς ἐκτεταμένης βιβλιοκρισίας — ἐθεώρησα σκόπιμον νὰ ἐπανέλθω εἰς τὸ θέμα καὶ νὰ προσπαθῆσω νὰ διασαφηνίσω ἔτι μᾶλλον ὠρισμένα ζητήματα. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ θὰ περιλάβω καὶ τὸ ὑλικὸν ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον δι' οἷονδήποτε λόγον δὲν ἔλαβον ὑπ' ὄψει κατὰ τὴν ἀρχικὴν διαπραγμάτευσιν τοῦ θέματος.

Προηγουμένως, ἐξ ἀφορμῆς ἐρωτήματος τεθέντος ὑπὸ τοῦ Ι. Καραγιαννοπούλου, ἐπιθυμῶ νὰ διευκρινήσω, πῶς ἤχθην εἰς τὴν κατὰ περιόδους διαίρεσιν καὶ ἐπὶ ποίων κριτηρίων ἐθεμελίωσα ταύτην³.

1. Ἐκλογή, ἀναγόρευσις καὶ στέψις τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος (Πραγματεῖαι τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τ. 22, 2), Ἐν Ἀθήναις 1956.

2. Π. Ζέπος ἐν Ἐπετηρὶς Ἑταιρίας Βυζαντινῶν Σπουδῶν, τ. 26 (1956), σ. 394 - 397, R. Guillard ἐν Revue des études grecques, τ. 70 (1957), σ. 562 - 563, J. Karajianopoulos ἐν Byzantinische Zeitschrift, τ. 50 (1957), σ. 469 - 471, B. Sinogowitz ἐν Zeitschrift der Savigny - Stiftung, Roman. Abt., τ. 74 (1957), σ. 489 - 490, B. Rubin ἐν Gnomon, τ. 58 (1958), σ. 471 - 473.

3. Ὁ Ι. Καραγιαννόπουλος παρατηρεῖ, ἀφ' ἐνός ὅτι ἡ ὑπ' ἐμοῦ ἀκολουθουμένη διάκρισις εἰς πρῶτον (324 - 610), μέσην (610 - 1081) καὶ ὑστέραν (1081 - 1453) περιόδους διάκρισις, παραδεδεγμένη διὰ τὴν ἐξωτερικὴν ἱστορίαν τοῦ Βυζαντίου, εἶναι κατὰ μέγα μέρος συμβατικὴ (σ. 468 - 469), ἀφ' ἑτέρου δὲ ὅτι δὲν ἠδυνήθην νὰ εὕρω ein einheitliches Kriterium für eine einleuchtende Einteilung der geschichtlichen Entwicklung des Phänomens (σ. 469).

Ἐλαβον πράγματι ὑπ' ὄψει τὴν ἰσχύουσαν διὰ τὴν ἐξωτερικὴν ἱστορίαν διαίρεσιν, ἀφ' ἑνὸς μὲν διὰ τὴν ὑπάρχουσαν βᾶσιν πρὸς συνεννόησιν καὶ ἀφ' ἑτέρου διότι μὲν τὸ τέλος ἐκάστης τῶν ὡς ἄνω διαιρέσεων συμπίπτει τὴν ὅλοκληροῦται κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ὑπὸ ὠρισμένην μορφήν ὃ ὑπὸ ἔρευναν θεσμός (καὶ οὐχὶ « φαινόμενον ») τῆς ἀνακηρύξεως νέου αὐτοκράτορος.

Ὡς καὶ ἀλλαχοῦ ἀνέπτυξα, δὲν εἶναι εὐχερῆς ἡ παρακολούθησις τῶν εἰς τὸ βυζαντινὸν πολίτευμα ἐπερχομένων μεταβολῶν — εἰς οἷονδῆποτε τομέα ἀναφέρονται αὐταί — διότι αὐταὶ δὲν καθορίζονται νομοθετικῶς, ἀλλ' εἰσάγονται βαθμιαίως, πολλάκις δὲ τὰ σπέρματα καινοτομίας τινὸς δέον τὴν ἀναζητηθῶν δεκαετίας ὄλας πρὸ τῆς ὀριστικῆς αὐτῆς διαμορφώσεως. Ὡς ἐκ τούτου παρατηρεῖται εἰς μὲν τὴν ἐξέλιξιν τῶν θεσμῶν ποιά τις ρευστότης, εἰς δὲ τὴν ἐντὸς αὐστηρῶν χρονικῶν πλαισίων περιχαράκωσιν των ποιά τις σχηματοποιήσις.

Κατὰ τὴν παρακολούθησιν τῆς ἐξελίξεως ἑνὸς θεσμοῦ, ἰσχύοντος ἐπὶ διάστημα χρονικὸν ὑπερβαῖνον τὴν χιλιετηρίδα, θεωρῶ ἀνεφικτον τὴν ἐξευρεσιν ἑνὸς ἐνιαίου κριτηρίου, διότι χαρακτηριστικὰ στοιχεῖα τοῦ θεσμοῦ ἀπαντῶντα εἰς τοὺς πρώτους αἰῶνας ἐξαφανίζονται εἰς τοὺς ἀκολουθίους, ἐνῶ ἀντιστρόφως οὐσιώδη γνωρίσματα αὐτοῦ κυριαρχοῦντα εἰς μεταγενεστέρους ἐποχὰς εἶναι προηγουμένως ἀνύπαρκτα. Ἐπὶ παραδείγματος : Κατὰ τοὺς αἰῶνας Δ', Ε' καὶ τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ Γ' λαμβάνει χώραν ἡ διὰ μανιακίου στέψις τοῦ ἀναγορευομένου, μαρτυρουμένη ἀσφαλῶς καὶ διὰ τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ Ἰουστίνου Β' (14 - 15 Νοεμβρίου 565). Ἐκτοτε οὐδεμία μνεῖα ταύτης ἀπαντᾷ. Ἀντιστρόφως ἡ « χρῆσις » τοῦ νέου ἡγεμόνος, ἀποτελοῦσα οὐσιῶδες τμήμα τῆς στέψεως κατὰ τοὺς παλαιολογεῖους χρόνους καὶ ἀμφισβητουμένη διὰ τὸν ΙΒ' αἰῶνα, εἶναι βέβαιον ὅτι προηγουμένως ἦτο τελείως ἄγνωστος.

Δεδομένου λοιπὸν τοῦ, κατ' ἐμέ, ἀνεφικτου τῆς ἐξευρέσεως ὠρισμένου στοιχείου τῆς ἀναγορεύσεως ἢ τῆς στέψεως διὰ τὴν χρησιμεύσῃ ὡς ἐνιαῖον κριτήριον, προκειμένου τὴν καθορισθῆ ἢ κατὰ περιόδους διαίρεσις τοῦ ὑπὸ διαπραγματεύσιν θέματος, ἐθεώρησα σκοπιμώτερον τὴν λάβω ὑπ' ὄψει τὴν συνολικὴν εἰκόνα, ἣν παρουσιάζει τὸ ἐκάστοτε τυπικόν, διαμορφούμενον ἀφ' ἑνὸς μὲν διὰ τῆς ἀπαλείψεως οὐσιωδῶν στοιχείων ἰσχυσάντων ἐπὶ μακρότερον ἢ βραχύτερον χρόνον προηγουμένως καὶ ἀφ' ἑτέρου διὰ τῆς εἰσαγωγῆς νέων.

Ἐπὶ τῇ βᾶσει τῶν αὐτῶν σκέψεων ἐπεδίωξα τὴν περαιτέρω ὑποδιαίρεσιν τοῦ ὑλικοῦ ἐντὸς τῶν περιόδων· ἀλλ' ἐνῶ τὸ πρᾶγμα διὰ τὴν πρῶτον καὶ τὴν ὑστέραν ἦτο σχετικῶς εὐχερές, διὰ τὴν μέσσην προσέκρουεν εἰς σοβαρὰς δυσχερείας, κυρίως ἕνεκα τῆς ποιότητος τῶν πηγῶν. Τὰ ἀφηγηματικὰ κείμενα διὰ τοὺς αἰῶνας Ζ' καὶ Η' εἶναι πενιχρά, τόσον ἐξ ἐπόψεως ποιότητος, ὅσον καὶ ἀριθμοῦ, ἐνῶ ἐπισήμου χαρακτήρος πηγαί, πλὴν τῶν πρακτικῶν τῶν συνόδων καὶ μεμονωμένων νεαρῶν, ἐλλείπουν σχεδὸν παντελῶς. Ὡς ἐκ τούτου, ἡναγκάσθη τὴν πραγματευθῆ ἕν τῷ συνόλω διάστημα πέντε σχε-

δὸν αἰώνων, μὲ μόνην τομὴν — καὶ αὐτὴν ὑποτυπώδη — εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ Θ'. Βεβαίως ἐκεῖνο τὸ ὄποῖον ἴσχυεν ἀρχομένης τῆς Ζ' ἑκατονταετηρίδος διαφέρει σημαντικῶς ἀπὸ τὸ ἰσχυὸν μεσοῦσης τῆς ΙΑ', ἀλλ' ἀδυνατῶ νὰ προσδιορίσω ἐπακριβῶς τὰ χρονολογικὰ ὁρόσημα τῶν ἐπελθουσῶν μεταβολῶν.

Ἐκ τῶν λεγομένων ὑπὸ τοῦ Ι. Καραγιαννοπούλου (σ. 468 - 469) ὁ ἀναγνώστης ἀποκομίζει τὴν πεποίθησιν ὅτι τὴν τομὴν τῆς πρώτης περιόδου εἰς τὸ ἔτος 610 ἐστήριξα εἰς τὸ γεγονός καὶ μόνον, ὅτι κατὰ τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ Φωκᾶ (602) μαρτυρεῖται διὰ τελευταίαν φορὰν ὡς τμήμα τοῦ τυπικοῦ τῆς ἀναγορεύσεως ἢ ἐπ' ἀσπίδος ἀνύψωσις¹. Ψέγομαι πρὸς τούτοις ὅτι δὲν ἐχρησιμοποίησα μὲ συνέπειαν τὸ κριτήριον τοῦτο καὶ ὅτι ἡ ἐπιλογή μου ἦτο ἀτυχή, διότι die Schilderhebung nur eine äussere und sekundäre Zeremonie der Kaisereiche und als solche nicht geeignet ist, als Periodisierungsgrundlage zu dienen².

Ἐπὶ τῶν κριτηρίων καὶ τοῦ τρόπου ἐπιλογῆς των ἐξέθεσα εὐθύς πρὸ ὀλίγου τὰς ἀντιλήψεις μου. Διὰ τὸν καθορισμὸν τοῦ τέλους τῆς πρώτου περιόδου εἰς τὸ ἔτος 610 ἔλαβον ὑπ' ὄψει:

α') Ὅτι διὰ τελευταίαν φορὰν τὸ ἔτος 602 ἢ ἐπ' ἀσπίδος ἀνύψωσις ἀπετέλεσε στοιχεῖον τῆς ἀναγορεύσεως.

β') Ὅτι τὸ αὐτὸ ἔτος 602 μαρτυρεῖται τὸ πρῶτον διαχωρισμὸς τῆς πράξεως τῆς ἀναγορεύσεως ἀπὸ τῆς στέψεως, τῆς τελευταίας ταύτης τὸ πρῶτον νῦν τελουμένης ἐντὸς ἐκκλησιαστικοῦ χώρου.

γ') Ὅτι καθ' ὅλην τὴν πρώτῃμον περίοδον τὴν ἀνάδειξιν νέου αὐτοκράτορος χαρακτηρίζει ἔντονον στρατιωτικὸν πνεῦμα, ὅπερ περὶ τὸ τέλος τοῦ V' αἰῶνος δεικνύει σημεῖα κάμψεως καὶ ἀπὸ τῆς ἀνόδου τῆς δυναστείας τῶν Ἡρακλειδῶν ὑποχωρεῖ ἔτι μᾶλλον. Ὁ στρατιωτικὸς χαρακτήρ τῆς ἀναγορεύσεως ἐκδηλοῦται εἰς τὸ σύνολον τῆς τελετῆς καὶ εἰς τὰ χρησιμοποιούμενα σύμβολα. Ἀναγόρευσις ἐπ' ἀσπίδος συντελουμένη ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν· στέψις διὰ μανιακίου τελουμένη ὑπὸ ἀξιωματικοῦ τοῦ στρατοῦ· εἰς αὔγουστον ἀναφώνησις τοῦ ἀναγορευομένου, λεγομένη ἀρχικῶς μόνον ὑπὸ τοῦ στρατοῦ· χρηματικαὶ δωρεαὶ τοῦ ἄρτι ἀναγορευθέντος αὐτοκράτορος πρὸς τὰς στρατιωτικὰς μονάδας· χῶρος τῆς τελετῆς στενῶς συνδεόμενος πρὸς τὸν στρατόν³.

Ἀπὸ τοῦ Ἡρακλείου οὔτε ἀναγόρευσις ἐπ' ἀσπίδος τελεῖται οὔτε στέψις διὰ μανιακίου, ἐνῶ ἀντιθέτως διαμορφοῦται εἰς αὐθύπαρκτον θρησκευτικὴν

1. Ἐπὶ τοῦ θεσμοῦ ἐπανέρχομαι κατωτέρω.

2. Ι. Καραγιαννοπούλου, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 468.

3. Ἀπὸ τοῦ V' αἰῶνος τοὺς στρατιωτικοὺς χώρους ἀντικαθιστᾷ ὁ Ἰππόδρομος ἢ διαμέρισμα τῶν ἀνακτόρων. Δεπτομερῆ ἀναγραφὴν τῶν χώρων, ἐν οἷς ἐπραγματοποιήθησαν αἱ αὐτοκρατορικαὶ ἀναγορεύσεις τῆς πρώτου περιόδου βλ. εἰς τὰς σελ. 22 καὶ 64 τοῦ βιβλίου μου.

τελετὴν ἢ στέψις τῇ συμμετοχῇ τοῦ πατριάρχου. Νομίζω ὅτι τὰ ἀνωτέρω ἐκτεθέντα δικαιολογοῦν τὴν τοποθέτησιν τῆς τομῆς τῷ 610.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἀπέφυγα νὰ προσδώσω εἰς τὰ συμπεράσματά μου τὸ αὐστηρὸν περίβλημα κανόνων, ὅποτε εἰς τὸν ἀναγνώστην θὰ παρουσιάζοντο τὰ πράγματα ὑπὸ ἀπλουστέραν μὲν ἀλλὰ πλέον σχηματοποιημένην μορφήν. Προέβην εἰς τοῦτο ἀκριβῶς, διότι δὲν ἐπεθύμουν νὰ προσδώσω ὑπερβολικὴν δογματικότητα.

*Ἐρχομαι νῦν εἰς τὰς προβληθείσας ἀντιρρήσεις. Καὶ πρῶτον καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τοὺς πολιτειακοὺς παράγοντας τοὺς συμμετέχοντας εἰς τὴν ἀνάδειξιν αὐτοκράτορος κατὰ τὴν πρῶτον περίοδον (324 - 610).

*Ἡ διαφωνία ἀφορᾷ εἰς τὸ δικαίωμα τῆς συμμετοχῆς τῆς συγκλήτου εἰς τὴν αὐτοκρατορικὴν ἐκλογὴν καὶ ἀναγόρευσιν διὰ τὰ ἔτη 324 - 450. Ὁ Β. Sinogowitz (ἐνθ' ἄνωτ., σ. 490) συμφωνεῖ μὲν ὅτι ἡ σύγκλητος κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα ὡς ὄργανον ἐκλογῆς ἔχει πλήρως ἐκτοπισθῆ ὑπὸ τοῦ στρατοῦ κατὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ ὑποψηφίου καὶ ὅτι ἀπὸ τοῦ ἔτους 450 καὶ ἔξῃς ἀποκτιᾷ πάλιν αὐξουσαν σημασίαν, ἀμφισβητεῖ ὅμως ὅτι εἶχεν ἀπολέσει τὸ τυπικὸν δικαίωμα τῆς συμμετοχῆς τῆς εἰς τὴν αὐτοκρατορικὴν ἐκλογὴν διὰ τὴν μέχρι τοῦ 450 περίοδον, διότι, ὡς λέγει: Das Zeugnis des Aurel. Victor (L. de Caes. 37. 5) bezieht sich damit zunächst nur auf eine faktische Verlagerung der kaiserkrönung vom Senat auf das Heer, nicht notwendigerweise auch auf eine rechtliche.

*Ἡ ἰδική μου ἀποψις εἶναι ἀντιθέτως ὅτι διὰ τὰ ἔτη 324 - 450 μοναδικὸς παράγων ἐκλογῆς καὶ ἀναγορεύσεως εἶναι ὁ στρατός. Διὰ νὰ μὴ μείνη ὁ ἀναγνώστης μὲ τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ἡ μαρτυρία τοῦ Aurelius Victor εἶναι μεμονωμένη καὶ συνεπῶς περιορισμένης ἀξίας, προσερχομένη μάλιστα οὐχὶ ἐξ ἐπισήμου κειμένου ἀλλ' ἐξ ἀφηγηματικοῦ ἔργου, ὑπενθυμίζω ὅτι διὰ τὴν περίοδον 324 - 450 κατέχομεν σωρείαν πληροφοριῶν περὶ ἐκλογῆς καὶ ἀναγορεύσεως νέου αὐτοκράτορος, ὧν πολλαὶ παραδίδονται ὑπὸ ἀρίστων συγχρόνων ἢ τῶν ἀμέσως ἐπομένων αἰῶνων πηγῶν, ὡς τοῦ Ἀμμιανοῦ Μαρκελλίνου (das grösste Genie zwischen Tacitus und Dante κατὰ τὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ E. Stein), τοῦ κατέχοντος τὴν ἐμπιστευτικὴν θέσιν τοῦ magister memoriae Εὐτροπίου, τοῦ Ζωσίμου, Σωκράτους, Σωζομενοῦ, Θεοδωρήτου, Φιλοστοργίου. Πᾶσαι αἱ πληροφορίες τῶν ἀνωτέρω ὁμιλοῦν ἀποκλειστικῶς περὶ στρατοῦ, στρατιᾶς, στρατολέδου, στρατιωτῶν καὶ ἀγνοοῦν οἷονδὴποτε ἄλλον παράγοντα¹.

1. Τὰ χωρία εὐρίσκονται συγκεντρωμένα εἰς τὰς σελ. 3 - 15 τοῦ βιβλίου μου, ἐν αἷς ἐκτίθενται τὰ κατὰ τὴν ἀνάδειξιν ἑνὸς ἐκάστου ἡγεμόνος, ὡς καὶ τὰ περὶ τῶν ἀναπαιτητῶν τοῦ θρόνου, ἔτι δὲ εἰς τὰς σελ. 15 - 21, ἐνθα τὰ ἐπὶ τοῦ προβλήματος τούτου συμπεράσματά μου.

Ἐξ ἄλλου εἰς ἱκανὸν ἀριθμὸν χωρίων τοῦ Θεμιστίου, ἐπισήμου ρήτορος τῆς αὐλῆς καὶ ἀνδρὸς τιμηθέντος διὰ τῆς ἐμπιστοσύνης σειρᾶς ὅλης αὐτοκρατόρων, μόνον περὶ τῆς συμβολῆς τοῦ στρατοῦ γίνεται λόγος κατὰ τὴν ἀνακήρυσιν νέου αὐτοκράτορος¹.

Μόνον παράδειγμα, δικαιολογοῦν ἐκ πρώτης ὄψεως τὴν ἐκδοχὴν τῶν ἀντίθετα φρονούντων προέρχεται ἐκ τῆς Δύσεως (ἔτ. 409). Ὁ βασιλεὺς τῶν Βησιγότιθων Ἀλάριχος ἠξίωσεν, ὅπως ἡ σύγκλητος Ρώμης ἀναγορεύσῃ αὐτοκράτορα τὸν Ἀττάλον. Ὁ τελευταῖος οὗτος δὲν ἐκινήθη ἐξ ἰδίας πρωτοβουλίας, ἀλλ' ὑπῆρξεν ὄργανον πανισχύρου ἐπιδρομέως τῆς ὥρας ἐκείνης. Ὁ Βησιγότιθος ἡγεμῶν εὗρίσκετο εἰς ἐμπόλεμον κατάστασιν μὲ τὴν αὐτοκρατορίαν καὶ κατὰ συνέπειαν δὲν ἠδύνατο νὰ χρησιμοποιήσῃ τὸν ἐχθρικὸν ρωμαϊκὸν στρατὸν ὡς ὄργανον τῆς ἀναγορεύσεως, ἐνῶ ἐκρίνεν ὅτι ἐπεβάλλετο ἡ παρουσία προσώπου τῆς ἀρεσκείας του εἰς τὴν ἐξουσίαν· δι' ὃ κατ' ἀνάγκην κατέφυγεν εἰς τὴν σύγκλητον Ρώμης. Ἐπομένως οὔτε ἡ περίπτωσις τοῦ Ἀττάλου δύναται νὰ προβληθῇ ὑπὸ τῶν ἀντιφρονούντων ὡς ἐπιχείρημα ὑπὲρ τῶν ἀπόψεών των.

Τὰς ἀπόψεις τοῦ Β. Sinogowitz συμμερίζεται ἀπολύτως καὶ ὁ Ι. Καραγιαννόπουλος, ἀποδίδων ἰδιαιτέραν σημασίαν εἰς περιπτώσεις τινὰς ἐπαναστατῶν τῆς ἐποχῆς, διὰ νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ὑπάρχουν καὶ μαρτυρίαι βεβαιοῦσαι τὸ δικαίωμα τῆς συμμετοχῆς τῆς συγκλήτου κατὰ τὴν αὐτοκρατορικὴν ἀναγορεύσιν. Ἀμφότεροι διατυπώνουν τὴν γνώμην ὅτι ὁ ἀνταπαιτητὴς τοῦ θρόνου Προκόπιος προσφεύγων τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 365 πρὸς τὴν σύγκλητον Κωνσταντινουπόλεως, suchte gewiss nicht nur Unterstutzung, sondern war sich auch der staatsrechtlichen Bedeutung einer Anerkennung durch den senat bewusst². Ὁμολογῶ ὅτι ἐκ τῶν τριῶν καὶ μόνον λέξεων τοῦ Ἀμμιανοῦ Μαρκελλίνου (XXVI, 6. 18: *petit curiam raptim*), περιγράφοντος κατὰ τὰ λοιπὰ λίαν διεξοδικῶς τὴν ἐπανάστασιν τοῦ Προκοπίου³, ἀδυνατῶ νὰ

1. Βλ. εἰς τὰς σ. 18 - 19 τοῦ βιβλίου μου ἀνάλυσιν γλωσσικὴν καὶ πραγματικὴν τῶν χωρίων τοῦ Θεμιστίου καὶ Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ. Τὴν τελευταίαν, ἀναμφισβήτητον ὑπὲρ τῶν ἀπόψεών μου μαρτυρίαν (ἐν P.G., τ. 35, στ. 569), ἀντιπαρέρχεται ὁ Β. Sinogowitz, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 490, σημ. 5 διὰ τῶν ἐξῆς: Der Hinweis Gregor von Nazianz auf ein früher geübtes Recht des senats, besagt nicht zwangsläufig das Gegenteil für das 4. Jh. Ἡ φραστικὴ διατύπωσις τοῦ ἱεράρχου: ἦν [sc. ἀνοδὸν εἰς τὴν βασιλείαν] οὐχ ἄρπαγμα τύχης ἀλλ' ἀρετῆς ἄθλον ἢ χρόνος ἢ ψήφος βασιλείας χαρίζεται ἢ τῆς συγκλήτου βουλῆς ὡς τὸ παλαιὸν κρίσις... ἀντιδιαστέλλει σαφῶς νομίζω τὸ παρὸν τοῦ παρελθόντος (= ἡ κρίσις τῆς συγκλήτου βουλῆς ἄλλοτε παρείχε τὸ δικαίωμα τῆς ἀνόδου τινὸς εἰς τὸν θρόνον) καὶ ἀφορᾷ ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον εἰς τὴν σύγκλητον.

2. Ἡ φράσις εἶναι τοῦ Β. Sinogowitz, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 490, ἐπαναλαμβάνεται δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ Ι. Καραγιαννοπούλου, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 470.

3. Ammian. Marcell. XXVI 6. Βλ. τὴν ἐκθεσιν καὶ ἀνάλυσιν τῶν γεγονότων εἰς τὰς σ. 13 - 14 τοῦ βιβλίου μου.

μαντεύσω τόσον πολλά. Πιστεύω ὅμως ὅτι πρωταρχικὴ φροντίς παντὸς ἐπαναστάτου εἶναι νὰ ἀναζητήσῃ ὅπωςδῆποτε καὶ ὅθενδῆποτε πολιτικὴν ὑποστήριξιν.

Τοῦναντίον εὗρίσκω πολὺ περισσότερον διαφωτίζουσαν καὶ ἐνισχύουσαν τὰς ἀπόψεις μου τὴν περίπτωσιν τοῦ ἐπαναστάτου Βετρανίωνος¹, διὰ τὴν καθαιρέσιν τοῦ ὁποίου ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖος Β' ἐχρησιμοποίησε τὸν στρατὸν οὐχὶ ὡς φορέα πολιτικῆς ἰσχύος, ἀλλ' ὡς πολιτειακὸν ὄργανον. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐπέτυχεν, ὅπως οἱ στρατιῶται οὐ μόνον προβάλουν ὡς αἴτημα τὴν καθαιρέσιν τοῦ Βετρανίωνος, ἀλλ' ὅπως προβοῦν οἱ ἴδιοι εἰς τὴν πραγματοποίησίν της². Τοιοῦτοτρόπως φαίνεται νὰ ἀναγνωρίζεται εἰς τὸν στρατὸν τὸ δικαίωμα νὰ ἀφαιρῇ τὴν αὐτοκρατορικὴν ἰδιότητα, ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ ἀπονέμῃ ταύτην.

Καταλήγει δὲ ὁ Β. Sinogowitz, σ. 490 εἰς τὰ ἑξῆς: Wenn wir auch für diesen Zeitraum nur wenige und zum Teil nicht völlig gesicherte spuren einer Betätigung des senats besitzen, so genügt dies meines Erachtens doch, um an den Fortbestand eines formellen, wenn auch praktisch kaum geübten Mitwirkungsrecht des senats zu glauben. Δέχεται δηλ. ὅτι αἱ ὑπάρχουσαι μαρτυρίαι πολὺ ὀλίγον βοηθοῦν τὴν ἀποψίν του, ἀλλ' ὅτι ἐξηκολούθει ὑφιστάμενον τὸ κατὰ τύπους (formell, rechtlich) δικαίωμα τῆς συμμετοχῆς τῆς συγκλήτου εἰς τὴν αὐτοκρατορικὴν ἀναγόρευσιν, ἔστω καὶ ἂν τὸ δικαίωμα τοῦτο δὲν ἤσκειτο ἐν τῇ πράξει (faktisch, praktisch).

Ἄλλ' ἐπὶ ποίων κριτηρίων θὰ θεμελιωθῇ ἡ διάκρισις μεταξὺ τοῦ faktisch καὶ τοῦ rechtlich; Τὸ πολιτειακὸν δίκαιον τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας δὲν εἶναι κωδικοποιημένον εἰς Καταστατικὸν Χάρτην, οὔτε αἱ ἐπερχόμεναι μικραὶ ἢ μεγάλα τροποποιήσεις εἰσάγονται διὰ τῆς νομοθετικῆς ὁδοῦ, ὥστε νὰ εἶναι νοητὴ ἡ κατὰ τὴν λειτουργίαν ἐνὸς θεσμοῦ διάκρισις μεταξὺ ἐκ τῶν πραγμάτων μεταβολῆς καὶ τῆς κατὰ δίκαιον. Τὴν κατὰ δίκαιον μεταβολὴν συνιστᾷ ἢ ἐκ τῶν πραγμάτων διὰ τῆς ἐπαναλήψεως τοῦ αὐτοῦ τύπου καὶ ὑπὸ τὰς αὐτὰς συνθήκας συντελουμένη. Κατὰ συνέπειαν, ἐφ' ὅσον αἱ πηγαὶ ἀναγράφουν ρητῶς καὶ κατ' ἐπανάληψιν τὴν συμμετοχὴν μόνον τοῦ στρατοῦ εἰς τὴν ἐκλογὴν καὶ ἀναγόρευσιν νέου αὐτοκράτορος διὰ τὴν περίοδον 324 - 450, πρέπει νὰ συναγάγωμεν ὅτι τοῦτο ἦτο ἀποκλειστικὸν δικαίωμα τοῦ στρατοῦ.

Σύνοψιν τῆς ὑπὸ τοῦ Ο. Treitinger πρὸ εἰκοσιπενταετίας διατυπωθείσης θεωρίας, καθ' ἣν ἡ ἀνακήρυξις αὐτοκράτορος στηρίζεται εἰς τὴν σύμ-

1. Τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ἀντιπαρέρχονται ἐν σιγῇ οἱ ὡς ἄνω ἐπικριταὶ μου.

2. Ζώσιμος, σ. 110: *Τὰ κίβδηλα τῆς βασιλείας ἐξεβόησαν ἐκκαθαίρεσθαι καὶ ἅμα Βετρανίωνα τῆς ἐσθῆτος ἐκδύσαντες κατήγαγον ἐκ τοῦ βήματος ἰδιώτην.* Βλ. τὰς σ. 11 - 13 τοῦ βιβλίου μου, ἐνθα καὶ αἱ παραπομπαὶ εἰς τὰ λοιπὰ λίαν χαρακτηριστικὰ χωρία τῶν πηγῶν.

πραξίν συγκλήτου, στρατοῦ καὶ δήμων ἐνεργούντων ὡς ἐκπροσώπων τοῦ λαοῦ, ἀποτελεῖ κατ' οὐσίαν ἢ ὑπὸ τοῦ Ι. Καραγιαννοπούλου (ἐνθ' ἄνωτ., σ. 471) ὡς ἐξῆς διατυπουμένη θέσις: Einzig zuständig für die Kaiserwahl ist in der Tat weder der Senat noch das Heer, noch sind es die Demen als autonome Körperschaften, sondern das Volk, durch dessen Stimme sich der göttliche Wille offenbart. Nur in der Eigenschaft von Vertretern des Volkes sind Senat, Heer und Demen, sei es getrennt oder sei es zusammen je nach der politischen Lage berechtigt, den neuen Kaiser zu wählen oder den Mitkaiser anzuerkennen. Ihren Willen drücken sie durch die Akklamation aus, die als der eigentliche konstitutive Akt der Kaiserwahl die ganze byzantinische Geschichte hindurch in Geltung blieb.

Πρὶν χωρήσω εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν σκέψεών μου, ἄς μοι ἐπιτραπῇ νὰ παρατηρήσω δύο τινα: ὅτι ἡ ἐκρίζωσις πεποιθήσεων, αἵτινες ἴσχυσαν ἐπ' ἀρκετὸν καὶ ἐγένοντο ἀποδεκταὶ ὑπὸ κορυφαίων ἐπιστημόνων, δὲν εἶναι εὐχερῆς καὶ ὅτι ἅπαντες σχεδὸν οἱ ἀσχοληθέντες μὲ τὸ θέμα εἶναι ἱστορικοὶ ἐκ φιλολόγων προερχόμενοι καὶ συνεπῶς στεροῦνται ἐδραίας νομικῆς καταρτίσεως, προϋποθέσεως ἀναγκαίας διὰ τὴν σύλληψιν καὶ παρακολούθησιν νομικῶν προβλημάτων. Αὐτὸ τοῦτο ἀτυχῶς ἰσχύει καὶ δι' ἐμὲ καὶ διὰ τοῦτο κατέβαλον ὅλως ἰδιαιτέρας προσπαθείας διὰ νὰ μὴ ὑποπέσω εἰς ἐσφαλμένας νομικὰς διατυπώσεις καὶ ἀκυριολεξίας ἢ εἰς σύγχυσιν νομικῶν ἐννοιῶν.

Ἐξ ἀρχῆς πρέπει νὰ ληφθοῦν ὑπ' ὄψει τὰ ἐξῆς:

1) Ὅτι εἶναι τελείως διάφορον ἐξ ἐπόψεως πολιτειακοῦ δικαίου, τὸ ποῖος δικαιοῦται νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν ἐκλογήν, τὴν ἀναγόρευσιν ἢ τὴν στέψιν καὶ τὸ ποῖος ἔχει τὴν οὐσιαστικὴν ἰσχύν, διὰ νὰ ἐπιβάλλῃ εἰς δεδομένην στιγμὴν τὴν θέλησίν του κατὰ τὴν ἀνακήρυξιν ἡγεμόνος.

2) Οἱ ὅροι ἐκλογή (Kaiserwahl), ἀναγόρευσις (Kaisererhebung, Kaiserkrönung) καὶ στέψις (Kaiserkrönung) εἶναι αὐστηρῶς τεχνικοί, μὲ ὠρισμένον περιεχόμενον ἕκαστος καὶ πρέπει νὰ χρησιμοποιοῦνται πρὸς ἀπόδοσιν τῆς αὐτῆς πάντοτε νομικῆς ἐννοίας. Εἰς τὸ βιβλίον μου πρὸς δῆλωσιν τοῦ συνόλου τῶν πράξεων ἐχρησιμοποίησα τὰς λέξεις ἀνακήρυξις, ἀνάδειξις αὐτοκράτορος διὰ νὰ μὴ ὑπάρχη σύγχυσις πρὸς τοὺς ἀνωτέρω τρεῖς τεχνικοὺς ὅρους.

3) Κατὰ τὴν πρώϊμον περίοδον (324-610) τὸ τυπικὸν τὸ ρυθμίζον τὴν ἀνάδειξιν νέου ἡγεμόνος παρουσιάζει διαφορὰς, ἐὰν δι' αὐτοῦ πρόκειται νὰ πληρωθῇ ὁ χηρεύων αὐτοκρατορικὸς θρόνος ἢ νὰ ἀναδειχθῇ συνάρχων.

Τὰ ἐπόμενα ἀφοροῦν τὰς περιπτώσεις ἀναδείξεως αὐτοκράτορος πρὸς πλήρωσιν τοῦ ἐν χηρείᾳ διατελοῦντος θρόνου, ὅτε καὶ κυρίως γεννῶνται προβλήματα.

Ἐκλογή εἶναι ἡ πράξις διὰ τῆς ὁποίας ὁ ἢ οἱ ἀρμόδιοι παράγοντες

προβαίνουν ἀπλῶς εἰς τὴν ἐπιλογὴν τοῦ ὑποψηφίου. Τὸ δικαίωμα ἐκλογῆς διὰ μὲν τὴν μέχρι τοῦ 450 περίοδον ἀνήκει κατ' ἀποκλειστικὴν ἀρμοδιότητα εἰς τὸν στρατὸν¹, ἐνῶ διὰ τὰ ἔτη 450 - 610 εἰς τὴν σύγκλητον. Ἐντὶ ἄλλων μακροσκελῶν ἀναπτύξεων, παραθέτω αὐτούσια τὰ χωρία, προσερχόμενα τὰ πλεῖστα ἐξ αὐθεντικῶν πρωτοκόλλων. Εὐρυτέρα ἀνάλυσις αὐτῶν εὐρίσκεται εἰς τὰς σ. 25 - 63 τοῦ βιβλίου μου.

Βασ. Τάξ. 4106·8: *Τελευτήσαντος Μαρκιανοῦ τοῦ τῆς θείας λήξεως καὶ τοῦ ψηφίσματος εἰς Λέοντα τὸν τῆς εὐσεβοῦς λήξεως γινομένου παρὰ τῆς συγκλήτου.*

Βασ. Τάξ. 4198-10 [ὑπὸ τῆς αὐγούστης Ἀριάδνης ἐδόθη διαταγὴ] *τοῖς ἐνδοξοτάτοις ἄρχουσι καὶ τῇ ἱερᾷ συγκλήτῳ μετὰ κοινῆς τῶν γενναιοτάτων δοκιμασίας ἄνδρα ἐπιλέξασθαι Χριστιανὸν Ρωμαῖον (περὶ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Ἀναστασίου Α').*

Βασ. Τάξ. 41918: *ἐκελεύσαμεν τοὺς ἐνδοξοτάτους ἄρχοντας καὶ τὴν ἱερὰν σύγκλητον...*

Βασ. Τάξ. 42110-13: *καὶ εὐθέως βουλευόμενοι μετὰ τῶν ἐνδόξων ἀρχόντων καὶ τῆς ἱερᾶς συγκλήτου, συντρεχούσης καὶ τῆς τῶν γενναιοτάτων ἐξερχίτων συναινέσεως, προβαλούμεθα ἄνδρα εἰς τὴν βασιλείαν καὶ ὀρθόδοξον καὶ ἀγνόν (ὁμιλεῖ πάλιν ἡ Ἀριάδνη)².*

Βασ. Τάξ. 42117-19: *οἱ δὲ ἄλλοι ἄρχοντες (οὗτοι εὐθὺς ἀμέσως σ. 4221, ἀποκαλοῦνται ἡ σύγκλητος) τεθέντων σκαμνίων πρὸ τοῦ δέλφακος ἐκάθισαν καὶ ἤρξαντο βουλεύεσθαι περὶ τοῦ ὀφείλοντος γενέσθαι.*

Βασ. Τάξ. 42122 [Ἐπειδὴ οὗτοι διεφώνουν] *ὁ πραιπόσιτος Οὐρβίκιος εὐφρύτερον ἐδήλωσεν αὐτοῖς, ὅτι καλῶς ποιεῖτε τῇ αὐγούστη παρέχοντες τὴν αὐθεντείαν, ἵνα αὐτὴ ἐπιλέξηται, ὃν ἂν βουλευθείη... ἤτησεν οὖν ἡ σύγκλητος τὸν ἐπίσκοπον εἰσελθεῖν καὶ παρακαλέσαι αὐτὴν (sc. τὴν Ἀριάδνην) ἵνα αὐτὴ ὃν βούλεται, ἐπιλέξηται... Εἰς ἅπαντα τὰ ὡς ἄνω χωρία πρόκειται περὶ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Ἀναστασίου Α'.*

Βασ. Τάξ. 4274: *τεθέντων σκαμνίων ἐν τῷ πορτικῷ τῷ πρὸ τοῦ μεγάλου τρικλίνου, ἐκάθισαν πάντες οἱ ἄρχοντες καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος καὶ ἤρξαντο πρὸς ἀλλήλους φιλονικεῖν περὶ τῆς προβολῆς βασιλέως. ἄλλος γὰρ ἄλλῳ ἐσπούδαζεν ὡς δὲ χρόνος διετρίβετο, λέγει αὐτοῖς Κέλερ ὁ μάγιστρος, ὅτι ἐν ὁσῶ ἐξεστὶν ἡμῖν, βουλευσόμεθα καὶ πράξομεν. ἐὰν γὰρ ταχέως ὀνομάσωμεν τὸν ὀφείλοντα γενέσθαι, πάντες ἡμῖν ἀκολουθήσωσιν καὶ ἡσυχάζουσιν. ἐπεὶ μετ' ὀλίγον οὐ γινόμεθα κύριοι τῆς βουλῆς ἀλλ' ἡμεῖς ἑτέροις ἔχομεν ἀκολουθεῖν...*

Βασ. Τάξ. 42624-4274: *συνήχθη δὲ καὶ ὁ δῆμος ἐν τῇ ἵπποδρομίᾳ καὶ*

1. Βλ. ἄνωτ., σ. 462 ἐπ.

2. Βλ. ἀνάλυσιν εἰς τὸ βιβλίον μου, σ. 39 - 41.

εὐφήμουν τὴν σύγκλητον κράζοντες· «πολλὰ τὰ ἔτη τῆς συγκλήτου. σύγκλητε Ρωμαίων σὺ νικᾶς. τὸν ἐκ Θεοῦ βασιλέα τῷ ἐξερκίτῳ. τὸν ἐκ Θεοῦ βασιλέα τῇ οἰκουμένῃ».

Βασ. Τάξ. 42811: τελευταῖον οὖν οἱ συγκλητικοὶ πάντες αἰροῦνται τὸν τῆς θείας λήξεως Ἰουστίνον καὶ τρόπον τινα ἠνάγκασαν αὐτὸν ἐλθεῖν ἐπὶ τὸ σχῆμα.

Καὶ τὰ τρία χωρία ἀναφέρονται εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ Ἰουστίνου Α΄.

Αἱ ἀκολουθοῦσαι μαρτυρίαι δὲν προέρχονται μὲν ἐξ αὐθεντικῶν πρωτοκόλλων, ὡς αἱ προηγηθεῖσαι, ἀλλὰ ὀφείλονται εἰς παλαιὰς ἀξιοπίστους ἀφηγηματικὰς πηγὰς καὶ ἀποδίδουν σαφῶς εἰς τὴν σύγκλητον τὴν εὐθύνην τῆς ἀποφάσεως διὰ τὴν ἀνάδειξιν τοῦ Ζήνωνος εἰς αὐτοκράτορα.

Κάνδιδος ἐν FHG, τ. IV, σ. 135: ὁ παῖς Λέων Ζήνωνα τὸν πατέρα συναινέσει τῆς βουλῆς βασιλέα ἔστεψε...

B. Δανιὴλ στυλίτου († περὶ τὸ 494) ἐν Anal. Bollandiana, τ. 32 (1913), σ. 185, κεφ. 67: Καὶ ἐγένετο συμβούλιον ὑπὸ τῆς συγκλήτου ἕνεκεν τοῦ νήπιον ὑπάρχειν τὸν βασιλέα (sc. Λέοντα Β΄) καὶ μὴ δύνασθαι ὑπογραφὰς ποιεῖν καὶ ἐδικαίωσαν τὸν τούτου πατέρα Ζήνωνα λαβεῖν τὰ σκῆπτρα τῆς βασιλείας. Καὶ οὕτως ἐβασίλευσεν στεφθεῖς¹.

Πιστεύω ὅτι αἱ μαρτυρίαι, αἱ βεβαιοῦσαι τὴν ὑπὸ τῆς συγκλήτου ἐκλογὴν τοῦ ὑποψηφίου αὐτοκράτορος ἐν περιπτώσει χηρείας τοῦ θρόνου διὰ τὴν περίοδον 450-610, εἶναι ἀρκεταὶ εἰς ἀριθμὸν, σαφεῖς εἰς διατύπωσιν, κατὰ μέγα μέρος αὐθεντικῆς προελεύσεως, ὥστε εὐρίσκω δεδικαιολογημένην τὴν ἀποψίν μου, καθ' ἣν τὸ δικαίωμα ἐκλογῆς αὐτοκράτορος πρὸς πλήρωσιν τοῦ χηρεύοντος θρόνου διὰ τὰ ἔτη 450-610 ἀνήκειν εἰς τὴν σύγκλητον.

Σημειωτέον ὅτι δὲν δύνανται νὰ προσαχθοῦν ἕτερα χωρία τῆς αὐτῆς ἡ καὶ ἡσσοнос ἔτι ἀξίας μαρτυροῦντα ἀναγνώρισιν τοῦ δικαιώματος ἐκλογῆς καὶ εἰς ἕτερον πολιτειακὸν ὄργανον τῆς ἐποχῆς, τὸν στρατὸν ἢ τοὺς δήμους

1. Εἰς δύο χωρία σχετικὰ μὲ τὴν ἀνάδειξιν τοῦ Ἰουστινιανοῦ Α΄ (Βασ. Τάξ. 432-433: «καὶ αὐτὸς γὰρ [sc. ὁ Ἰουστίνος Α΄] ἐν νόσῳ μεγάλη κατέκειτο καὶ παρεκαλεῖτο ἀπὸ τῆς συγκλήτου εἰς τὸ ποιῆσαι αὐτὸν βασιλέα...» B. ὀσίου Σάββα ἔκδ. E. S c h w a t z, Kyrillos von Skythopolis κλπ. Leipzig 1938, σ. 1705: Ἰουστίνος, πρεσβύτης ὢν καὶ ἀρρωστία σωματικῇ κατεχόμενος, ψήφῳ Θεοῦ καὶ συναινέσει πάσης τῆς συγκλήτου βουλῆς... προβάλλεται εἰς τὸ βασιλεῦσαι Ἰουστινιανόν...) ἕνεκα τῶν εἰδικῶν συνθηκῶν, ὑφ' ἧς αὕτη ἐπραγματοποιήθη — κατεῖχε μὲν τὸν θρόνον ὁ Ἰουστίνος Α΄ εἰσέτι, ἀλλ' ἔκειτο βαρέως ἀσθενῆς — δὲν εἶναι δυνατόν νὰ διευκρινισθῇ κατὰ πόσον ταῦτα μαρτυροῦν πολιτικὴν πίεσιν ἢ καὶ τὴν ἄσκησιν τοῦ δικαιώματος τῆς συγκλήτου, ὅπως προβῆ εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ ὑποψηφίου. Διότι κατὰ δίκαιον τὸ δικαίωμα ἐκλογῆς τοῦ νέου αὐτοκράτορος ἀνήκει εἰς τὸν ὑπάρχοντα ἡγεμόνα, ἀλλ' εἰς τὴν κατάστασιν τῆς υἰείας εἰς ἣν εὐρίσκετο ὁ Ἰουστίνος Α΄, δὲν εἶναι περίεργον, εἰάν οὗτος ἐν τῇ πράξει ὑπέστη τοιαύτην πίεσιν, ὥστε ἡ ἐκλογὴ νὰ ὀφείλεται εἰς ἕτερον παράγοντα, ἐν προκειμένῳ τὴν σύγκλητον.

φέρ' εἰπεῖν. Τὸ γεγονὸς ὅτι εἰς ἐπαναστατικὰς ἐξεγέρσεις ὠρισμένοι δμάδες ἢ ἄτομα ἀποπειρῶνται ἢ ἐπιτυγχάνουν νὰ ἐπιβάλλουν ἰδικόν των ὑποψήφιον, δὲν σημαίνει ὅτι εἰς τὰ ἄτομα αὐτὰ ἢ τὸν παράγοντα εἰς ὃν ἀνήκουν — π.χ. τὸν στρατὸν — ἀναγνωρίζεται τὸ δικαίωμα τῆς ἐκλογῆς τοῦ ὑποψηφίου αὐτοκράτορος. Εἰς τὰς περιπτώσεις αὐτὰς πρόκειται περὶ πολιτικῆς καὶ στρατιωτικῆς ἐνεργείας καὶ οὐχὶ περὶ τῆς ἀσκήσεως κατὰ δίκαιον κεκτημένου δικαιώματος. Αἱ ἐπαναστάσεις ὑποκινούμεναι ὅτε μὲν ὑπὸ τοῦ στρατοῦ, ὅτε δὲ ὑπὸ τῶν δήμων ἢ μελῶν τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας κλπ., φυσικὸν εἶναι, εἰάν ἐπικρατήσουν, νὰ προωθήσουν εἰς τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον πρόσωπον ἀμέσως συνδεόμενον μὲ τὸν σχόντα τὴν πρωτοβουλίαν τῆς ἐξεγέρσεως παράγοντα.

Ἀναγορεύσεις εἶναι ἢ πρᾶξις, δι' ἧς ὁ ἐκλεγείς ἀποκτᾷ τὴν ἰδιότητα τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τὸ δικαίωμα ἀσκήσεως τῆς ἐξουσίας. Τὸ τυπικὸν τῆς ἀναγορεύσεως πρὸς πλήρωσιν τοῦ χηρεύοντος αὐτοκρατορικοῦ θρόνου ἔχει ὡς ἀκολουθῶς.

Ὁ ἐκλεγείς ὑποψήφιος περιβάλλεται ὑπὸ ἀξιωματικοῦ τοῦ στρατοῦ διὰ μανιακίου, αἴρεται ἐπ' ἀσπίδος καὶ ἀναφωνεῖται αὔγουστος. Ἀκολουθῶς περιβάλλεται τὴν πορφύραν καὶ τὸ διάδημα καὶ ἀναφωνεῖται ἐκ νέου αὔγουστος.

Γεννῶνται τὰ ἑξῆς προβλήματα :

α') Ποία ἢ σημασία ἐκάστου τῶν ἀνωτέρω τύπων διὰ τὴν ἀπόκτησιν τῆς αὐτοκρατορικῆς ἰδιότητος.

β') Ποῖοι παράγοντες μετέχουν τῆς τελετῆς : σύγκλητος, στρατός, δῆμοι, πατριάρχης.

γ') Ποία ἢ συμβολὴ ἐκάστου τῶν ἀνωτέρω παραγόντων.

Ἡ πλήρωσις πάντων τῶν προμνημονευθέντων τύπων — ἤτοι περιβολὴ διὰ μανιακίου, ἀνύψωσις ἐπ' ἀσπίδος, ἀναφώνησις εἰς αὔγουστον, περιβολὴ τῆς πορφύρας καὶ τοῦ διαδήματος, ἀναφώνησις εἰς αὔγουστον τὸ δεύτερον — εἶναι νομικῶς ἀναγκαῖα διὰ τὴν ἀπόκτησιν τῆς αὐτοκρατορικῆς ἰδιότητος κατὰ τὴν πρῶτον περίοδον προκειμένου περὶ πληρώσεως τοῦ χηρεύοντος θρόνου.

Ἡ ἀναφώνησις τοῦ ἀναγορευομένου εἰς αὔγουστον, ἐπαναλαμβανομένη εἰς δύο τμήματα τῆς τελετῆς, προφανῶς εἰς ὀλοκλήρωσιν ἑκατέρου τούτων, δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἡ οὐσία τῆς ἀναγορεύσεως. Ἡ ἀναφώνησις διατηρεῖται καὶ εἰς τὰς ἐπομένας περιόδους, μεταβάλλουσα μὲν περιεχόμενον ἄλλ' ἑξακολουθοῦσα νὰ ἀποτελῇ πάντοτε τὸ οὐσιῶδες συστατικὸν τῆς ἀναγορεύσεως. Εἰς μὲν τὴν πρῶτον περίοδον συνίσταται αὕτη εἰς τὴν ὀνομασίαν τοῦ ἀναγορευομένου εἰς αὔγουστον, εἰς δὲ τὰς ἐπομένας, ἀρχικῶς μὲν εἰς βασιλέα, βραδύτερον δὲ εἰς βασιλέα καὶ αὐτοκράτορα.

Φρονῶ ὅτι εἰάν κατὰ τὴν πρῶτον περίοδον ἡ τελετὴ δι' οἰονδήποτε λόγον διεκόπτετο εἰς τὸ πρῶτόν της μέρος, τότε ὁ ὑποψήφιος δὲν θὰ εἶχεν ἀναγορευθῆ αὐτοκράτωρ καθ' ὅλους τοὺς νομίμους τύπους καὶ συνεπῶς δὲν θὰ ἐδικαιοῦτο εἰς τὴν ἀσκήσιν τῆς ἐξουσίας.

Ἀπὸ τοῦ 324 μέχρι τοῦ 602 (ἀνοδος τοῦ Φωκᾶ) ἀναπόσπαστον τμήμα τῆς ἀναγορεύσεως ἀπειτέλει ἡ περιβολὴ διὰ τοῦ διαδήματος, ἀποσπασθεῖσα εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ Φωκᾶ καὶ καταστᾶσα ἔκτοτε ἰδιαιτέρα τελετὴ, προσδιοριζομένη πλέον διὰ τοῦ ὄρου *στέψις* (Kaiserkrönung). Αὕτη ἐξ ἀρχῆς προσέλαβε θρησκευτικὸν χαρακτήρα, ἐνισχυόμενον ὁσημέραι κατὰ τὴν πορείαν τῆς αὐτοκρατορίας, ἀλλὰ κατέστη ξένη πρὸς οἵανδήποτε νομικὴν ἀναγκαιότητα, ἣν μόνη ἡ ἀναγόρευσις διατήρησεν. Ἡ στέψις ἀπὸ τῆς καθιερωσεώς της ὡς ἀϋθυπάρκτου τελετῆς ἦτο δυνατόν νὰ ἀπέχη τῆς ἀναγορεύσεως ἐπὶ ἡμέρας, ἑβδομάδας, μῆνας καὶ ἔτη ἀκόμη, χωρὶς ἢ ἀναβολὴ τῆς πραγματοποιήσεώς της νὰ ἐμποδίξῃ τὸν νομίμως ἀναγορευθέντα εἰς τὴν ἀσκησιν τῶν αὐτοκρατορικῶν του καθηκόντων, ὑπὸ τὴν αὐτονόητον βεβαίως προϋπόθεσιν ὅτι οὗτος ἦτο κύριος τῆς στρατιωτικῆς καὶ πολιτικῆς καταστάσεως.

Ἀναφορικῶς μὲ τὸ δεύτερον καὶ τρίτον ἐρώτημα παρατηρητέα τὰ ἐξῆς ἐν σχέσει πρὸς ἕκαστον τῶν πολιτειακῶν παραγόντων.

Στρατός. Κατὰ τὴν περίοδον 324 - 450 μοναδικὸς πολιτειακὸς παράγων τῆς ἀναγορεύσεως εἰς πάσας τὰς περιπτώσεις χηρείας τοῦ θρόνου εἶναι ὁ στρατός. Ὑπερέχουσα εἶναι ἡ συμβολὴ αὐτοῦ καὶ κατὰ τὰ ἔτη 450 - 610.

Δῆμοι. Ρητῶς μαρτυρεῖται ἡ παρουσία τῶν δήμων εἰς τὰς μετὰ τὸν Λέοντα Α' ἀναγορεύσεις, ἡ δὲ συμβολὴ των συνίστατο, φαίνεται, εἰς τὴν συμμετοχὴν των κατὰ τὴν ἀναφώνησιν εἰς αὐγουστον τοῦ ἀναγορευομένου. Ρητὴν μαρτυρίαν ἔχομεν ἐκ τῆς ἀναγορεύσεως τοῦ Ἰουστίνου Α': *ἐσηκώθη οὖν ἐπάνω τοῦ σκονταρίου ἰστάμενος, καὶ ἀνελθὼν τῶν λαγκιαρίων καμπιδούκτωρ τὸ ἴδιον μανιάκιν ἐπέθηκεν εἰς τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ. καὶ εὐθέως τὰ σίγνα ὀρθώθη καὶ εὐφημήθη παρὰ τῶν στρατιωτῶν καὶ τῶν δημοτῶν*¹.

Σύγκλητος. Μεσοῦντος τοῦ Ε' αἰῶνος φαίνεται ὅτι κατὰ τὴν ἀναγόρευσιν δὲν παρίστατο ἡ σύγκλητος, ἀλλὰ μόνον ὠρισμένα ἐκ τῶν μελῶν της κατέχοντα ἀνώτατα ἀξιώματα. Βραδύτερον παρευρίσκειτο αὕτη ἐν σώματι². Πῶς ἐξεδηλοῦτο ἡ συμμετοχὴ της κατὰ τὴν ἀναγόρευσιν δὲν διευκρινίζεται, οὔτε ἐὰν αὕτη μετεῖχε τῶν ἀναφωνήσεων.

Διαφωνία ἐξεδηλώθη ἐπίσης μεταξὺ ἐμοῦ ἀφ' ἑνὸς καὶ τῶν I. Καραγιαννοπούλου καὶ B. Sinogowitz ἀφ' ἑτέρου, δεχομένων τὰς ἀπόψεις τοῦ F. Dölger, σχετικῶς μὲ τὸν θεσμὸν τοῦ *συμβασιλέως*. Οἱ ἀντίθετα πρὸς ἐμὲ φρονοῦντες δέχονται, κατὰ τὴν διατύπωσιν τοῦ B. Sinogowitz, ὅτι der Mitregent im Byzanz immer nur die Rolle des Zweiten spielte, während die Herrschergewalt allein vom Hauptkaiser ausgeübt wurde und es

1. Βασ. Τάξ. 4237-10.

2. Βλ. ἀνάλυσιν τῶν χωρίων εἰς τὰς σ. 29 - 34 τοῦ βιβλίου μου.

diesrem völlig frei stand inwieweit er den Mitkaiser an den Regierungsgeschäften beteiligte¹.

Θά μοι ἐπιτραπῆ νὰ παρατηρήσω ὅτι καὶ ἐνταῦθα ἡ διαφωνία ὀφείλεται περισσότερο εἰς τὴν μὴ ὀρθὴν τοποθέτησιν τοῦ νομικοῦ προβλήματος. Οἱ ἀντιφρονοῦντες θέτουν τὸ κέντρον τοῦ βάρους εἰς τὸ ποῖος ἀσκεῖ τὴν ἐξουσίαν καὶ ἐὰν πάντες οἱ συμβασιλεῖς μετέχουν κατ' ἴσον ποσοστὸν εἰς τὴν ἀσκησιν αὐτῆς. Νομίζω ὅτι τὸ πρόβλημα πρέπει νὰ ἀντιμετωπισθῇ ἐκ τῆς νομικῆς του πλευρᾶς καὶ νὰ ἐρευνηθῇ, ἐὰν τὸ βυζαντινὸν πολίτευμα ἀναγνωρίξῃ εἰς τοὺς συμβασιλεῖς νομικὴν θέσιν ὁμοίαν πρὸς τὴν τοῦ πρώτου, κυρίου αὐτοκράτορος (Hauptkaiser). Ἡ ἀπάντησις εἰς τὸ ἐρώτημα θὰ δοθῇ μὲ τὸ νὰ ἐξακριβωθῇ ποῖοι κανόνες ἴσχυον διὰ τὴν ἀνάδειξιν τοῦ πρώτου αὐτοκράτορος, ποῖοι διὰ τὴν ἀνάδειξιν τοῦ συμβασιλέως καὶ ἐὰν οἱ κανόνες οὗτοι διαφέρουν εἰς ἑκατέραν περίπτωσιν.

Τοῦτο ἐπεχείρησα εἰς τὸ βιβλίον μου, ἀλλὰ νομίζω ὅτι οὔτε ἡ ἐπιχειρηματολογία οὔτε τὰ συμπεράσματά μου ἔτυχον τῆς δεούσης προσοχῆς καὶ ὡς ἐκ τούτου ἀναγκάζομαι νὰ ἐπανέλθω ἐπὶ τοῦ ζητήματος, τοσοῦτω μᾶλλον ὅσῳ ταυτοχρόνως μὲ τὴν ἔκδοσιν τῆς ἰδικῆς μου πραγματείας συνέπεσε νὰ δημοσιευθοῦν εἰς νέαν μετάπλασιν παλαιότεραι μελέται τοῦ F. Dölger ἀναφερόμεναι εἰς τὸ αὐτὸ ἀκριβῶς θέμα².

Ἡ ἀποψις τῶν ἀνωτέρω ἐρευνητῶν δυνατὸν νὰ εἶναι ὀρθὴ ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ὅτι πολιτικῶς ἐν καὶ μόνον φυσικὸν πρόσωπον ἀσκεῖ τὴν ἐξουσίαν, ἀλλὰ τοῦτο οὐδεμίαν σημασίαν ἔχει διὰ τὴν συναγωγὴν συμπερασμάτων ἀναφορικῶς μὲ τὸν καθορισμὸν τῆς νομικῆς θέσεως τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος ἢ τοῦ συμβασιλέως.

Ἐπάρχουν ἀνήλικοι ἡγεμόνες (π.χ. Μιχαὴλ Γ', Κωνσταντῖνος Ζ' πορφυρογέννητος ἢ Η' κατὰ τὴν ὑπ' ἐμοῦ προταθεῖσαν ἀρίθμησιν) ἀπὸ 6 Ἰουνίου 913 - 17 Δεκεμβρίου 920, Βασίλειος Β' - Κωνσταντῖνος Η' (Γ') ἀπὸ 15 Μαρτίου 963 - 15 Αὐγούστου 963 ἢ ἀνίκανοι (π.χ. Μιχαὴλ Ζ'), κατὰ τὴν βασιλείαν τῶν ὁποίων τὴν οὐσιαστικὴν ἀσκησιν τῆς ἐξουσίας ἔχουν ἀναλάβει ἕτερα πρόσωπα, εἴτε συγγενῆ (π.χ. Πετρωνᾶς, Βάρδας), εἴτε τελείως ξένα (π.χ. πατριάρχης Νικόλαος Μυστικός, Ἰωσήφ Βρίγγας, Μιχαὴλ Ψελλὸς) πρὸς τὸν ἡγεμονεύοντα οἶκον, χωρὶς τοῦτο νὰ σημαίνῃ ὅτι τὰ πρόσωπα ταῦτα ἀπέκτησαν τὴν αὐτοκρατορικὴν ἰδιότητα. Οἱ προμνησθέντες ἡγεμόνες εἶχον ἀνήλικοι ἀκόμη ἀνακηρυχθῆ αὐτοκράτορες συμφώνως πρὸς τοὺς ἰσχύον-

1. B. Sinogowitz, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 492.

2. F. Dölger, Das byzantinische Mitkaisertum in den Urkunden (ἐπεξεργασία τῆς παλαιᾶς ὑπὸ μορφὴν βιβλιοκρισίας μελέτης αὐτοῦ ἐν Byz. Zeitschrift, τ. 36 (1936), σ. 123 - 145 ἐν F. Dölger, Byzantinische Diplomatik. 20 Aufsätze zum Urkundenwesen der Byzantiner, Ettal [1956], σ. 102 - 129.

τας νομικοὺς κανόνας καὶ εἶχον συνεπῶς ἀποκτήσει τὴν αὐτοκρατορικὴν ιδιότητα καὶ πάντα τὰ μετ' αὐτῆς συνδεόμενα δικαιώματα καὶ ὑποχρεώσεις, ἔστω καὶ ἂν δὲν ἦσαν εἰς θέσιν νὰ ἐκπληρώσουν ταῦτα ἔνεκα τῆς ἀνηλικιότητός των.

Τὸ κριτήριον, ἐφ' οὗ θὰ θεμελιωθῆ ἡ ὑπαρξις νομικῆς διακρίσεως μεταξὺ συμβασιλέων πρέπει νὰ βασισθῆ εἰς τοὺς κανόνας τοὺς διέποντας τὴν ἀνακήρυξιν (πρώτου) αὐτοκράτορος ἀφ' ἑνὸς καὶ συμβασιλέως ἀφ' ἑτέρου. Ἡ ἐξακρίβωσις τῶν κανόνων τούτων εἶναι δυσχερής, διότι δὲν παραδίδονται ὑπὸ ἐπισήμων κειμένων, σαφῶς ἀναφερομένων εἰς ἐκάστην περίοδον καὶ ρυθμιζόντων *ex professo* τὸ θέμα, ἀλλὰ θὰ στηριχθῆ εἰς διεσπαρμένας ἀνὰ τὰς βυζαντινὰς πηγὰς πληροφορίας, εἰς μεμονωμένα πρωτόκολλα ἐμφαίνοντα τὴν ἐφαρμογὴν των εἰς *ad hoc* περιστάσεις, εἰς ἀμέσους καὶ αὐθεντικοῦ χαρακτήρος μαρτυρίας, ὡς εἶναι αἱ ἐπιγραφαὶ τῶν νομισμάτων, ἐπιγραφαὶ ἐπισήμου προελεύσεως ἐπὶ τῶν τειχῶν τῶν πόλεων, αἱ γνήσiai ἐπικεφαλίδες τῶν νόμων καὶ τῶν νομοθετικῶν συλλογῶν, αἱ ὑπογραφαὶ εἰς τὰ ὑπὸ μελῶν τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας ἐκδεδομένα ἔγγραφα καὶ ὅμοια.

Ἡ διαίρεσις τοῦ ὕλικου εἰς τὰς περιόδους πρώϊμον (324 - 610), μέσην (610 - 1081) καὶ ὑστέραν (1081 - 1453) διευκολύνει καὶ ἐνταῦθα τὴν ἐποπτείαν.

Ἡ *πρώϊμος περίοδος* δὲν παρουσιάζει δυσχερείας. Ἐπικρατεῖ ἡ ἀνακήρυξις τοῦ ἐπιδόξου διαδόχου εἰς καίσαρα, τίτλον σαφῶς διαστελλόμενον τῆς αὐτοκρατορικῆς ιδιότητος καὶ μὴ δυνάμενον συνεπῶς νὰ προκαλέσῃ σύγχυσιν. Εἴθισται ἐπίσης ἡ πρόσληψις συνάρχοντος, ἰδίᾳ ἐφ' ὅσον ἔτι ὑφίστατο τὸ δυτικὸν τμῆμα τῆς αὐτοκρατορίας, διὰ νὰ εἶναι εὐχερεστέρα ἡ ἀντιμετώπισις τῶν προβλημάτων τῆς διοικήσεως καὶ τῶν πολλαπλῶν στρατιωτικῶν κινδύνων. Οἱ συνάρχοντες ἦσαν ἀπολύτως ἰσότιμοι, μὲ τὰς αὐτὰς ἀρμοδιότητας καὶ ἐξουσίας, γεωγραφικῶς προσδιοριζόμενας. Προσφυῶς πρὸς δῆλωσιν τοῦ δυαδικοῦ αὐτοῦ μοναρχισμοῦ ἐπενοήθη ὑπὸ τῶν νεωτέρων ἐρευνητῶν ὁ ὅρος *Doppelkaisertum*.

Ὡσαύτως παρατηρεῖται πρόσληψις συνάρχοντος — ἰδίᾳ κατὰ τὸν V' αἰῶνα — ὑπὸ ὑπερήλικος ἢ σοβαρῶς ἀσθενοῦντος αὐτοκράτορος, ὃν οὗτος μετὰ βραχὺ διαδέχεται εἰς τὸν θρόνον. Ὅσον ἀφορᾷ δὲ τὴν ἄσκησιν τῆς ἐξουσίας αὕτη ἐξ ἀρχῆς εἶχε μετατοπισθῆ εἰς τὸν ἄρτι προσληφθέντα συνάρχοντα αὐτοκράτορα, ὅστις μάλιστα συνηθέστατα εἶχεν ἀναλάβει ἤδη προηγουμένως ὑπὸ ὑποδεεστέραν ιδιότητα (τοῦ καίσαρος π.χ.) τὰς εὐθύνas τῆς οὐσιαστικῆς διακυβερνήσεως τοῦ κράτους (π.χ. Ἰουστινιανὸς ἐπὶ Ἰουστίνου Α', Τιβέριος ἐπὶ Ἰουστίνου Β').

Περισσότερον περίπλοκα παρουσιάζονται τὰ προβλήματα κατὰ τὴν *μέσην καὶ ὑστέραν περίοδον*.

Ἡ ἀρρήκτως μὲ τὸν μοναρχικὸν θεσμὸν συνδεομένη τάσις, ὅπως ἡ δια-

δοχή παραμένη εἰς τὴν ἄρχουσαν δυναστείαν, παρατηρεῖται καὶ εἰς τὸ Βυζάντιον. Δεδομένου δὲ ὅτι πάντοτε οἱ κίνδυνοι δι' ἓνα ἡγεμόνα εἰς καιροὺς μάλιστα σκοτεινοὺς εἶναι μεγάλοι, φυσικὸν ἦτο ὁ ἄσκων τὴν ἐξουσίαν αὐτοκράτωρ νὰ ἐπιδίωκε νὰ καταστήσῃ κατὰ τὸ δυνατόν ἀσφαλεστέραν καὶ ὁμαλωτέραν τὴν διαδοχὴν. Ἡ πλέον πανηγυρικὴ μορφή τῆς ἐκδηλώσεως τῶν προθέσεων τοῦ αὐτοκράτορος ἦτο ἡ ὑπ' αὐτοῦ πρόσληψις τοῦ ἐπιδόξου διαδόχου — κατὰ κανόνα πρωτοτόκου υἱοῦ — ὡς συνάρχοντος. Ἄλλ' οἱ ἀπειλοῦντες μίαν δυναστείαν κίνδυνοι παρουσιάζονται μεγαλύτεροι, ὅταν αὕτη ἔχει ἐπιβληθῆ διὰ τῆς βίας. Ἐπειδὴ δὲ εἰς τὸ Βυζάντιον δὲν ἦτο σπανία ἡ ἀνατροπὴ τοῦ κρατοῦντος ἡγεμόνος, ὁ ἰδρυτὴς νέας δυναστείας ἔσπευδε νὰ ἀναδείξῃ συμβασιλεῖς πλείονα κατὰ κανόνα μέλη τῆς οἰκογενείας του, ὥστε δὲν ἦτο τι τὸ ἄηθες ἢ ὑπαρξίς πλειόνων ταυτοχρόνως ἡγεμόνων.

Ἀπὸ τοῦ Ζ' αἰῶνος μὲ τὴν ἄνοδον τῆς Ἡρακλειανῆς δυναστείας καὶ μέχρι τῆς πτώσεως τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας αἱ *συμβασιλεῖαι* *δύνανται νὰ διακριθοῦν εἰς δύο κατηγορίας.*

Ἡ πρώτη περιλαμβάνει τοὺς συμβασιλεῖς τοὺς ἔχοντας τὴν αὐτὴν νομικὴν θέσιν πρὸς ἀλλήλους. Πάντες οὗτοι ἔχουν ἀναγορευθῆ κατὰ τὸ αὐτὸ ἀκριβῶς τυπικόν, φέρουν τὰ αὐτὰ σύμβολα καὶ τοὺς αὐτοὺς τίτλους, κατέχουν τὴν αὐτὴν νομικὴν θέσιν, ἀδιαφόρως τοῦ ἀριθμοῦ των καὶ ἀδιαφόρως τοῦ ἐὰν ὁ εἷς ἐξ αὐτῶν ἔνεκα τῆς ἡλικίας του ἢ δυναμικωτέρου χαρακτῆρος διαχειρίζεται σχεδὸν ἀποκλειστικῶς τὰς κρατικὰς ὑποθέσεις.

Εἰς τὴν δευτέραν κατηγορίαν ἀνήκουν οἱ συμβασιλεῖς, οἵτινες ἔχουν διάφορον νομικὴν θέσιν ἔναντι ἀλλήλων. Ὁ τρόπος καθ' ὃν ὁ εἷς (πρῶτος κύριος) αὐτοκράτωρ ἀπέκτησε τὴν ἰδιότητα τοῦ αὐτοκράτορος, διαφέρει τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ὁ ἕτερος ἀνεδείχθη συμβασιλεύς. Παρατηρεῖται ὡσαύτως διαφορὰ εἰς τοὺς τίτλους τοὺς χρησιμοποιουμένους δι' ἕκαστον τούτων. Εἰς τὰ σύμβολα τῆς ἐξωτερικῆς περιβολῆς των διαπιστοῦται ὡσαύτως ἐμφανῆς διαφορὰ κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας¹.

Ἡ ὁρθότης τῶν ἀπόψεών μου θὰ φανῆ, ἐὰν ἀποδειχθῆ ὅτι ἐπὶ τῶν συμβασιλέων τῆς πρώτης κατηγορίας ἐφαρμόζονται ἐπὶ ὅλων ἀνεξαιρέτως (πρώτου - κυρίου αὐτοκράτορος ἀφ' ἑνός, συμβασιλέων ἀφ' ἑτέρου) οἱ αὐτοὶ κανόνες ἀναγορεύσεως καὶ χρησιμοποιοῦνται οἱ αὐτοὶ τίτλοι.

Ἀντιστοίχως πρέπει ἐπὶ συμβασιλειῶν, ἐν αἷς οἱ συμβασιλεῖς κατέχουν διάφορον νομικὴν θέσιν ἔναντι ἀλλήλων, νὰ ἀποδειχθῆ ὅτι τὰ πρωτόκολλα ἀνακηρύξεως καὶ ἡ χρησιμοποιουμένη περὶ τοὺς τίτλους τῶν ἡγεμόνων ὁρολογία παρουσιάζει διαφορὰν.

Εἰς τὸ βιβλίον μου προσεπάθησα νὰ διευκρινήσω, κατὰ τὸ δυνατόν, εἰς

1. Βλ. τὰς μαρτυρίας Ψ-Κωδικοῦ, 523-11, 684-8 καὶ τὴν ἐρμηνείαν των ἐν σ. 216 - 217 τοῦ βιβλίου μου.

ποίαν νομικὴν σχέσιν εὐρίσκοντο πρὸς ἀλλήλους οἱ ἑκάστοτε συνάρχοντες τῆς μέσης καὶ ὑστέρας περιόδου. Τὴν ἀνάλυσιν καὶ ἀξιολόγησιν τῶν σχετικῶν μαρτυριῶν εὐρίσκει ὁ ἀναγνώστης εἰς τὰς σελίδας τὰς ἀφιερωμένας εἰς ἕκαστον αὐτοκράτορα κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν (σ. 67 - 123, 156 - 206) καὶ εἰς τὰ συμπεράσματα (σ. 123 - 155 διὰ τὴν μέσιν καὶ σ. 206 - 226 διὰ τὴν ὑστέραν περίοδον).

Ἐκ τοῦ συγκεντρωθέντος ὕλικου προκύπτει ἔμφανως ὅτι κατ' ἐπανάληψιν κατεβλήθη προσπάθεια διαφοροποιήσεως τῆς νομικῆς θέσεως τοῦ πρώτου (κυρίου) αὐτοκράτορος ἔναντι τῶν μετ' αὐτοῦ συμβασιλευόντων, συνδεθεῖσα, ὡς φαίνεται, καὶ μὲ προσπάθειαν διαφοροποιήσεως τῶν χρησιμοποιουμένων τίτλων. Τοιαύτην θεωρῶ τὴν ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου Δ' ἀναληφθεῖσαν. Οὗτος, κατ' ἐμέ, παρηπόδισε τὴν ἀνακήρυξιν εἰς αὐγούστους τῶν ἀδελφῶν τοῦ Τιβερίου καὶ Ἡρακλείου, περιβεβλημένων ἤδη ὑπὸ τοῦ πατρὸς των Κώσταντος Β' τὰ βασιλικά σύμβολα¹.

Εἰς τὸν αὐτὸν σκοπὸν ἀπέβλεπεν ἑτέρα προσπάθεια, χρονολογουμένη εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ Θ' αἰῶνος, ἣν δυνάμεθα νὰ συλλάβωμεν ἔκ τῶν ἐπιγραφῶν τῶν νομισμάτων, ἐφ' ὧν ὁ μὲν κύριος αὐτοκράτωρ χαρακτηρίζεται ὡς βασιλεύς, ἐνῶ διὰ τὸν συμβασιλέα υἱόν του χρησιμοποιεῖται ὁ ὄρος *δεσπότης*².

Ἀπὸ τῆς ἀνόδου τῆς μακεδονικῆς δυναστείας διαμορφοῦνται ὀρολογικὴ διάκρισις μεταξὺ τοῦ αὐτοκράτορος βασιλέως καὶ τοῦ ἀπλοῦ βασιλέως καὶ τάσις, ὅπως ἕκαστος τίτλος ἀνταποκρίνεται εἰς ὄρισμένον νομικὸν περιεχόμενον. Ἡ νομικὴ αὕτη διάκρισις δυσχερῶς ἀνιχνεύεται εἰς κείμενα τοῦ Ι' αἰ., ἀλλὰ καθίσταται ἔμφανης εἰς τὰ τοῦ ΙΑ' αἰ. καὶ ἐξῆς, παραμένει δὲ σταθερὰ μέχρι τῶν τελευταίων ἡμερῶν τῆς αὐτοκρατορίας.

Ὁ ὄρος *αὐτοκράτωρ*³ ἀποκτᾷ ἰδιαίτερον περιεχόμενον, σαφῶς ὄρισμένον, συνδέεται δὲ μὲ τὴν ἐκπλήρωσιν ὄρισμένων τελετουργικῶν τύπων. Οἷοσδήποτε δεχθῆ τὴν ἐφαρμογὴν τῶν τύπων αὐτῶν καὶ ἀνακηρυχθῆ δι' αὐτῶν αὐτοκράτωρ, ἀποκτᾷ τὴν αὐτὴν νομικὴν θέσιν καὶ τὰς αὐτὰς δυνατότητας

1. Λεπτομερῆ ἐκθεσιν τῶν γεγονότων μὲ ἀνάλυσιν τῶν σχετικῶν χωρίων τῶν πηγῶν καὶ κριτικὴν ἐπισκόπησιν τῶν μέχρι τοῦδε δοθεισῶν ἐρμηνειῶν βλ. εἰς τὰς σ. 124 - 129 τοῦ βιβλίου μου.

2. Βλ. εἰς τὴν σ. 132 τοῦ βιβλίου μου ἀναγραφὴν τῶν σχετικῶν νομισματικῶν παραδειγμάτων διὰ τοὺς ἡγεμόνας Νικηφόρον Α', Μιχαὴλ Α', Λέοντα Ε', Μιχαὴλ Β', Θεόφιλον καὶ τοὺς υἱούς των συμβασιλεῖς.

3. Ἐπισκόπησιν τῶν τίτλων τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος παρέχει ὁ F. Dölger εἰς τὴν ἀρχικῶς ἐν *Studies presented to D. M. Robinson*, τ. II, Saint Louis, 1953, σ. 985 - 1005 ὑπὸ τὸν τίτλον: *Die Entwicklung der byzantinischen Kaisertitulatur und die Datierung von Kaiserdarstellungen in der byzantinischen Kleinkunst δημοσιευθεῖσαν μελέτην του, νῦν δὲ ἐν F. Dölger, Byzantinische Diplomatie κλπ. [1956], σ. 130 - 151.*

ἀσκήσεως τῆς ἐξουσίας, ἀδιαφόρως ἂν τὴν αὐτὴν στιγμήν ὑπάρχουν πλείονα πρόσωπα κατέχοντα τὴν ἰδιότητα τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ἀδιαφόρως ἂν πάντα τὰ πρόσωπα δὲν μετεῖχον κατ' ἴσον ποσοστὸν εἰς τὴν ἄσκησιν τῆς ἐξουσίας.

Ἰδιαιτέρως προσφνεῖς πρὸς δῆλωσιν τῆς ὁμοτίμου κυριαρχίας δύο συναρχόντων εἰς περίοδον, καθ' ἣν εἶχε πλεόν συνειδητοποιηθῆ νομικῶς ἡ διαφορὰ μεταξὺ ἀπλοῦ βασιλέως καὶ βασιλέως αὐτοκράτορος, εὗρισκω τὰς μαρτυρίας δύο τῶν ἀξιολογωτέρων βυζαντινῶν ἱστορικῶν, οἵτινες, ἔνεκα τῆς σταδιοδρομίας των ὡς ἄνωτάτων κρατικῶν λειτουργῶν, ἐγνώριζαν ὁμολογουμένως ἄριστα τὸ πολίτευμα τῆς ἐποχῆς των. Ὁ πρῶτος εἶναι ὁ Μιχαὴλ Ἀτταλειάτης, ὅστις ὑπηρετήσῃ τὴν αὐτοκρατορίαν εἰς τὰ ὑψηλὰ δικαστικὰ λειτουργήματα τοῦ κριτοῦ τοῦ βήλου καὶ τοῦ ἵπποδρόμου, τοῦ κριτοῦ τοῦ στρατοπέδου, ἐτιμήθη πατρίκιος, μάγιστρος καὶ πρόεδρος τῆς συγκλήτου, συνέγραψε δὲ καὶ νομικὸν ἐγχειρίδιον. Ὁ δεύτερος εἶναι ὁ λαμπρὸς ἱστορικὸς Νικήτας Χωνιάτης, ὅστις ἐχρημάτισε βασιλικὸς γραμματεὺς καὶ μέλος τῆς συγκλήτου, κατέλαβε δὲ τὰ ἄνώτατα ἀξιώματα τοῦ ἐπὶ τῶν κρίσεων, τοῦ κριτοῦ τοῦ βήλου, τοῦ διοικητοῦ τοῦ θέματος Φιλιππουπόλεως καὶ τοῦ λογοθέτου τῶν σεκρέτων.

Ἐξ αὐτῶν ὁ μὲν Ἀτταλειάτης τὴν ἀνοδὸν εἰς τὸν θρόνον τῆς Ζωῆς καὶ Θεοδώρας εὐθὺς μετὰ τὴν ἐκθρόνισιν τοῦ Μιχαὴλ Ε' (*Απρίλιος 1042) δηλοῖ διὰ τῆς φράσεως: *αὐτοκράτορες ἄμφω θαυμασίως ἀναγορεύονται*¹, ὁ δὲ Νικήτας Χωνιάτης τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ Ἀνδρονίκου Α' εἰς αὐτοκράτορα μέλλοντα νὰ συμμερισθῆ τὴν ἐξουσίαν μετὰ τοῦ ἤδη κατέχοντος τὸν θρόνον Ἀλεξίου Β' ἀναγράφει διὰ τῶν ἐξῆς: *συναυτοκρατοροίη τῷ παναφήλικι βασιλεῖ...*². Ἡ ἰδιότης τῶν προμνησθέντων ἱστορικῶν ὡς ἄνωτάτων κρατικῶν λειτουργῶν εὐλόγως γεννᾷ τὴν πεποίθησιν ὅτι οὗτοι δὲν ἐχρησιμοποίησαν εἰκῆ καὶ ὡς ἔτυχε τὴν διατύπωσιν *αὐτοκράτορες ἄμφω* ὁ πρῶτος, *συναυτοκρατοροίη* ὁ δεύτερος, ἀλλ' ἐν ἐπιγνώσει τῆς νομικῆς τούτων σημασίας, διὰ νὰ δηλώσουν ὅτι εἰς ἑκατέραν περίπτωσιν ἀμφοτέροι οἱ συνάρχοντες κατεῖχον τὴν αὐτοκρατορικὴν ἰδιότητα.

Προηγουμένως καθ' ὅλην τὴν πρῶτον περίοδον, ὅπως δὲ καὶ εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς μέσης³, ἡ κτῆσις τῆς αὐτοκρατορικῆς ἰδιότητος συνεδέετο

1. Μιχ. Ἀτταλ., σ. 17-18.

2. Νικ. Χων. 349²² - 350¹. Ἀνάλογος καὶ ἡ διατύπωσις τοῦ ἀκολουθοῦντος τὸν Χωνιάτην Θεοδώρου Σκουταριώτου ἐκδ. Σάθ α, Μεσαιων. Βιβλ., τ. 7, σ. 332: *συναυτοκράτωρ κατασταθῆ τῷ νεάζοντι βασιλεῖ*.

3. Εἰς ἀναφωνήσεις, προφανῶς ἐξ ἐπισήμου πρωτοκόλλου προερχομένης, καλοῦνται αὐγοῦστοι ὁ Ἡράκλειος καὶ τὰ τῆς αὐτῆς ἀναφωνήσεως δικαιούμενα τέκνα του: *εὐτυχῶς τῇ πολιτείᾳ* (τρὶς). *Ἡράκλειε αὐγοῦστε. τούμβικας. Ἀναστασία Μαρτίνα αὐγοῦστα, τούμβικας. Δαβὶδ καῖσαρ, τούμβικας, Μαρτίνε νοβελήσιμε, τούμβικας* (Βασ. Τάξ. 630⁴⁻⁹).

μὲ τὴν ἀνακήρυξιν τοῦ ἀναγορευομένου εἰς αὐγουστον¹. Ὁ τίτλος αὐγουστος τονίζεται εἰς τοὺς ἐπισήμους τίτλους, τοὺς ἀναγραφομένους εἰς τὴν intitulationem τῶν νεαρῶν. Ἐπὶ τῶν νομισμάτων εἶναι συνηθεστάτη ἢ χάραξις PA (= Perpetuus augustus) ἢ PPAUG².

Διαρκούσης τῆς μέσης περιόδου ὁ ἐπίσημος τίτλος αὐγουστος παραχωρεῖ τὴν θέσιν του εἰς τὸν τίτλον βασιλεύς, τοῦ ὁποίου τὴν πρώτην μνεῖαν εἰς ἐπίσημον κείμενον συναντῶμεν εἰς τὴν ὑπ' ἀρ. 25 νεαρὰν Ἡρακλείου καὶ Ἡρακλείου νέου Κωνσταντίνου τοῦ ἔτους 629³. Ἡ κατὰ τὴν ἀναγόρευσιν ἀνακήρυξις εἰς αὐγουστον ἀντικαθίσταται διὰ τῆς ἀναφωνήσεως τοῦ δεῖνα βασιλέως πολλὰ τὰ ἔτη καὶ βραδύτερον τοῦ δεῖνα βασιλέως (καὶ) αὐτοκράτορος Ρωμαίων πολλὰ τὰ ἔτη, οὕτως ὥστε οἷαν σημασίαν εἶχε διὰ τὴν πρώϊμον περίοδον ἢ ἀνακήρυξις εἰς αὐγουστον κατέχει νῦν διὰ τὴν μέσσην ἢ ἀναφωνήσις εἰς « βασιλέα » καὶ βραδύτερον εἰς « βασιλέα αὐτοκράτορα Ρωμαίων ». Ἀλλὰ τὸ ἀκριβὲς χρονικὸν σημεῖον τῶν ἀνωτέρω μεταβολῶν δὲν εἶναι δυνατόν νὰ προσδιορισθῇ.

Νομικὴ διάκρισις μεταξὺ αὐτοκράτορος καὶ συμβασιλέως διαπιστοῦται ὀρολογικῶς εἰς τὰ ἐπίσημα κείμενα τοῦ ΙΑ' αἰῶνος καὶ ἐξῆς. Ὁ τίτλος βασιλεύς αὐτοκράτωρ Ρωμαίων ἢ βασιλεύς καὶ αὐτοκράτωρ Ρωμαίων περιορίζεται εἰς μόνον τὸν κεκτημένον τὴν αὐτοκρατορικὴν ιδιότητα, ἐνῶ ὁ τίτλος βασιλεύς Ρωμαίων παραμένει διὰ τὸν κατέχοντα τὴν ιδιότητα τοῦ ἀπλοῦ βασιλέως, οὐχὶ δὲ καὶ αὐτοκράτορος⁴. Ἀλλ' εἰς τὰ συνήθη φιλολογικὰ καὶ ιστοριογραφικὰ κείμενα χρησιμοποιεῖται ὁ ὄρος βασιλεύς χωρὶς προσπάθειαν

1. Βλ. τὰ πρωτόκολλα ἀναγορεύσεως ἐκ τῆς περιόδου ταύτης εἰς τὴν Βασ. Τάξιν, σ. 410-433 (κεφ. I 91, 92, 93, 94, 95), ἀναλυόμενα εἰς τὰς σ. 28-36, 39-51 τοῦ βιβλίου μου. Καὶ εἰδικῶς Βασ. Τάξ., σ. 411⁹, 412¹ (περὶ τοῦ Λέοντος Α'), 431²¹, 432¹³ (Λέοντος Β'), 423¹⁷, 424¹², 425¹¹ (Ἀναστασίου Α'), 429¹⁰, 430² (Ἰουστίνου Α'), Corippus, De laudibus Justinii II 133 (Ἰουστίνου Β').

2. Βλ. W. W r o t h, Catalogue of the imperial byzantine coins in the British Museum, London 1908, τ. I, σ. 1-254 τὰ νομίσματα τῶν αὐτοκρατόρων ἀπὸ Ἀναστασίου Α' μέχρι Κωνσταντος Β' καὶ H. G o o d a c r e, A handbook of the coinage of the byzantine empire, μέρος Α', London 1928, μέρος Β', London 1931.

3. Παρὰ K. E. Z a c h a r i æ, Jus græcoromanum, τ. III, coll. I, ἀρ. 25 (= F. D ö l g e r, Regesten, ἀρ. 199). Εἰς τὴν ὑπ' ἀρ. 24 νεαρὰν (= Regesten, ἀρ. 212) οἱ αὐτοὶ ἡγεμόνες μνημονεύονται μόνον ὡς αὐγουστοί: Ἡράκλειος καὶ Ἡράκλειος νέος Κωνσταντίνος πιστοὶ ἐν Χριστῷ αὐγουστοί...

4. Π.χ. Ἀλεξιάς XIII 12. 2, XIII 12. 4, XIII 12. 15. Περὶ τοῦ Ἀλεξίου Α' καὶ τοῦ υἱοῦ τούτου Ἰωάννου εἰς τὴν μετὰ τοῦ Βοημούνδου συνθήκην ἐν 1108 ἔγγραφον ἀπὸ 24 Μαρτίου 1171 περὶ τοῦ Μανουὴλ Α' Κομνηνοῦ καὶ τοῦ υἱοῦ του Ἀλεξίου (ἐκδ. Α. Πάβλωφ, Συνοδικὸς τόμος τοῦ Κωνσταντινουπόλεως Μιχαὴλ τοῦ Ἀγχιάλου ἐν Βυζαντινὰ Χρονικά, τ. 2 (1895), σ. 392) ἐπιγραφαὶ ἐπὶ ψηφιδωτῶν ἀπεικονιζόντων προσωπογραφίας τοῦ Ἰωάννου Β' Κομνηνοῦ καὶ τοῦ υἱοῦ του Ἀλεξίου (βλ. τὸ κείμενον τῶν ἐπιγραφῶν ἐν σ. 139, σημ. 5 τοῦ βιβλίου μου).

νομικῆς ἀκριβολογίας. Ἐν τούτοις καὶ εἰς τὰ ἱστοριογραφικὰ κείμενα τοῦ τέλους τοῦ ΙΑ' αἰῶνος καὶ ἐξῆς ἀπαντᾷ συχνότερον ὁ ὄρος αὐτοκράτωρ καὶ δὴ ὁσάκις ὁ συγγραφεὺς θέλει νὰ μνημονεύσῃ τὴν εἰς τὸν θρόνον ἀνοδὸν νέου ἡγεμόνος¹.

Τὰ παλαιότερα δείγματα τῆς διακρίσεως μεταξὺ ἀπλοῦ βασιλέως καὶ βασιλέως αὐτοκράτορος εὗρισκω εἰς δύο σχεδὸν συγχρόνους ἀρίστας πηγὰς τῶν ἀρχῶν τοῦ Ι' αἰῶνος, τὸ Κλητορολόγιον τοῦ Φιλοθέου καὶ τὸν βίον τοῦ πατριάρχου Εὐθυμίου, ἀναγνωρισθέντα νῦν ὡς ἔργον μοναχοῦ τῆς μονῆς Ψαμμαθίας.

Ὁ Φιλόθεος, σ. 7125-13 (ἔκδ. B u r y, 13537 - 1366), γράφει: Ὁ δὲ γεγονῶς αὐτοκράτωρ βασιλεὺς δίδωσιν εἰς τὴν ἁγίαν τοῦ Θεοῦ μεγάλην ἐκκλησίαν χρυσοῦ λίτρας ρ', καὶ τῇ συγκλήτῳ πάσῃ σὺν τῷ τοῦ κουβουκλείου καὶ λοιποῖς χρυσοῦ λίτρας ρ' καὶ χιλιάδας διαφόρους μιλιαρησίων ἐκάστῳ τάγματι καὶ ὀφφικίων τῇ συστάσει... ὁ δὲ γε δεύτερος βασιλεὺς δίδωσι τὸ ἥμισυ τούτων. Ὁ εὐσυνείδητος ἀτρικλίνης προσδιορίζει τὸ ποσὸν τῶν δωρεῶν, τὰς ὁποίας ὀφείλει νὰ παράσχῃ εἰς τὸν κληρὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας, τὴν σύγκλητον, τοὺς τοῦ κουβουκλείου καὶ εἰς ἐκάστην κατηγορίαν στρατιωτικῶν καὶ πολιτικῶν ὑπαλλήλων, τοῦτο μὲν ὅστις ἀνακηρύσσεται αὐτοκράτωρ, τοῦτο δὲ ὅστις ἀναδείκνυται ἀπλοῦς βασιλεὺς. Ἐκ τοῦ χωρίου συνάγεται 1) ὅτι ἡ δωρεὰ δίδεται ἅπαξ μόνον καὶ δὲν ἐπαναλαμβάνεται ἐτησίως, ὅποτε θὰ ἔδει νὰ σημειωθῇ ἐπ' εὐκαιρίᾳ ποίου γεγονότος ἢ ἐπετείου διανέμεται, 2) ὅτι παρέχεται εἰς δύο περιπτώσεις α') ὅταν τις ἀναγορευέται αὐτοκράτωρ βασιλεὺς, ὅτε ἀνέροχεται εἰς τὸ ποσὸν τῶν 100 λιτρῶν χρυσοῦ + 100 λιτρῶν χρυσοῦ + χιλιάδας τινὰς μιλιαρησίων καὶ β') ὅταν τις καθίσταται ἀπλοῦς βασιλεὺς, ὅποτε ἡ δωρεὰ ἐλαττοῦται εἰς τὸ ἥμισυ τοῦ προμνημονευθέντος ποσοῦ.

Εἶναι προφανὲς ὅτι ἐνταῦθα γίνεται διάκρισις μεταξὺ αὐτοκράτορος βασιλέως καὶ ἀπλοῦ βασιλέως — ἣν κατὰ τὰ λοιπὰ παραλείπει ὁ Φιλόθεος —, διότι ἡ παρεχομένη δωρεὰ ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ιδιότητος, ἣν θὰ προσλάβῃ ὁ δωρητής, ἢ ἂν δηλ. θὰ ἀναγορευθῇ αὐτοκράτωρ ἢ ἢ ἂν θὰ ἀναδειχθῇ μόνον βασιλεὺς. Πᾶς ὅστις θὰ ἀπέκτα τὴν αὐτοκρατορικὴν ιδιότητα, ὄφειλε νὰ καταβάλλῃ τὸ πρῶτον ποσὸν (ἦτοι 100 + 100 λίτρας χρυσοῦ + χιλιάδας τινὰς μιλιαρησίων), ἀδιαφόρως ἂν τὴν αὐτὴν στιγμὴν ὑπῆρχεν εἰς τὸν βυζαντινὸν θρόνον καὶ ἕτερον πρόσωπον κατέχον τὴν αὐτοκρατορικὴν ιδιότητα. Τοῦναντίον πᾶς ὅστις ἐλάμβανε μόνον τὸν τίτλον τοῦ βασιλέως, οὐχὶ δηλ. καὶ τὸν τοῦ αὐτοκράτορος θὰ κατέβαλλεν 50 + 50 λίτρας χρυσοῦ καὶ τὸ ἀντίστοιχον ἥμισυ τοῦ ποσοῦ τῶν μιλιαρησίων.

1. Π. χ. Σκυλ. - Κεδρ. II 485 (Ρωμανὸς Γ'), Ψελλοῦ Χρονογρ. I 53 (Μιχαὴλ Δ'), Σκυλ. - Κεδρ. II 623, 636, 638, Ζωναρᾶς III 665 (Ἰσαάκιος Α' Κομνηνός), Ἄτταλ. 298 (Βοτανειάτης). Πρβλ. σ. 139, σημ. 4 τοῦ βιβλίου μου.

Ὁ συντάκτης τοῦ Βίου τοῦ Εὐθυμίου¹, ἄριστος γνώστης τῆς πολιτικῆς ζωῆς τῆς ἐποχῆς του, φέρει τὴν Ζωὴν Καρβωνοψίναν, τετάρτην σύζυγον τοῦ Λέοντος Γ', διαμαρτυρομένην πρὸς τὸν πατριάρχην διὰ τῶν ἐξῆς: *διατὶ δέ με οὐκ ἀναγορεύεις ἐπ' ἐκκλησίας, εἰ μὴ καταφρονῶν διασύρεις καὶ χλευάζεις με ἀνδρὶ συναφθεῖσαν βασιλεῖ καὶ αὐτοκράτορι καὶ υἱὸν ὁμοίως ἔχουσαν ἔστεμμένον καὶ πορφυρογέννητον...*². Ἐνταῦθα ὁ συγγραφεὺς διακρίνει τὸν Λέοντα Γ', ὃν χαρακτηρίζει βασιλέα καὶ αὐτοκράτορα, τοῦ μικροῦ Κωνσταντίνου, στεφθέντος τὴν 9ῃν Ἰουνίου 911, τὸν ὁποῖον ἀποκαλεῖ πορφυρογέννητον καὶ ἔστεμμένον, οὐχὶ ὅμως καὶ αὐτοκράτορα, προφανῶς διότι ὁ Κωνσταντῖνος ἔστερεῖτο εἰσέτι τῆς τελευταίας ταύτης ιδιότητος. Ἀντιθέτως ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς ἀπὸ τῆς 6ῆς Ἰουνίου 913 (θάνατος τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου) καὶ ἐξῆς ἀποκαλεῖ τὸν Κωνσταντῖνον αὐτοκράτορα, διότι ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης ὁ Κωνσταντῖνος ἀπέκτησε τὴν ιδιότητα τοῦ αὐτοκράτορος³.

Ἐξ αὐθεντικῶν κειμένων, ἀνηκόντων εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, διαπιστοῦται ὅτι ὁ ὄρος αὐτοκράτωρ ἀπετέλεσε τμῆμα τοῦ ἐπισήμου τίτλου τοῦ βυζαντινοῦ ἡγεμόνος, χρησιμοποιηθεὶς ἐν συνδυασμῷ μὲ τὸν μέχρι τότε ἰσχύοντα καὶ διεμορφώθη διὰ τὸν κατέχοντα τὴν ἀνωτάτην

1. Τὸ κείμενον τοῦτο ἀνεγνωρίσθη ἐπ' ἐσχάτων ὑπὸ τοῦ Α. Ρ. Κ a z d a n ὡς τμῆμα ἀξιόπιστου χρονογραφίας, γραφείσης ὑπὸ συγχρόνου τῶν γεγονότων μοναχοῦ, ἀνήκοντος εἰς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει μονὴν τῆς Ψαμμαθίας, δι' ὃ καὶ ὁ ρώσος ἱστορικός τὸ ἀπεκάλεσε Χρονικὸν μοναχοῦ μονῆς Ψαμμαθίας: *Dve vizantijske Chroniki X Veka. Psamafijskaja Chronika* ὑπὸ Α. Ρ. Κ a z d a n (μετ' εἰσαγωγῆς, ρωσικῆς μεταφράσεως καὶ χρησίμων σχολίων), Μόσχα 1959, σ. 9-139. Τὴν μελέτην γνωρίζω ἐκ τῆς ἀναλύσεως ὑπὸ F. D (ὀ I g e r) ἐν *Byzantinische Zeitschrift*, τ. 53 (1960), σ. 168. — Τὸ ἀποσπασματικῶς σωζόμενον τοῦτο ἔργον ἐδημοσιεύθη ὑπὸ C. D e B o o r, *Vita Euthymii. Ein Anecdoton zur Geschichte Leo's des Weisen 886-912*, Berlin 1888 μετὰ πολυτίμου ἔτι καὶ νῦν εἰσαγωγῆς, ἐξεδόθη δὲ ἐκ νέου ὑπὸ Patricia Karlin-Hayter, *Vita S. Euthymii ἐν Byzantion*, τ. 25/27 (1955/1957), σ. 1-172, 772-778. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἡ τελευταία αὕτη δημοσίευσις ὑστερεῖ, κατ' ἐμέ, εἰς τὴν ἀπόδοσιν τοῦ κειμένου, χρησιμοποιῶ τὴν ἔκδοσιν τοῦ C. de Boor.

2. Βίος Εὐθυμίου de Boor, σ. 5921 = P. Karlin-Hayter, σ. 1165.

3. Αὐτόθι de Boor, σ. 70: [ὁ πατριάρχης Νικόλαος ὁ μουσικὸς] ἤρξατο ἐπὶ χεῖρας φέρων καὶ ἐπιδεικνύμενος τοῖς τε ἔνδοθεν καὶ ἔξωθεν τὸν κομιδῆ νέον τοῦτον αὐτοκράτορα καὶ βασιλέα (8 ἢ 9 Ἰουνίου 913) (= παρὰ P. Karlin-Hayter, σ. 13620 ἀποδίδεται τὸ χωρίον ἐσφαλμένως: ἐπιδεικνύμενος τοῖς τε ἔνδοθεν καὶ ἔξωθεν τῷ κομιδῆ νέῳ τούτῳ αὐτοκράτορι καὶ βασιλεῖ) σ. 70-71: ἀμεριμνήσας ὁ ἱεράρχης κατὰ Ζωῆς τῆς τοῦ νέου αὐτοκράτορος μητρὸς (Ἰούνιος 913' = P. Karlin-Hayter, σ. 138), σ. 71 [ἡ βασιλομήτωρ Ζωὴ πρὸς τὸν τέως πατριάρχην Εὐθύμιον]: *τοίνυν τὰ ἔκπαλαι παρὰ σοῦ κατ' ἐμοῦ λεγόμενα εἶσας σὺν τῷ αὐτοκράτορι υἱῷ κάμει ἐπ' ἐκκλησίας ἀναγορεύων* (= P. Karlin-Hayter, σ. 140).

θέσιν ὁ ἀκόλουθος ἐπίσημος τίτλος: (ὁ δεῖνα) ἐν Χριστῷ αὐτοκράτωρ πιστός βασιλεὺς Ρωμαίων¹.

Δυσχερῆς, ἂν μὴ ἀδύνατος, εἶναι διὰ τοὺς αἰῶνας Ζ' καὶ Η' ἡ παρακο-
κολούθησις τῆς ἐξελίξεως, διότι τὰ ἐπισήμου χαρακτῆρος κείμενα, ἐξ ὧν θὰ
ἦτο δυνατὴ ἡ διαφώτισις τοῦ προβλήματος, εἶναι ἐλάχιστα. Διὰ τὰς ἀμέσως
προηγουμένας τῆς μακεδονικῆς δυναστείας δεκαετίας ἡ ἀναζήτησις περὶ τὴν
διαμόρφωσιν τοῦ ἐπισήμου τίτλου τοῦ ἡγεμόνος ἀντικατοπτρίζεται εἰς σει-
ρὰν ἐπιγραφῶν ἐπισήμου προελεύσεως, τοποθετημένων ἐπὶ τῶν τειχῶν τῶν
πόλεων, ἵνα διαιωνισθῇ ἡ ἀνακαίνισις των ὑπὸ τῆς πολιτείας.

Ἄπαντοῦν οἱ ὄροι βασιλεὺς, αὐτοκράτωρ, ἀλλ' οὔτε ἡ μεταξὺ των σύν-
δεσις ἔχει προσλάβει εἰσέτι συνεπῆ καὶ ἀμετάβλητον μορφήν, οὔτε ἡ χρῆσις
ἄλλων λέξεων (Χριστός, Κύριος) καὶ ἐπιθέτων (πιστός, μέγας, εὐσεβῆς) εἶναι
ὁμοιόμορφος καὶ σταθερά.

Ἐπὶ τοῦ τείχους τῆς Κωνσταντινουπόλεως:

*Ἄναξ Θεόφιλος εὐσεβῆς αὐτοκράτωρ*².

*Πύργος Θεοφίλου πιστοῦ ἐν Χ(ριστ)ῷ μεγάλου βασιλέως*³.

*Πύργος Θεοφίλου ἐν Χριστῷ αὐτοκράτορος*⁴.

*Θεοφίλου ἐν Χριστῷ αὐτοκράτορος*⁵.

*Πύργος Θεοφίλου μεγάλου ἐν Κυρίῳ βασιλέως καὶ αὐτοκράτορος*⁶

Θεόφιλος ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστός βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ

*Ρωμαίων*⁷.

*...Θεοφίλου ἐν Χ(ριστ)ῷ αὐτοκράτορος*⁸.

*Πύργος Θεοφίλου καὶ Μιχαὴλ πιστῶν ἐν Χ(ριστ)ῷ αὐτοκρατόρων*⁹.

Ἐπὶ τειχῶν πόλεων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας:

Πύργος Μιχαὴλ μεγάλου βασιλέως ἐν Χ(ριστ)ῷ αὐτοκράτορος ἔτ(ει)

στξε' (= ἔτ. 856/857)¹⁰.

1. Διὰ τὴν προσθήκην τοῦ ὄρου *Ρωμαίων* εἰς τὸν ἐπίσημον τίτλον τοῦ βυζαντι-
νοῦ αὐτοκράτορος πλὴν τῆς βιβλιογραφίας παρὰ G. Ostrogorsky, Histoire
de l'état byzantin (γαλλ. μετάφρ. J. Gouillard), Paris 1956, σ. 228, σημ. 2,
βλ. καὶ F. Dölger, Europas Gestaltung im Spiegel der fränkisch-byzantini-
schen Auseinandersetzung des 9. Jahrhunderts ἐν F. Dölger, Byzanz und
die europäische Staatenwelt, Ettal 1953, σ. 215 καὶ σημ. 21.

2. Corpus Inscriptionum Græcarum, τ. IV, Berolini 1877, ἀρ. 8672.

3. Ἄρ. 8673.

4. Ἄρ. 8674.

5. Ἄρ. 8675.

6. Ἄρ. 8676.

7. Ἄρ. 8677.

8. Ἄρ. 8679.

9. Ἄρ. 8678.

10. Ἐκ Σμύρνης. Παρὰ H. Grégoire, Recueil des inscriptions grecques
chrétiennes d'Asie Mineure, Paris 1922, ἀρ. 82 bis.

Πύργος Μ[ι]χαήλ μεγάλου βασιλέως ἐν Χ(ριστ)ῶ αὐτοκράτορος¹.

Πύργος Μιχαήλ μεγάλου βασιλέως ἐν Χ(ριστ)ῶ α[ὐ]τοκράτορος ἔτους ,στξς' (= 857/858)².

Ἐκ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας σημειῶ τὰς κάτωθι ἐξ ἐπισήμων κειμένων μαρτυρίας.

Πρακτικὰ συνόδου ἔτ. 879/880: Βασίλειος αὐτοκράτωρ ἐν Χριστῶ πιστὸς βασιλεὺς Ρωμαίων³.

Ἐπίσημος ἐπιγραφή ἐπὶ τοῦ τείχους Κωνσταντινουπόλεως: Πύργος Βασ(ι)λείου κ(αὶ) Κωνσταντίνου ἐν Χ(ριστ)ῶ αὐτοκρατ(ό)ρ(ων)⁴.

Ἐπίσημος ἐπιγραφή ἐπὶ πύλης τοῦ παραθαλασσίου τείχους Θεσσαλονίκης ἔτ. 904: ...ἐπὶ Λέον(τος) κ(αὶ) Ἀλεξάνδρου τῶν ἀδελφῶ(ν) κ(αὶ) αὐτοκρατόρ(ων) καὶ φιλοχριστῶ(ν) ἡμῶν βασιλέων. Εἰς τὴν ἐπιγραφὴν μνημονεύονται προσέτι ὁ οἰκουμενικὸς πατριάρχης [Νικόλαος], ὁ στρατηγὸς Θεσσαλονίκης βασιλικὸς πρωτοσπαθάριος Λέων ὁ Χατζιλάκης καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης Ἰωάννης⁵.

Νεαρὰ ἔτ. 922: Ρωμανοῦ καὶ Κωνσταντίνου καὶ Χριστοφόρου τῶν φιλοχριστῶν καὶ αὐτοκρατόρων μεγάλων βασιλέων⁶.

1. Ἐκ Νικαίας. CIG, IV, ἀρ. 8670, 8671, 8672 = A. M. Schneider - W. K a r n a p p, Die Stadtmauer von Iznik (Nicæa), Berlin 1938, σ. 51, ἀρ. 36.

2. Ἐκ Νικαίας. CIG, IV, ἀρ. 8669 (ἐνθα ὁμοῦ τὸ ἔτος ἀποδίδεται ἐσφαλμένως: ,στισ') = A. M. Schneider - K. K a r n a p p, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 52, ἀρ. 36. Ἐπιγραφή ἐπὶ πύργου τοῦ τείχους Σμύρνης ἀντιγραφείσα αὐτόθι τῷ 1676 ὑπὸ Fr. V e r n o n ἐδημοσιεύθη ὑπὸ B. D. M e r i t t, The epigraphical notes of Francis Vernon ἐν Hesperia, Supplementum, τ. VIII (1949), σ. 218 ἐκ τοῦ σχεδιασματος τοῦ πρώτου, δι' ὃ δὲν εἶναι δυνατὴ ἡ ἐπαλήθευσις τοῦ κειμένου, ὅπερ εἰς τινα σημεῖα δὲν ἀνεγνώσθη, νομίζω, ἰκανοποιητικῶς. Μαρτυρεῖται ἀνέγερσις πύργου « ἐπὶ Κ(ων)σταντίνου μεγάλου βασιλῆος κα[ὶ] (α)ὐτοκράτορος » ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει ἐνδειξις χρονολογήσεως. Ὁ πύργος χαρακτηρίζεται ὡς « (ὀ)κτινάρης », ὑπενθυμίζων σχετικὴν ἔκφρασιν ἐπὶ ἐπιγραφῆς τῶν τειχῶν Νικαίας, ἐνθα ἀπαντᾷ « πύργος κεντινάρης » (CIG, IV, ἀρ. 8664 = A. M. Schneider κλπ., ἀρ. 29), δι' ὃ νομίζω ὅτι καὶ εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τῆς Σμύρνης θὰ εἶδει νὰ ἀποκατασταθῇ ἡ γραφή: πύργος κεντινάρης. Οἱ ἐν τῇ ἀμέσως ἀνωτέρω παραπεμπομένη ἐπιγραφῇ μνημονευόμενοι αὐτοκράτορες Λέων καὶ Κωνσταντῖνος ταυτίζονται, νομίζω ὀρθῶς, ὑπὸ τῶν τελευταίων ἐκδοτῶν πρὸς τοὺς Λέοντα Γ' καὶ Κωνσταντῖνον Ε'.

3. M a n s i, τ. XVII A, σ. 517.

4. B. M e y e r - P l a t h - A. M. S c h n e i d e r, Die Landmauer von Konstantinopel, 2. teiL, Berlin 1943, ἀρ. 23.

5. S p. L a m b r o s, Leo und Alexander als Mitkaiser von Byzanz ἐν Byzantinische Zeitschrift, τ. 4 (1895), σ. 98 = Μ. Δ ἠ μ ι τ σ α, Ἡ Μακεδονία ἐν λίθοις φθεγγομένοις καὶ μνημείοις σωζομένοις, τ. Α', Ἀθήνησιν 1896, ἀρ. 622.

6. K. E. Z a c h a r i æ, Jus Græcogomanum, III, coll. III, ἀρ. 2 (= Regesten, ἀρ. 595).

Νόμισμα ἔτ. 912 - 913 : Ἀλέξανδρος ἐν Χ(ριστ)ῶ αὐτοκρ(άτωρ) πιστὸς εὐσεβ(ῆς) βασιλ(εὺς) Ρωμ(αίων) ¹.

Ἐπίσημος ἐπιγραφή ἐπὶ παραθαλασσίῳ πύργῳ τοῦ τείχους Κωνσταντινουπόλεως ἔτ. 976 - 1025 : Χρ[ιστὸς] Π[ύργος] Βασιλί[ου] καὶ [Κ]ονσταντίν[ου] ἐν Χρ[ιστῶ] πιστ[ῶ]ν [αὐ]τοκρατόρ[ω]ν εὐσεβεῖς βασιλεῖς Ρωμέων. Χρ[ιστὸς] Νικᾶ ².

Ἐπίσημος ἐπιγραφή ἐπὶ τοῦ Ἑπταπυργίου εἰς τὸ ἀκραιὸν τεῖχος τῆς πόλεως : Πύργος Βασιλείου καὶ Κωνσταντίνου πιστῶν ἐν Χ[ριστ]ῶ αὐτοκρατόρων εὐσεβεῖς βασιλεῖς Ρωμέων (ἔτ. 976 - 1025) ³.

Οὐχὶ ἐπισήμου προελεύσεως, ἀλλὰ σύγχρονοι καὶ ἀθηντικά εἶναι προσέτι αἱ ἀκόλουθοι μαρτυρίαι.

Ἐγγραφον ἔτ. 897 : Ἐπὶ βασιλείας τῶν εὐσεβεστάτων καὶ θε(ω)ψηψήστων πανσόφων εἰρινω(ποιῶν) μ(ε)γ(άλ)ων καὶ αὐτοκρατόρων βασιλέων ἡμῶν καὶ τῆς ὅλης οἰκουμένης Λέωντ(ος) καὶ Ἀλεξάνδρ(ου) τῶν πορφυρογεννήτων ἀγούστων ⁴.

Ἐπιγραφή κτιτορικὴ ναοῦ ἀνεγερθέντος ὑπὸ τοῦ βασιλικοῦ στρατῶρος καὶ δρουγγαρίου Γρηγορίου εἰς πόλιν τῆς Γαλατίας ἐν ἔτει 897 ... ἐπὶ Λέοντος καὶ Ἀλεξάνδρου μεγάλων ἡμῶν βασιλέων καὶ αὐτοκρατόρων ⁵.

Πιστεύω ὅτι εἰς πάσας τὰς ἀνωτέρω ἐκ τῶν χρόνων τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας ἐπισήμου προελεύσεως μαρτυρίας τὸ νομικὸν περιεχόμενον τοῦ ὄρου αὐτοκράτωρ, πιστὸς βασιλεὺς εἶναι ἐν καὶ τὸ αὐτό, ἀπολύτως ἠκριβωμένον καὶ καθωρισμένον, μὴ διαφέρον εἴτε οἱ δηλούμενοι εἶναι εἰς εἴτε πλείονες ταυτοχρόνως. Οὔτε πιστεύω ὅτι ἡ ἀκριβολόγος αὐτοκρατορικὴ γραμματεία, τὰ ἐπίσημα νομισματοκοπεῖα καὶ οἱ ἐπιφορτισμένοι νὰ διαιωνίσουν ἐπὶ τῶν μνημείων τὴν φροντίδα τῶν αὐτοκρατόρων διὰ τὴν ἀνανέωσιν τῶν τειχῶν τῶν πόλεων, δηλ. ἀνώτατοι κρατικοὶ λειτουργοὶ θὰ ἠγνόουν τὴν ἐπίσημον ὀρολογίαν καὶ ὅλοι ἀπὸ κοινοῦ θὰ ἐχρησιμοποιοῦν ἐσφαλμένην. Τοῦ-

1. N. A. M u s m o n, Une monnaie d'argent de l'empereur Alexandre ἐν Byzantion, τ. 6 (1931), σ. 99 - 100.

2. B. P a c e, Per la storia dell'archeologia italiana in Levante ἐν Annuario della R. Scuola archeol. in Atene, τ. III (1916 - 1920), σ. 249.

3. CIG, IV, ἀρ. 8701 = B. M e y e r - P l a t h und A. M. S c h n e i d e r, ἐνθ' ἀνωτ., ἀρ. 1.

4. G. R o i l l a r d - P. C o l l o m p, Actes de Lavra, τ. I (897 - 1178), Paris 1937, ἀρ. 1. Πρὸβλ. F. D ö l g e r, Zur Textgestaltung der Lavra - Urkunden ἐν Byz. Zeitschrift, τ. 39 (1939), σ. 49 - 50. Εἰς ἀντίγραφον χρυσοβούλλου διὰ τὴν μονὴν τῆς Λαύρας (Actes de Lavra, ἀρ. 7) δὲν εἶμαι πεπεισμένη ὅτι ἀπεδόθη πιστῶς ὑπὸ τοῦ ἀντιγραφέως ἢ ὑπογραφή τοῦ πρωτοτύπου. Εἰς τὸ ἀντίγραφον ἔχει οὕτως : Βασιλείος καὶ Κωνσταντίνος ἀδελφοὶ ἐν Χ(ριστ)ῶ τῶ Θεῶ πιστοὶ βασιλεῖς καὶ αὐτοκράτορες Ρωμαίων οἱ πορφυρογεννήτοι.

5. CIG, IV, ἀρ. 8690.

ναντίον ἢ ὑπαρξίς ὄλων αὐτῶν τῶν σχεδὸν συγχρόνων μαρτυριῶν, ἐνισχυομένων καὶ ἐξ ἄλλων ὀλιγώτερον σαφῶν ἢ οὐχὶ τόσον αὐθεντικῆς προελεύσεως¹, καθιστᾷ ἀσφαλὲς κατ' ἐμὲ τὸ συμπέρασμα :

α') Ὅτι τὸ βραδύτερον ἀπὸ τῆς ἀνόδου τῆς μακεδονικῆς δυναστείας εἰσήχθη εἰς τὴν ἐπίσημον ὄρολογίαν ὁ ὄρος αὐτοκράτωρ, ἀναπτυχθεὶς εἰς τὸν πλήρη τίτλον κατὰ τοὺς λοιποὺς χρόνους τῆς μακεδονικῆς δυναστείας : αὐτοκράτωρ ἐν Χριστῷ πιστὸς βασιλεὺς Ρωμαίων, καὶ

β') Ὅτι ἐπῆλθε διαφοροποιήσις τῆς νομικῆς θέσεως τοῦ κατέχοντος τὸν τίτλον τοῦ αὐτοκράτορος βασιλέως ἀπὸ τοῦ φέροντος τὸν τίτλον τοῦ ἀπλοῦ βασιλέως.

Ὅπου εἰς τὰ ἐπίσημα κείμενα τῆς περιόδου τῆς μακεδονικῆς δυναστείας οἱ μνημονευόμενοι ἡγεμόνες χαρακτηρίζονται ὡς αὐτοκράτορες, εἴτε εἶναι εἰς εἴτε πλείονες ταυτοχρόνως, τότε ἅπαντες οὗτοι κατέχουν τὴν αὐτοκρατορικὴν ἰδιότητα καὶ τὰ αὐτὰ δικαιώματα εἰς τὴν ἄσκησιν τῆς ἐξουσίας². Οἱ ἀνωτέρω ἔχουν ἀναδειχθῆ ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ αὐτοῦ πρωτοκόλλου συμφώνως πρὸς τοὺς αὐτοὺς κανόνας καὶ εἶναι ἀπολύτως ἰσοτίμοι μεταξὺ των.

Ἐνῶ ὅμως αἱ σχετικῶς πολυάριθμοι, ποικίλης δὲ προελεύσεως μαρτυρίαι, αἱ δικαιώνουσαι ὡς φρονῶ ἀπολύτως τὰς ἀπόψεις μου, θὰ ἔδει νὰ ἀντικρουσθοῦν μὲ ἄλλας τῆς αὐτῆς ἀξίας, βεβαιούσας τοὺς ἰσχυρισμοὺς τῶν ἀντιφρονούντων, ἀπορρίπτονται ὑπὸ τῶν τελευταίων, αἱ μὲν ὡς σφάλματα τῆς παραδιδούσης τὴν πληροφορίαν ἀρίστης πηγῆς, αἱ δὲ ὡς ἐκφράσεις κολακευτικοῦ χαρακτῆρος καὶ αἱ τρίται ἀνευ οὐδενὸς ἐπιχειρήματος.

Καίτοι εἰς τὸ βιβλίον μου διὰ μακρῶν ἀνέλυσσα τὰ σχετικὰ χωρία, ἀναγκάζομαι νὰ ἐπανέλθω εἰς τὰ κυριώτερα ἐξ αὐτῶν διὰ νὰ ἀποδείξω ὅτι κατὰ τὴν μέσσην περίοδον καὶ ἐξῆς ὑπάρχουν συμβασιλεῖαι, κατὰ τὰς ὁποίας πάντες οἱ συνάρχοντες εἶναι ἰσοτίμοι μεταξὺ των³, ἀνηγορευμένοι κατὰ τὸ αὐτὸ

1. Π.χ. τὰ χωρία ἐκ τοῦ βίου τοῦ πατριάρχου Εὐθυμίου (ἀνωτ., σ. 476). Εἰς τὸν γνωστὸν κατάλογον τῶν ἀξιωματῶν τῆς βυζαντινῆς αὐλῆς τὸν ὑπὸ V. Benešević ἐκδοθέντα ἀπαντᾷ : Ὁ βασιλεὺς ὁ αὐτοκράτωρ καθέζεται μέσον καὶ ἐνθεν καὶ ἐκεῖθεν καθέζονται οἱ ἄλλοι βασιλεῖς. Ἐκδ. V. Benešević, Die byzantinischen Ranglisten nach dem Kletorologion Philothei (De Cer. I. II, c. 52) und nach den Jerusalemer Handschriften zusammengestellt und revidiert ἐν Byzant. Neugriech. Jahrbücher, τ. 5 (1926/1927), σ. 114. Βλ. εἰς τὸ βιβλίον μου, σ. 92 τὰ χωρία περὶ τῆς ἀνακηρύξεως τοῦ Βασιλείου Α' ὡς βασιλέως τὴν 26 Μαΐου 866 καὶ ὡς αὐτοκράτορος τὴν 23 Σεπτεμβρίου 867.

2. Ἐὰς μοὶ ἐπιτραπῆ νὰ ὑπενθυμίσω ὅτι νομικῶς εἶναι διάφορον τὸ τίς δικαιούται εἰς τὴν ἄσκησιν τῆς ἐξουσίας καὶ τὸ τίς ἐν τῇ πράξει ἀσκεῖ ταύτην, καὶ ὅτι ἡμᾶς ἐνδιαφέρει τὸ πρόβλημα τίς ἢ τίνες δικαιούνται εἰς τὴν ἄσκησιν τῆς ἐξουσίας.

3. Ρητὴ εἶναι ἡ μαρτυρία τοῦ πατριάρχου Νικηφόρου, Ἱστορία (ἐκδ. de Boor), σ. 27, καθ' ἣν ὁ αὐτοκράτωρ Ἡράκλειος εἶχεν ὀρίσει εἰς τὴν διαθήκην του « Κωνσταντῖνον καὶ Ἡράκλειον τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ βασιλεῖς ἰσοτίμους εἶναι... ».

πρωτόκολλον καὶ δικαιούμενοι πάντες ἕξ ἴσου εἰς τὴν ἄσκησιν τῆς ἐξουσίας.

Εἰς τὰ πρακτικὰ τῆς συνόδου ἔτ. 879/880 ἀναγράφεται εἰς τὸ τέλος τῆς πρώτης καὶ πέμπτης συνεδρίας ἡ εὐφημία, ἡ λεχθεῖσα ὑπὸ τῶν μελῶν τῆς συνόδου, ἔχουσα ὡς ἐξῆς : Πολλὰ τὰ ἔτη τῶν βασιλέων. Βασιλείου, Λέοντος καὶ Ἀλεξάνδρου μεγάλων βασιλέων καὶ αὐτοκρατόρων πολλὰ τὰ ἔτη. Εὐδοκίας τῆς εὐσεβιστάτης ἀγούστης πολλὰ τὰ ἔτη. Στεφάνου τοῦ πορφυρογεννήτου καὶ θεοπροβλήτου συγκέλλου πολλὰ τὰ ἔτη. Ἰωάννου καὶ Φωτίου τῶν ἁγιωτάτων πατριαρχῶν πολλὰ τὰ ἔτη¹.

Κατὰ τὴν θεωρίαν τοῦ F. Dölger καὶ τῶν συμμεριζομένων τὰς ἀπόψεις του οἱ τρεῖς ἡγεμόνες Βασίλειος Α' καὶ οἱ δύο υἱοὶ του Λέων καὶ Ἀλέξανδρος², δὲν εἶναι ἰσότιμοι αὐτοκράτορες, ἡ δὲ ἐνταῦθα μνεῖα καὶ τῶν τριῶν εἰς μίαν ἐνότητα καὶ ἡ εὐφημία τῶν τριῶν ὡς αὐτοκρατόρων ὀφείλεται εἰς βραχύλογον διατύπωσιν³. Θά μοι ἐπιτραπῆ νὰ παρατηρήσω ὅτι τὸ πρακτικὸν ἀποδίδει τὰ λεχθέντα εἰς ἐπίσημον συνεδρίασιν ἀναλυτικῶς παρέχον τὰς εὐφημίας ὅλων τῶν μελῶν τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας, ὥστε θεωρῶ τελείως ἀσυμβίβαστον τὴν ἐφαρμογὴν τῆς ἀρχῆς τῆς βραχυλόγου διατυπώσεως μόνον διὰ τὰς εὐφημίας τὰς ἀναφερομένας εἰς τὰ κορυφαῖα πρόσωπα τῆς βυζαντινῆς ἱεραρχίας.

Τὰ αὐτὰ ἰσχύουν καὶ διὰ τὴν ἐν Βασ. Τάξει II 43 β (σ. 65015·65112) κατακεχωρισμένην «παρὰ τῶν Σάρδων ἀδομένην εὐφημίαν τοῖς βασιλεῦσιν», ἔχουσαν οὕτως⁴ : Χριστὸς νικᾷ, Χριστὸς βασιλεύει — Χριστὸς φυλάξει τὸν βασιλέα — πολλὰ τὰ ἔτη τῶν βασιλέων — ὁ δεῖνα καὶ ὁ δεῖνα μεγάλων βασιλέων καὶ αὐτοκρατόρων πολλὰ τὰ ἔτη — θεοπροβλήτων βασιλέων πολλὰ τὰ ἔτη — θεοστηρίκτων βασιλέων πολλὰ τὰ ἔτη — εἰρηνοποιῶν βασιλέων πολλὰ τὰ ἔτη — πλουτοποιῶν βασιλέων πολλὰ τὰ ἔτη — υἱὲ Θεοῦ συμβασίλευσον αὐτοῖς. υἱὲ Θεοῦ, χάρισαι ἡμῖν αὐτοῦς — υἱὲ Θεοῦ, ζωὴν αὐτοῖς δώρησαι — υἱὲ Θεοῦ τοὺς χρόνους αὐτῶν πλήθυνε· ἀῤξει ἡ πίστις τῶν Χριστιανῶν — ἀῤξει ἡ βασιλεία τῶν Ρωμαίων — ὁ δεῖνα τοῦ ἁγιωτάτου καὶ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου πολλὰ τὰ ἔτη — τῆς ἱερᾶς συγκλήτου πολλὰ τὰ ἔτη — τοῦ φιλοχρίστου στρατοῦ πολλὰ τὰ ἔτη — στερεώσει ὁ Θεὸς τὴν πίστιν ἡμῶν. — στερεώσει ὁ Θεὸς τοὺς βασιλεῖς ἡμῶν — ἡμεῖς δοῦλοι τῶν βασιλέων — πολυχρόνιον ποιήσει ὁ Θεὸς τὴν ἁγίαν βασιλείαν σας εἰς πολλὰ ἔτη.

1. Mansi, τ. XVII A, στ. 393, 512.

2. Ὁ πρωτότοκος Κωνσταντῖνος μόλις εἶχεν ἀποθάνει, τὴν 3ην Σεπτεμβρίου 879.

3. F. Dölger ἐν Byz. Zeitschrift, τ. 33 (1933), σ. 141 καὶ τ. 36 (1936), σ. 133 ἐπ. καὶ νῦν ἐν τοῦ αὐτοῦ, Byzantinische Diplomatiek [1956], σ. 114 ἐπ. Ἐπὶ τῆς θεωρίας ταύτης τῆς βραχυλόγου διατυπώσεως βλ. καὶ σ. 94 καὶ 136-138 τοῦ βιβλίου μου.

4. Παραλείπω μόνον τὴν ἀναγραφὴν τῆς λέξεως «λαός», ἣτις προηγεῖται εἰς ἐκάστην φράσιν τῆς εὐφημίας.

Θεωρῶ ἀπίθανον ὅτι τὸ μόνον σημεῖον εἰς τὸ ὁποῖον θὰ ἐφημερόζετο ἡ ἀρχὴ τῆς βραχυλόγου διατυπώσεως θὰ ἀφεώρα τὴν ιδιότητα τῶν δύο ἡγεμόνων, ἐνῶ τὰ λοιπὰ ὄργανα τῆς πολιτείας (πατριάρχης, στρατός, σύγκλητος) εὐφημοῦνται κεχωρισμένως. Ἐξ ἄλλου εἶναι φανερόν ὅτι τὸ περιεχόμενον τῶν εὐφημιῶν συνίσταται εἰς τὴν ἐπανάληψιν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον τῶν αὐτῶν εὐχρηστικῶν καὶ ὑμνητικῶν λέξεων. Πῶς λοιπὸν αἱ δηλωτικαὶ τῶν εὐχῶν φράσεις οὐ μόνον δὲν περικόπτονται ἀλλὰ περιέχονται δις ἢ τρις εἰς τὴν αὐτὴν εὐφημίαν καὶ μόνον διὰ τὴν δήλωσιν τῆς διαφοροῦ νομικῆς θέσεως τῶν συμβασιλέων θὰ ἐχρησιμοποιεῖτο βραχύλογος διατύπωσις; Κατ' ἐμὲ οἱ εὐφημούμενοι ἐνταῦθα δύο ἡγεμόνες εἶναι ἀμφοτέροι αὐτοκράτορες, εὐρίσκω δὲ πιθανὴν τὴν ταύτισίν των μὲ τοὺς Λέοντα Γ' καὶ Ἀλέξανδρον, διότι εἰς τὴν ἀνωτέρω εὐφημίαν δὲν γίνεται μνεῖα οὔτε ἀυγούστης οὔτε πορφυρογεννήτων. Συμφώνως πρὸς τὴν ἐπικρατοῦσαν κατὰ τὴν σύνταξιν τῆς Βασιλείου Τάξεως ἀρχὴν, ὅπως τὰ καταχωριζόμενα πρωτόκολλα πλησιάζουν σχετικῶς περισσότερον πρὸς τὸν χρόνον τῆς συντάξεως τοῦ ἔργου (περὶ τὸ 959), ἡ πλέον πρόσφατος ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ σύνθεσις τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας συμπίπτει μὲ τὴν ὑπὸ τῆς εὐφημίας παρουσιαζομένην εἶναι ἡ βραχεῖα περίοδος ἀπὸ τοῦ θανάτου τῆς Θεοφανοῦς (10 Νοεμβρίου 897), πρώτης συζύγου τοῦ Λέοντος Γ', καὶ μέχρι τοῦ γάμου αὐτοῦ μετὰ τῆς Ζωῆς Ζαούτζαινας (898), ὅτι ἡ βασιλικὴ οἰκογένεια ἀπετελεῖτο μόνον ἐκ τοῦ Λέοντος Γ' καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου, τῶν δύο ἀδελφῶν¹. Σημειωτέον ὅτι πρόσθετον ἐπιχείρημα διὰ τὴν ταύτισιν τῶν αὐτοκρατόρων τοῦ κεφ. 43 β πρὸς τοὺς Λέοντα Γ' καὶ Ἀλέξανδρον ἀποτελεῖ καὶ τὸ γεγονός ὅτι τὸ ἐπόμενον κεφάλαιον II 44 ἀναφέρεται εἰς συμβὰν ἐκ τῆς βασιλείας τοῦ Λέοντος Γ': τὸν ἐξοπλισμὸν τοῦ στόλου διὰ τὴν ἀνάκτησιν τῆς Κρήτης τῷ 911². Εἶναι σύνηθες δύο ἢ τρία συνεχόμενα πρωτόκολλα τῆς Βασ. Τάξεως νὰ ἀναφέρονται εἰς γεγονότα τῆς αὐτῆς βασιλείας.

Εἰς τὰ πρακτικὰ πάλιν τῆς συνόδου 879/880 μαρτυρεῖται ὅτι οἱ μετέχοντες τῆς συνόδου μητροπολίται παρεκάλεσαν, ὅπως τὰ πρακτικὰ ὑπογρά-

1. Ἐκ τῶν ἐρευνῶν τοῦ W. O h n s o r g e: Zur Frage der Töchter Kaiser Leo's VI ἐν Byz. Zeitschrift, τ. 51 (1958), σ. 78-81 διαπιστοῦται ὅτι κατὰ τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα οὐδεμία τῶν θυγατέρων τοῦ Λέοντος Γ' ἐκ τῆς Θεοφανοῦς ἐπέζη. Ἡ ὑπαρξίς τῆς Ἄννης, γεννηθείσης ἐκ τῶν ἐξωγάμων σχέσεων τοῦ Λέοντος μετὰ τῆς Ζωῆς Ζαούτζαινας κατὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς τοῦ W. O h n s o r g e περὶ τὸ 890, οὐδεμίαν ἀσκεῖ ἐπίδρασιν διὰ τὸ περιεχόμενον τῆς εὐφημίας. Μέχρι τῆς νομιμοποιήσεως τῶν σχέσεων τῶν γονέων τῆς δὲν ἰδύνατο ἡ Ἄννα νὰ καταλέγηται μετὰ τῶν νομίμων τέκνων τοῦ αὐτοκράτορος καὶ συνεπῶς νὰ περιλαμβάνηται εἰς εὐφημίαν.

2. Διὰ τὴν ἀκριβῆ χρονολόγησιν βλ. R. J. H. J e n k i n s, The date of Leo VI's Cretan expedition ἐν Προσφορὰ εἰς Στ. Κυριακίδην, Θεσσαλονίκη 1953, σ. 277-281.

ψουν καὶ οἱ τρεῖς συνάρχοντες¹ διεσώθη ὁμως πλήρως ὁ τύπος τῆς ὑπογραφῆς μόνου τοῦ Βασιλείου², ἐνῶ περὶ τοῦ Λέοντος Γ' καὶ Ἀλεξάνδρου ἀναγράφεται εἰς τὰ πρακτικά : ὁμοίως καὶ τὰς τῶν ἄλλων ὑπογραφὰς ἀπαραλλάκτως ἐχούσας³, μαρτυρίαν ἣν ὁ Β. Sinogowitz σχολιάζει διὰ τῶν ἑξῆς : Die unveränderte (ἀπαραλλάκτως) Wiedergabe der drei kaiserlichen Unterschriften erstreckte sich kaum auf das Wort αὐτοκράτωρ⁴. Δὲν διευκρινίζει ὁμως, πόθεν συνάγει ὅτι τὸ «ἀπαραλλάκτως» δὲν περιελάμβανε καὶ τὴν λέξιν «αὐτοκράτωρ». « Ἀπαραλλάκτως » εἰς τὴν ἑλληνικὴν σημαίνει « καθ' ὅλα ὅμοια », συνεπῶς ἡ λέξις ἀναφέρεται εἰς ὅλον τὸ κείμενον τὸ βεβαιούμενον διὰ τῆς ὑπογραφῆς, συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ τύπου αὐτῆς, κατὰ συνέπειαν καὶ εἰς τὴν λέξιν « αὐτοκράτωρ »⁵.

Τὴν λίαν σαφῆ μαρτυρίαν τοῦ Φιλοθέου, σ. 78019 (= Bury, σ. 17434) :

1. Mansi, τ. XVII A, στ. 517 : Οἱ ἀγιώτατοι μητροπολίται εἶπον... δεόμεθα καὶ παρακαλοῦμεν τὴν ἀγίαν αὐτοῦ καὶ ὑψηλὴν βασιλείαν, ὅπως διὰ τῆς οἰκειᾶς αὐτοῦ ὑπογραφῆς ἀποδέξῃται καὶ ἐπισφραγίσῃ πάντα τὰ ἐν τῇ ἀγία ταύτῃ καὶ οἰκουμενικῇ συνόδῳ τελεσθέντα. καὶ λαβὼν Βασίλειος ὁ φιλόχριστος βασιλεὺς οἰκεία χειρὶ ὑπεσημήνατο... ἡ ἀγία σύνοδος πάλιν εἶπε· δεόμεθα μὴ μόνον τὸν ὑψηλὸν καὶ μέγαν βασιλέα ἡμῶν δι' ὑπογραφῆς τὰ τῇ ἀγία ταύτῃ συνόδῳ βεβαιῶσαι, ἀλλὰ καὶ τοὺς θεοστηρίκτους καὶ θεοφρουρήτους κλάδους αὐτοῦ, τοὺς μεγάλους καὶ ἀγίους βασιλεῖς ἡμῶν καὶ δὴ καὶ τὸν πορφυρογέννητον Στέφανον τὸ πνευματικὸν τέκνον τῆς ἐκκλησίας ὁμοίως ὑποσημήνασθαι.

2. Μετὰ οὖν τὸ ὑπογράψαι πάντας, λαβὼν Θεοφάνης ὁ εὐλαβέστατος διάκονος καὶ ἐπισκεπτήτης ἀνέγνω. Ἐν ὀνόματι τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἀγίου πνεύματος Βασίλειος αὐτοκράτωρ ἐν Χριστῷ πιστὸς βασιλεὺς Ρωμαίων, ταύτῃ τῇ ἀγία καὶ οἰκουμενικῇ συνόδῳ κατὰ πάντα συμφωνῶν, ἐπὶ τε τῇ ἐπικυρώσει καὶ ἐπισφραγίσει τῆς ἀγίας καὶ οἰκουμενικῆς ζ' συνόδου καὶ ἐπὶ τῇ ἐπικυρώσει καὶ ἐπιβεβαιώσει Φωτίου τοῦ ἀγιωτάτου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως καὶ πνευματικοῦ μου πατρὸς καὶ ἀποβολῇ πάντων τῶν κατ' αὐτοῦ γραφέντων ἢ λαληθέντων ἰδιοχείρως ὑπέγραφα. ὁμοίως καὶ τὰς τῶν ἄλλων ὑπογραφὰς ἀπαραλλάκτως ἐχούσας. Mansi, τ. XVII, A στ. 517.

3. Mansi, τ. XVI, IA στ. 517.

4. B. Sinogowitz, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 493, σημ. 21.

5. Εἰς ἐπιστολὴν τοῦ πατριάρχου Ἀλεξανδρείας πρὸς τὸν Βασίλειον Α' λέγεται : αὐτὸς (sc. ὁ Θεός) κρατῆσαι τῆς χειρὸς τῆς δεξιᾶς σου (sc. Βασιλείου Α') καὶ τῶν σῶν υἱῶν καὶ συναυτοκρατόρων. Mansi, XVII A, στ. 432. Οἱ ἀντιφρονούντες οὐδεμιᾶς προσοχῆς ἀξιοῦν τὴν ἀνωτέρω ἐξ ἐπισήμου πατριαρχικοῦ ἐγγράφου προερχομένην μαρτυρίαν. Ἐς σημειωθῆ προσέτι ὅτι εἰς τὴν αὐθεντικοῦ χαρακτῆρος ἐπικεφαλίδα τοῦ Προχείρου Νόμου οἱ συνάρχοντες σαφῶς δηλοῦνται διὰ τῶν ἰδίων τίτλων : Ἐν ὀνόματι τοῦ δεσπότου Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν αὐτοκράτορες, καίσαρες Βασίλειος, Κωνσταντῖνος καὶ Λέων εὐτυχεῖς, εὐσεβεῖς, ἐνδοξοὶ νικηταὶ τροπαιοῦχοι, ἀεισέβαστοι, πιστοὶ αἰγνοῦστοι. Ἐκ τοῦ νεωστὶ ἀνακαλυφθέντος κώδικος τῆς μονῆς Νικάνορος ἐγνώσθη ὅτι ὁ Πρόχειρος Νόμος « ἐξεφωνήθη μηνὶ Δεκεμβρίῳ α' ἰνδ. 5' ἔτους 57πα' » (= 872). Βλ. Δ. Γκίνη, 'Ο ὑπ' ἀρ. 121 κώδιξ τῆς μονῆς Ἀγ. Νικάνορος (Ζαβόρδας) καὶ δύο χρονολογίαι : τῆς Ἐκλογῆς τῶν Ἰσαύρων καὶ τοῦ Προχείρου νόμου ἐν Ἐπετηεῖς Ἐταιρείας Βυζ. Σπουδῶν, τ. 30 (1960), σ. 351 - 352.

τῆ δ' ἐπαύριον (= 30ῦ Αὐγούστου, ἐπομένη τῆς ἐπετείου τοῦ θανάτου τοῦ Βασιλείου Α') ἐκτελεῖται διὰ δεξίμου ἢ ἐν Χριστῶ αὐτοκρατορία τῶν πιστῶν βασιλέων Λέοντος καὶ Ἀλεξάνδρου, βεβαιουῖσαν ρητῶς ὅτι ἐορτάζεται τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἢ αὐτοκρατορία ἤτοι ἢ ἐπέτειος τῆς ἀναλήψεως τῆς ἐξουσίας ὑπὸ τῶν δύο ἀδελφῶν ὡς αὐτοκρατόρων, ὃ F. Dölger θεωρεῖ ὀφειλομένην εἰς παραδρομὴν τοῦ Φιλοθέου¹. Ὡς ἐπιχείρημα ἐπικαλεῖται ὅτι τὰ ἐπ' εὐκαιρία τῆς ἐορτῆς ταύτης (δηλ. τῆς αὐτοκρατορίας) διανεμόμενα ὑπὸ τοῦ Λέοντος δῶρα διέφερον σημαντικῶς εἰς ἀξίαν τῶν ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου διδομένων, ὡς αὐτὸς οὗτος ὁ Φιλόθεος μαρτυρεῖ.

Ἐπιμελεστέρα, ἐν τούτοις ἀνάγνωσις τοῦ ἐθιμοτυπικοῦ κειμένου οὐ μόνον ἀναιρέπει τὴν ἐπιχειρηματολογία τοῦ Γερμανοῦ ἐρευνητοῦ, ἀλλ' ἀποδεικνύει ὅτι τὸ ὑποτιθέμενον σφάλμα οὐδαμῶς βαρύνει τὸν Φιλόθεον. Ὁ εἰδικὸς οὗτος ἐπὶ τῆς ἐθιμοτυπίας ὑπάλληλος κατὰ τὴν περαιτέρω ἔκθεσιν τοῦ πρωτοκόλλου τοῦ τηρουμένου κατὰ τὴν ἐορτὴν τῆς αὐτοκρατορίας λέγει ὅτι οἱ προσκεκλημένοι κύκλω γὰρ χορεύοντες μετὰ χρυσῶν θωρακίων τοὺς ἐπαίνους πλέκουσι τῶν εὐσεβῶν δεσποτῶν καὶ ὅτι δίδεται πᾶσιν φιλοτιμίας δῶρον χρυσοῦ λίτραι ις'², ὁμιλεῖ δηλ. περὶ δωρεᾶς ἀνερχομένης εἰς 16 λίτρας χρυσοῦ καὶ παρεχομένης κατὰ τὴν ἐορτὴν τῆς ἐπετείου τῆς αὐτοκρατορίας ὑπὸ τῶν δύο ἀδελφῶν, ἄνευ ἄλλης τινὸς διακρίσεως.

Εἰς τὴν συνέχειαν τοῦ κεφαλαίου — γεγονός τὸ ὁποῖον φαίνεται παρέσυρε τὸν F. Dölger νὰ γράψῃ ὅτι πρόκειται περὶ «Schilderung derselben Feier»³ — ὁ Φιλόθεος ὁμιλεῖ περὶ ἑτέρας ἐορτῆς, ἀπεχούσης τῆς ἐπετείου τῆς αὐτοκρατορίας, μῆνας ὀλοκλήρους, τῆς ἐορτῆς δηλονότι τῶν βρουμαλίων. Ὁ εὐσυνείδητος ἀτρικλίνης γράφει: ἐπὶ δὲ τοῦ μηνὸς Νοεμβρίου τελοῦνται τὰ βρουμάλια τῶν δεσποτῶν, καὶ τελουμένου ἐφ' ἑκάστον κλήσει τοῦ ἐσπερίου φωτοφανοῦς σαξίμου δίδονται ἀποκόμβια τάδε· ἐπὶ μὲν τοῦ βρουμαλίου Λέοντος τοῦ φιλοχρίστου δεσπότη χρυσοῦ λίτραι κ'· ἐπὶ δὲ τοῦ εὐτυχοῦς Ἀλεξάνδρου αὐγούστου χρυσοῦ λίτραι ι'· ἐπὶ δὲ τῆς εὐσεβοῦς Ζωῆς αὐγούστης χρυσοῦ λίτραι η'⁴. Ρητῶς δηλοῦται ὅτι πρόκειται ἐνταῦθα περὶ τῆς ἐορτῆς τῶν βρουμαλίων. Οἱ Βυζαντινοὶ συνεχίζοντες ρωμαϊκὴν παράδοσιν ἐώρταζον αὐτὰ ἀπὸ 24ης Νοεμβρίου μέχρι 17ης Δεκεμβρίου καθ' ἕκαστον ἔτος, ἐν συνδυασμῶ πρὸς

1. F. Dölger ἐν Byz. Zeitschrift, τ. 36 (1936), σ. 134, σημ. 2. = Τοῦ αὐτοῦ, Byzantinische Diplomatiek [1956], σ. 115, σημ. 24.

2. Κλητορ. Φιλοθέου, σ. 780₁₈ - 781₁₃ (= Bury, σ. 174₃₄ - 175₅).

3. F. Dölger ἐν Byz. Zeitschrift, τ. 36 (1936), σ. 134, σημ. 2. = Τοῦ αὐτοῦ, Byz. Diplomatiek [1956], σ. 115, σημ. 24. Οὗτος παραπέμπει εἰς τὸ χωρίον Φιλοθέου Bury 175₃₀ = Βόννης 780₁₈ ἀλλὰ τοῦτο ὡς ἐδηλώθη ἀφορᾷ τὴν ἐορτὴν τῆς αὐτοκρατορίας. Ὑποθέτω ὅτι ὑπαινίσσεται τὸ ἕτερον χωρίον τοῦ Φιλοθέου Bury, σ. 175₂₇ = Βόννης 782₁₅₋₂₁, καίτοι δὲν σημειοῖ τὴν ἀκριβῆ παραπομπήν.

4. Βόννης 782₁₅₋₂₁ = Bury, σ. 175₂₇₋₃₂.

τὴν ὀνομαστικὴν τῶν ἑορτῶν κατὰ τὸν ἑξῆς τρόπον. Ἀντεστοίχει εἰς ἑκάστην τῶν ἡμερῶν τοῦ χρονικοῦ τούτου διαστήματος καὶ ἓν ψηφίον τοῦ ἄλφαβήτου οὕτως, ὥστε τὴν 24^{ην} Νοεμβρίου ἐώρταζον ἐκεῖνοι ὧν τὰ ὀνόματα ἤρχιζον ἐκ τοῦ ψηφίου Α, τὴν 25^{ην} Νοεμβρίου οἱ ἔχοντες ἀρχικὸν ὄνομα Β καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς¹. Εἰς τὰς ἀντιστοιχοῦς λοιπὸν ἡμέρας ἐώρταζον ὁ Λέων (4 Δεκεμβρίου), ὁ Ἀλέξανδρος (24 Νοεμβρίου) καὶ ἡ Ζωὴ (29 Νοεμβρίου). Εἶναι πλέον ἢ προφανές ὅτι οὐδεμίαν σχέσιν ἔχει ὁ ἑορτασμός τῶν βρουμαλίων πρὸς τὴν ἐπέτειον τῆς αὐτοκρατορίας, ἥτις διὰ τοὺς αὐτοκράτορας Λέοντα Γ' καὶ Ἀλέξανδρον συνέπιπτε μὲ τὴν 30^{ὴν} Αὐγούστου. Συνεπῶς τὸ ὑπὸ τοῦ F. Dölger προβαλλόμενον ἐπιχείρημα τῆς διαφορᾶς τῆς ἀξίας τῶν ὑφ' ἑκάστου τῶν δύο ἡγεμόνων προσφερομένων δώρων κατὰ τὴν ἐπέτειον τῆς αὐτοκρατορίας καταπίπτει παντελῶς, ἀφ' οὗ ἡ παρατηρουμένη διαφορά ἀφορᾷ τὰς δωρεάς, τὰς παρεχομένας κατὰ τὰς ἑορτὰς τῶν βρουμαλίων καὶ οὐχὶ τῆς αὐτοκρατορίας. Ἀναμφιβόλως διὰ τὴν δημοσίαν πολιτικὴν ζωὴν ἡ ὀνομαστικὴ ἑορτὴ ἔστω καὶ τοῦ αὐτοκράτορος ὑστερεῖ κατὰ πολὺ εἰς σημασίαν ἀπὸ τῆν ἐπέτειον τῆς ἀναρρήσεως αὐτοῦ εἰς τὸν θρόνον. Μία πιθανὴ ἐξήγησις διὰ τὴν διαφορὰν τῆς ἀξίας τῶν δώρων, τῶν ἐπ' εὐκαιρίᾳ τοῦ ἑορτασμοῦ τοῦ Βρουμαλίου ἑκατέρου τῶν ἀδελφῶν διδομένων, δύναται, νομίζω, νὰ ἀναζητηθῆ εἰς τὴν πρεσβυγένειαν τοῦ Λέοντος ἔναντι τοῦ Ἀλεξάνδρου, δεδομένου ὅτι εἰς τὸν βυζαντινορρωμαϊκὸν κόσμον ὁ πρωτότοκος κατέχει θέσιν ὑπεροχῆς ἐντὸς τῆς οἰκογενείας.

Ὁρισμένοι νεώτεροι ἐρευνῆται φαίνονται ἀποδίδοντες ἰδιαιτέραν σημασίαν εἰς τὴν προσωνυμίαν **μέγας βασιλεὺς**, δεχόμενοι ὅτι δι' αὐτῆς ἐξαίρεται ὁ πρῶτος (κύριος) αὐτοκράτωρ ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τοὺς μετ' αὐτοῦ συμβασιλεῖς εἴτε ὁ προσδιορισμὸς ἀπαντᾷ αὐτοτελῶς εἴτε κατ' ἀντιδιαστολὴν πρὸς τὸν **μικρὸν βασιλέα**. Κατ' ἐμὲ αἱ ἔννοιαι μέγας βασιλεὺς· μικρὸς βασιλεὺς οὐδεμίαν ἐμπεριέχουν νομικὴν διάκρισιν, ἡ δὲ χρῆσις τῶν εἰς τὰς βυζαντινὰς πηγὰς ἀπαντᾷ ὑπὸ τὰς ἀκολουθούσους μορφάς:

1) Αὐτοτελὴς προσδιορισμὸς ἐν ὄσῃ ἢ πλειόνων συναρχόντων αὐτοκρατόρων ὡς «μεγάλων βασιλέων» εἰς ἐκδήλωσιν ἰδιαιτέρας τιμῆς, σεβασμοῦ, εὐλαβοῦς διαθέσεως ἐκ μέρους τοῦ λέγοντος ἢ τοῦ γράφοντος.

2) Εἰς κείμενα τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, κυρίως εἰπεῖν τὴν Βασ. Τάξιν καὶ τὸ Κλητορολόγιον τοῦ Φιλοθέου, κατ' ἀντιδιαστολὴν τοῦ μεγάλου βασιλέως πρὸς τὸν (ἢ τοὺς) μικρὸν βασιλέα (ἢ μικροὺς βασιλεῖς).

Ὁ F. Dölger, λαμβάνων ἀφορμὴν ἐκ τῆς ἐπὶ ἐγγράφων, ἐπιγραφῶν ἢ

1. Βλ. Φ. Κουκουλέ, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμὸς, τ. Β', 1. Ἐν Ἀθήναις 1948, σ. 25 ἐπ., 36 ἐπ. Εἰς τὴν αὐτὴν ἑορτὴν ἀναφέρεται εἰδικὸν κεφάλαιον τῆς Βασ. Τάξεως II 18 (σ. 599²² - 607¹⁴).

ἄλλων κειμένων μνείας αὐτοκρατόρων ὡς μεγάλων βασιλέων, ἐπαναλαμβάνει τὴν πολλάκις ὑπ' αὐτοῦ ὑποστηριχθεῖσαν ἄποψιν, καθ' ἣν in der Tat bis am Ende des XI. Jahrhunderts in allen Denkmälern die Bezeichnung αὐτοκράτωρ und μέγας βασιλεὺς (in der Einzahl) ausschliesslich auf den Hauptkaiser angewendet wurden und dass αὐτοκράτωρ auch in der Palaiologenzeit¹ nur unter bestimmten Bedingungen, nämlich durch freiwillige Verleihung seitens des Hauptkaisers auf den ersten Mitkaiser (und nur auf diesen) übertragen werden konnte². Οὕτως, ἐπικαλεῖται ἰδιωτικὸν ἔγγραφον τοῦ ἔτους 1313, εἰς ὃ πάντες οἱ συνάρχοντες μνημονεύονται ὀρθῶς κατὰ τοὺς ἐπισήμους τίτλους των, ἀλλ' ὁ πρεσβύτερος τῶν συναυτοκρατόρων Ἀνδρόνικος Β' ἀποκαλεῖται μέγας βασιλεὺς³ καὶ θεωρεῖ ὅτι διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἐξαίρεται ἡ θέσις τοῦ Ἀνδρονίκου Β' ἔναντι τοῦ συναυτοκράτορος υἱοῦ του Μιχαήλ Θ'⁴.

Κατ' ἐμέ, ὁ συντάκτης τοῦ ἔγγραφου παλαιὸς ἀνώτερος ἀξιωματοῦχος, τιμηθεὶς ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος διὰ τοῦ εἰς τὴν ἀνωτέραν κλίμακα τῆς ἱεραρχίας ἀνήκοντος τίτλου τοῦ σεβαστοῦ⁵, ἠθέλησε νὰ ἐκδηλώσῃ ἰδιαιτέραν τιμὴν καὶ σεβασμὸν πρὸς τὸν πρεσβύτερον αὐτοκράτορα καὶ προσέθηκεν εἰς τὸν ἐπίσημον ἐκείνου τίτλον καὶ τὴν προσφώνησιν μέγας, χωρὶς δι' αὐτῆς νὰ ὑπαινίσσῃται καὶ νομικὴν διάκρισιν.

Εἰς ἔξαρσιν τοῦ πρεσβυτέρου Ἀνδρονίκου ὡς κυρίου αὐτοκράτορος — ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν Μιχαήλ Θ' καὶ ἐνδεχομένως τὸν Ἀνδρόνικον Γ' — θεω-

1. Διὰ τὴν θέσιν τοῦ συμβασιλέως κατὰ τοὺς Παλαιολογεῖους χρόνους βλ. κατωτέρω, σ. 495 ἐπ. καὶ τὰς σ. 186 - 189, 197 - 198, 214 - 226 τοῦ βιβλίου μου.

2. F. Dölger, Byzantinische Diplomatie [1956], σ. 114 - 115.

3. ...ἐπὶ τῆς βασιλείας τῶν εὐσεβεστάτων καὶ ἐκ θεοῦ ἐστ[εμμ]ένων βασιλέων ἡμῶν Ἀνδρονίκου μεγάλου βασιλέως καὶ αὐτοκράτορος Ρωμαίων Κομνηνοῦ τοῦ Παλαιολόγου καὶ Εἰρήνης τῆς εὐσεβεστάτης ἀγούστης, Μιχαήλ τοῦ εὐσεβεστάτου βασιλέως καὶ αὐτοκράτορος Ρωμαίων Κομνηνοῦ τοῦ Παλαιολόγου καὶ Μαρίας τῆς εὐσεβεστάτης ἀγούστης, Ἀνδρονίκου τοῦ εὐσεβεστάτου βασιλέως Κομνηνοῦ τοῦ Παλαιολόγου. Ἐκδ. P. Lemerle, Actes de Kutlumus, Paris 1946, σ. 51 - 53. Διὰ τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ Μιχαήλ Θ' εἰς αὐτοκράτορα τὴν 21^{ην} Μαΐου 1294 καὶ βραδύτερον τοῦ υἱοῦ τούτου Ἀνδρονίκου (μετέπειτα αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου Γ') εἰς βασιλέα βλ. τὰς σ. 186 - 189 τοῦ βιβλίου μου. Περὶ τοῦ ἔτους τῆς ἀναδείξεως τοῦ Ἀνδρονίκου (Γ') εἰς βασιλέα διαλαμβάνει ἰδιαιτέρον κεφάλαιον τῆς παρούσης μελέτης, τὸ ὁποῖον θὰ περιληφθῇ εἰς τὸν προσεχῆ τόμον τοῦ μετὰ χεῖρας περιοδικοῦ.

4. F. Dölger, Das byzantinische Kaisertum in den Urkunden ἐν Τοῦ αὐτοῦ, Byzantinische Diplomatie κλπ. [1956], σ. 114.

5. Περὶ τοῦ τίτλου τοῦ σεβαστοῦ βλ. L. Brehier, Les institutions de l'empire byzantin, Paris 1949, σ. 55, 139, 142. Ὁ ἐκδότης τοῦ ὡς ἄνω ἔγγραφου λέγει περὶ ἑαυτοῦ: πρὸ τινος ἤδη καιροῦ τὴν τοῦ σε(βαστοῦ) τιμὴν ἀπὸ τῆς ἐλεημοσύνης τοῦ κραταιοῦ καὶ ἀγίου ἡμῶν ἀν(θέντου) καὶ βασιλέως ἔχων... παρὰ P. Lemerle, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 51.

ρεῖ ὁ F. Dölger¹ ὅτι σκοπεῖ ἢ ἐν ἐπιγραφῇ ἐκ Βερροίας ἔτ. 1314/1315 μνεῖα τοῦ πρώτου ὡς τοῦ μεγάλου βασιλέως Ἀνδρονίκου Κομνηνοῦ τοῦ Παλαιολόγου². Ἀλλ' ὅτι ἡ χρῆσις τῆς προσωνυμίας «μέγας βασιλεὺς» δὲν ἀποβλέπει εἰς νομικὴν διαφοροποίησιν — ἐνταῦθα τοῦ Ἀνδρονίκου Β' ἐναντι τῶν συναρχόντων του — ἀποδεικνύουν δύο ἕτεροι ἐπιγραφαί, ἐν αἷς οἱ μνημονευόμενοι ἡγεμόνες προσδιορίζονται ὡς «μεγάλοι βασιλεῖς», καίτοι δὲν εἶχον συνάρχοντας. Ἡ πρώτη ἐξ αὐτῶν ἐκ τοῦ Ἀπριλίου 1059 μνημονεύει τοῦ «Ἰσακίου μεγάλου βασιλέ(ως) καὶ αὐτοκράτορ(ος) Ρωμαίων τοῦ Κομνηνοῦ καὶ) Δικατερίνης τῆς εὐσεβεστάτης Ἀγούστης»³, ἡ ἕτερα δὲ ἐκ τοῦ Σεπτεμβρίου 1198⁴ «...ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ κυροῦ Ἀλεξήου καὶ) μεγάλου βασιλέως Ρωμέων τοῦ Κομνηνοῦ...»⁵. Εἶναι προφανές ὅτι εἰς ὅλας αὐτάς τὰς περιπτώσεις ὁ συντάκτης τοῦ ἐγγράφου ἢ τῆς ἐπιγραφῆς ἐπιθυμεῖ νὰ διαδηλώσῃ ἰδιαιτέραν τιμὴν καὶ εὐλάβειαν πρὸς τὸν μνημονευόμενον αὐτοκράτορα καὶ οὐδὲν τούτου πλέον.

Ἄς σημειωθῇ ὅτι εἰς ἐπίσημον κείμενον, ὡς εἶναι τὰ πρακτικὰ τῶν συνόδων, ἀποκαλεῖται ὑπὸ τῶν συνέδρων «μέγας» οὐ μόνον ὁ (πρῶτος) αὐτοκράτωρ Βασίλειος Α', ἀλλὰ καὶ οἱ συνάρχοντες υἱοὶ του Λέων Γ' καὶ Ἀλέξανδρος καὶ δὴ οὐχὶ εἰς μίαν ἐνότητα καὶ οἱ τρεῖς, ἀλλ' αὐτοτελῶς⁶ εἰς

1. F. Dölger ἐν Byz. Zeitschrift, τ. 35 (1935), σ. 258 ὀρθῶς χρονολογῶν τὴν ἐπιγραφὴν εἰς τὸ ἔτος 1314/1315.

2. Ἡ ἐπιγραφὴ ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Σ. Κουγέα, Βυζαντινὴ ἐπιγραφὴ ἐκ Βερροίας ἐν Ἑλληνικά, τ. 7 (1934), σ. 104 καὶ πάλιν ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ εἰς βελτιωμένην ἔκδοσιν: Σύμμεκτα: Ἡ ἐκ Βερροίας βυζαντινὴ ἐπιγραφὴ, αὐτ. τ. 9 (1936), σ. 167-170: ἐπὶ τοῦ μεγάλου βασιλέως Ἀνδρονίκου Κομνηνοῦ τοῦ Παλαιολόγου ἐν [ἔτει] ,σωνγ'. Αὐτόθι καὶ περὶ τῶν παλαιότερων δημοσιεύσεων τῆς ἐπιγραφῆς.

3. Ἐκδ. B. Latyschev, Μελέται βυζαντινῆς ἐπιγραφικῆς ἐν Βυζαντινὰ Χρονικά, τ. 2 (1895), σ. 184-188.

4. Ἡ ἐπιγραφὴ ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Γ. Σωτηριάδου, Βυζαντινὴ ἐπιγραφὴ ἐξ Αἰτωλίας τοῦ ἔτους 1199 ἐν Ἐπετηρὶς τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσοῦ, περ. 2^α τ. 10 (1914), σ. 208-210 κατὰ τρόπον οὐχὶ ἐπιτυχῇ. Τὴν ὀρθὴν χρονολόγησιν κατὰ Σεπτέμβριον 1198 (ὁ πρῶτος ἐκδότης, καίτοι εἶχεν ἀναγνωρίσει τὴν ἐπὶ τῆς ἐπιγραφῆς χρονολογίαν: μηνὶ σεπτεμβρίῳ ω. β' ἔτους ,σψζ', ὑπελόγησεν ἔσφαλμένως εἰς 1199) καὶ ἐπανόρθωσιν τῶν παραναγνώσεων καὶ ἀτυχῶν συμπληρώσεων τοῦ Γ. Σωτηριάδου ὑπέδειξεν εὐθὺς ὁ Σπ. Λάμπρος, Βυζαντιακὴ ἐπιγραφὴ τῆς ἐν Ναυπακτίᾳ μονῆς Βαρνάκοβας ἐν Νέος Ἑλληνομνήμων, τ. 12 (1915), σ. 445-449. Τὴν ἐπιγραφὴν ἀνέγνωσε πληρέστερον καὶ ἐχρονολόγησεν ὡς ἔδει (1198) ὁ Εὐ. Μαστροκώστας, Κτιτορικὴ ἐπιγραφὴ Ἁγίας Μονῆς Δωρίδος ἐν Ἐπετηρὶς Ἑταιρ. Βυζ. Σπουδῶν, τ. 23 (1953), σ. 355-357, ἀγνοῶν, ὡς φαίνεται, τόσον τὴν παλαιότεραν ἀτελῆ δημοσίευσιν τοῦ Γ. Σωτηριάδου, ὅσον καὶ τὰς ὀρθὰς ὑποδείξεις τοῦ Σπ. Λάμπρου.

5. Τὸ κείμενον κατὰ τὴν ἔκδοσιν Εὐ. Μαστροκώστας.

6. Σύνοδος ἔτ. 879/880. Mansi, σ. XVII A, στ. 517: ἡ ἁγία σύνοδος πάλιν εἶπε... δεόμεθα μὴ μόνον τὸν ὑψηλὸν καὶ μέγαν βασιλέα ἡμῶν δι' ὑπογραφῆς τὰ τῆ

τρόπον, ὥστε νὰ μὴ δύναται νὰ προβληθῆ τὸ ἐπιχείρημα τῆς «βραχυλόγου διατυπώσεως». Χρησιμοποιεῖται δηλ. ἐνταῦθα καὶ διὰ τοὺς τρεῖς ἡγεμόνας ἢ προσωνυμία «μέγας», καίτοι κατὰ τὴν γνώμην τῶν ἀντιφρονούντων μόνον ὁ Βασίλειος Α' ἦτο αὐτοκράτωρ¹.

Εἰς τὴν Βασίλειον Τάξιν καὶ τὸ Κλητορολόγιον τοῦ Φιλοθέου, ἐνθα ἐπανειλημμένως γίνεται ἀντιδιαστολὴ «μεγάλου βασιλέως» πρὸς τὸν «μικρὸν» ἢ τοὺς «μικροὺς βασιλεῖς», παρατηροῦμεν ὅτι αὕτη ἀπαντᾷ μόνον εἰς τὸ ἀφηγηματικὸν μέρος τῶν πρωτοκόλλων καὶ οὐδέποτε εἰς τὰς πολυαρίθμους ἀναφωνήσεις, αἵτινες ἀναμφιβόλως φέρουν ἐπίσημον χαρακτῆρα καὶ προέλευσιν. Κατ' ἐμὲ ἢ εἰς τὰ τελευταῖα ταῦτα κείμενα διάκρισις μεγάλου βασιλέως - μικροῦ βασιλέως βασιίζεται εἰς τὴν μεταξὺ τῶν συμβασιλέων διαφορὰν ἡλικίας, λίαν προφανῆ μὲν, ὡσάκις πρόκειται περὶ πατρὸς καὶ υἱοῦ, ὀλιγώτερον δὲ ἐμφανῆ, ὅταν ἡ συναρχία ἀποτελεῖται ἐξ ἀδελφῶν.

Καὶ σήμερον εἶναι συνηθέστατος εἰς τὴν νέαν ἑλληνικὴν ὁ προσδιορισμὸς τῶν μελῶν μιᾶς οἰκογενείας διὰ τοῦ ὁ μέγας (ἢ μεγάλη) ἀδελφὸς ἢ υἱὸς διὰ τὰ πρεσβύτερα τέκνα ἢ ἀδελφοὺς καὶ διὰ τοῦ ὁ μικρὸς (ἢ μικρὴ) διὰ τὰ νεώτερα τέκνα ἢ ἀδελφοὺς (ἀδελφάς). Εἰς τὴν νέαν ἑλληνικὴν ἢ διάκρισις ὑφίσταται ἀνεξαρτήτως ἡλικίας τῶν οὕτως ἀποκαλουμένων, δυνατόν δὲ οἱ ὡς μικρὸς ἢ μικρὴ προσδιοριζόμενοι νὰ εἶναι πρόσωπα καὶ ὠρίμου ἢ προβεβηκυίας ἡλικίας, διότι ἡ σύγκρισις γίνεται πρὸς τὰ ἀντίστοιχα πρεσβύτερα μέλη τῆς οἰκογενείας. Ἔτι μᾶλλον εἶναι προφανῆς ἡ μεταξὺ πατρὸς καὶ υἱοῦ διαφορὰ ἡλικίας, ὥστε δεδικαιολογημένως ὁ ἔστεμμένος πατὴρ νὰ χαρακτηρίζηται ὡς «μέγας βασιλεὺς», ὁ δὲ ἔστεμμένος υἱὸς τοῦ ὡς «μικρὸς». Πρόκειται δηλ. περὶ διακρίσεως εἰς senior καὶ junior.

Αἱ ὡς ἄνω διαπιστώσεις σχετικῶς μὲ τὴν χρῆσιν τῆς ἐκφράσεως μέγας βασιλεὺς - μικρὸς βασιλεὺς ἐπιβεβαιοῦνται κατὰ τρόπον περιφανῆ νομίζω ἐκ τῶν κεφ. Βασ. Τάξεως I 43 α καὶ I 44, ἅτινα ἀπὸ μακροῦ ἀνεγνωρίσθησαν² ὡς ἀποδίδοντα τὸ πρωτόκολλον τῆς ἀναδείξεως δύο τῶν νεωτέρων υἱῶν (τοῦ Χριστοφόρου καὶ Νικηφόρου) τοῦ Κωνσταντίνου Ε' εἰς καίσαρας καὶ τοῦ νεωτάτου ἀδελφοῦ των Νικήτα εἰς νοβελλήσιμον³. Ἐκ τῆς Χρονογραφίας

ἀγία ταύτη συνόδῳ δόξαντα βεβαιῶσαι, ἀλλὰ καὶ τοὺς θεοστηρίκτους καὶ θεοφρουρήτους κλάδους αὐτοῦ τοὺς μεγάλους καὶ ἀγίους βασιλεῖς ἡμῶν καὶ δὴ καὶ τὸν πορφυρογέννητον Στέφανον τὸ πνευματικὸν τέκνον τῆς ἐκκλησίας ὁμοίως ὑποσημῆσθαι.

1. Ὅτι ὁ Βασίλειος Α' διὰ λόγους δυναστικούς εἶχεν ἀνακηρύξει αὐτοκράτορας καὶ οὐχὶ ἀπλῶς βασιλεῖς τοὺς υἱοὺς του Κωνσταντίνου, Λέοντα καὶ Ἀλέξανδρον ἀνέπτυξα εἰς τὸ βιβλίον μου, σ. 93 - 97.

2. Ch. Diehl, Quelques passages du Livre des Cérémonies en Études Byzantines, Paris 1905, σ. 293 - 306.

3. Βασ. Τάξ. I 43α (σ. 217 - 222), I 44 (σ. 225 - 229). Βλ. καὶ τὴν σ. 146 τοῦ βιβλίου μου.

τοῦ Θεοφάνους¹ γνωρίζομεν ὅτι ἡ ὡς ἄνω τελετὴ ἔλαβε χώραν τὴν 2αν Ἀπριλίου 769 παρουσίᾳ τοῦ Κωνσταντίνου Ε' καὶ τοῦ ἔστεμμένου ἤδη πρωτοτόκου υἱοῦ του Λέοντος Δ'. Ἀκριβῶς δὲ εἰς τὴν μεταξὺ πατρὸς καὶ υἱοῦ ὑπάρχουσιν διαφορὰν ἡλικίας ὀφείλεται κατ' ἐμὲ ἡ εἰς τὸ ἀφηγηματικὸν μέρος τῶν ὡς ἄνω πρωτοκόλλων τῆς Βασ. Τάξεως κεφ. I 43α, 44 μνεῖα τοῦ μὲν Κωνσταντίνου ὡς «μεγάλου βασιλέως» εἰς τὸ ἕν, ὡς «μεγάλου δεσπότη» εἰς τὸ ἕτερον, τοῦ δὲ Λέοντος ὡς «μικροῦ»². Τουναντίον εἰς τὰς εἰς τὰ αὐτὰ πρωτόκολλα περιεχομένας ἀναφωνήσεις, ἀναντιρρήτως εἰς τὰ αὐτὰ πρόσωπα ἀπευθυνομένας, ἦτοι τὸν Κωνσταντῖνον Ε' καὶ Λέοντα Δ', οὐδεμία διάκρισις γίνεται «μεγάλου» καὶ «μικροῦ βασιλέως» ἢ «δεσπότη», ἀμφότεροι δὲ οἱ ἡγεμόνες εὐφημοῦνται ὡς ἀκολούθως: πολλὰ τὰ ἔτη τῶν βασιλέων, ὁ δεῖνα καὶ ὁ δεῖνα μεγάλων βασιλέων πολλὰ τὰ ἔτη, θεοπροβλήτων βασιλέων...³ πολλὰ τὰ ἔτη τῶν βασιλέων ὁ δεῖνα καὶ ὁ δεῖνα μεγάλων βασιλέων καὶ αὐτοκρατόρων πολλὰ τὰ ἔτη⁴.

Παραθέτω κατάλογον τῶν μαρτυριῶν τῆς Βασ. Τάξεως, εἰς τὰς ὁποίας ἀπαντᾷ διάκρισις μεγάλου βασιλέως καὶ μικροῦ ἢ μεγάλου δεσπότη καὶ μικροῦ καὶ αἵτινες προέρχονται, ὡς ἤδη ἐσημείωσα, ἀπασαι ἐκ τοῦ ἀφηγηματικοῦ μέρους τῶν πρωτοκόλλων: σ. 11516, 21321, 22112, 2289, 22920, 23510, 2388, 23815, 2391, 24314, 25913, 2624, 26212, 5293, 5298, 52913, 52923, 53015, 6016, 6033, 60416, 6051, 63210. Σημειῶ ὡσαύτως τὰ χωρία τῆς Βασ. Τάξεως τὰ περιέχοντα ἀναφωνήσεις πρὸς δύο ἡγεμόνας, ἀπάσας ἐπισήμου χαρακτῆρος καὶ ἐν αἷς ἀμφότεροι εὐφημοῦνται κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον:

*Πολλοὶ ἡμῖν χρόνοι ὁ δεῖνα καὶ ὁ δεῖνα αὐτοκράτορες Ρωμαίων*⁵.

*Ἀνάτειλον ὁ δεῖνα καὶ ὁ δεῖνα αὐτοκράτορες Ρωμαίων*⁶.

*Ἐμᾶς ἀνευφημοῦντες, μέγιστοι εὐεργέται, αὐτοκράτορες Ρωμαίων*⁷.

*ὁ δεῖνα καὶ ὁ δεῖνα μεγάλων βασιλέων, ναὶ εἶπέ ὁ δεῖνα καὶ ὁ δεῖνα μεγάλων βασιλέων*⁸.

*ὁ δεῖνα καὶ ὁ δεῖνα μεγάλων βασιλέων πολλὰ τὰ ἔτη, θεοπροβλήτων βασιλέων...*⁹.

1. Θεοφ. 443 - 444. Περὶ Νικηφ. Ἰστ. 77, Λέοντα Γραμμ. 188, Σκυλ. - Κεδρ. II 16, Ζωναρᾶν III 278.

2. Βασ. Τάξ. 22111: καὶ προσκννοῦσι τὰ δύο γόνατα τοῦ μεγάλου βασιλέως, ὁμοίως καὶ τοῦ μικροῦ 2289: καὶ προσκννοῦσι τοὺς πόδας καὶ τὰ δύο γόνατα τοῦ μεγάλου δεσπότη ὁμοίως καὶ τοῦ μικροῦ.

3. Βασ. Τάξ. 2212.

4. Βασ. Τάξ. 22721.

5. Βασ. Τάξ. 365, 3624, 19521, 20618, 27811, 31717, 3545, 35521, 36810.

6. Βασ. Τάξ. 22210, 31619.

7. Βασ. Τάξ. 3228.

8. Βασ. Τάξ. 34821.

9. Βασ. Τάξ. 2213.

ὁ δεῖνα καὶ ὁ δεῖνα μεγάλων βασιλέων καὶ αὐτοκρατόρων πολλὰ τὰ ἔτη¹.

ὁ δεῖνα καὶ ὁ δεῖνα τῶν εὐσεβεστάτων ἀγούστων πολλὰ τὰ ἔτη².

Πᾶσαι αἱ ὡς ἄνω μαρτυρίαι δεικνύουν, νομίζω, ὅτι ἡ διάκρισις *μεγάλος - μικρός βασιλεὺς* δὲν ἐνέχει νομικὴν σημασίαν. Τὴν ἄποψιν ταύτην ἐνισχύει εἰσέτι ἱκανὸς ἀριθμὸς ἄλλων χωρίων τῆς Βασ. Τάξεως, ἅτινα ὡσαύτως προέρχονται ἐκ τοῦ ἀφηγηματικοῦ μέρους τῶν ἐν αὐτῇ κατακεχωρισμένων πρωτοκόλλων καὶ εἰς τὰ ὁποῖα ἀντὶ τοῦ ὅρου «*βασιλεὺς*» χρησιμοποιεῖται ὁ ἀόριστος προσδιορισμὸς «*δεσπότης*» («*μέγας δεσπότης*» - «*μικρὸς δεσπότης*»)³. Ἡ λέξις ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ μονάρχης, ἡγεμὼν καὶ μέχρι τέλους τῆς μέσης περιόδου δὲν ἔχει τὴν ἔννοιαν τεχνικοῦ ὅρου ὑπὸ αὐστηρὰν ἔννοιαν⁴.

Ἡ ἐπὶ τῆς διαφορᾶς τῆς ἡλικίας στηριζομένη αὕτη διάκρισις ἀπαντᾷ ἀκριβῶς ὁμοία εἰς τὴν σημερινὴν νέαν ἑλληνικὴν καὶ δὴ ὁ μέγας ἀφέντης⁵ - ὁ μικρὸς ἀφέντης. Εἰς τὰς ἀρχοντικὰς οἰκογενεῖας τῶν νήσων ἢ τῶν ἐπισκοπιῶν, οἱ εἰς οἵανδήποτε ἐξάρτησιν πρὸς τὴν οἰκογένειαν διατελοῦντες (ὑπηρετικὸν προσωπικόν, ἐργάται τῶν κτημάτων ἢ ναυτικοὶ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς οἰκογενείας), ὁμιλοῦντες περὶ τοῦ πατρὸς προσδιορίζουν αὐτὸν ὡς «*μεγάλον ἀφέντην*», ἐνῶ τὸν υἱὸν του ὡς «*μικρὸν ἀφέντην*».

Τὴν ἀνωτέρω ἐκτεθεῖσαν ἄποψιν μου ἐνισχύει προσέτι καὶ τὸ χωρίον τοῦ Κλητορολογίου 7125-13 (= Bugy, σ. 13536 - 1366), εἰς ὃ ὁ εἰδικὸς ἐπὶ τῆς ἐθιμοτυπίας ὑπάλληλος ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ διακρίνη τὸν κεκτημένον τὴν αὐτοκρατορικὴν ἰδιότητα ἡγεμόνα καὶ νὰ ἀντιδιαστέλῃ τὴν νομικὴν θέσιν τούτου πρὸς τὴν θέσιν τοῦ ἀπλῶς ἐστεμμένου εἰς βασιλέα καὶ οὕτω ἀνηγορευμένου εἰς αὐτοκράτορα⁶. Λέγω ὑπεχρεοῦτο, διότι ἐνταῦθα ὁ Φιλόθεος ἀναγράφει τὰ ποσά, τὰ ὁποῖα εἴθιστο νὰ παρέχωνται εἰς τὴν σύγκλητον, τὸν

1. Βασ. Τάξ. 25214, 2669, 2817, 22721, 3512, 35117, 37217, 37312, 61117, 61210, 64912. Ὁμοίου ἀκριβῶς περιεχομένου ἦτο καὶ ἡ εὐφημία τῶν ἡγεμόνων κατὰ τὸ πέρασ τῶν συνεδριῶν τῆς συνόδου 879/880 ὡς γίνεται γνωστὴ ἐκ τῶν ἐπισήμων πρακτικῶν αὐτῆς : *Βασιλείου, Λέοντος καὶ Ἀλεξάνδρου μεγάλων βασιλέων καὶ αὐτοκρατόρων πολλὰ τὰ ἔτη*. Mansi, XVII A, σ. 393, 512.

2. Βασ. Τάξ. 37218. Εἰς τὰ χωρία 25215, 26611, 64914 τονίζεται ἀγούστων.

3. Βασ. Τάξ. 2289, 23510, 2391, 25913, 2624 : καὶ προσκυνούσιν τοὺς πόδας καὶ τὰ δύο γόνατα τοῦ μεγάλου δεσπότη, ὁμοίως καὶ τοῦ μικροῦ.

4. Περὶ τοῦ δεσπότη βλ. G. Ostrogorsky, *Urum - Despoten in Byz.* Zeitschrift, τ. 44 (1951), σ. 448 - 460, D. Zakynthinos, *Le despotat grec de Morée*, τ. II (1953), σ. 75 - 78, R. Guiland, *Études sur l'histoire administrative de l'empire byzantin, Le despote, δεσπότης*, ἐν *Revue des études byzantines*, τ. 17 (1959), σ. 53 - 89 καὶ ἐπὶ τῆς τελευταίας ταύτης μελέτης παρατηρήσεις τοῦ F. Dölger ἐν *Byz. Zeitschrift*, τ. 53 (1960), σ. 216 - 217 με περαιτέρω μνείας συμβολῶν αὐτοῦ.

5. «*Ἀφέντης*» ἐκ τοῦ αὐθέντης.

6. Περὶ τοῦ χωρίου βλ. ἀνωτέρω, σ. 475 ἐπ.

κλήρον τῆς Ἀγίας Σοφίας καὶ τοὺς τοῦ κουβουκλείου ὑπὸ τῶν βυζαντινῶν ἡγεμόνων, τῶν εἰς ἑκατέραν τῶν ἀνωτέρω κατηγοριῶν ὑπαγομένων. Γράφει λοιπὸν ὁ αὐλικὸς ὑπάλληλος: «Ὁ δὲ γεγονὼς αὐτοκράτωρ βασιλεὺς...» διὰ τὸν πρῶτον καὶ «ὁ δὲ γε δεύτερος βασιλεὺς» διὰ τὸν μὴ ἀνηγορευμένον εἰς αὐτοκράτορα. Προκειμένου δηλ. νὰ δηλώσῃ τὴν μεταξὺ τῶν ἡγεμόνων ἑκατέρας κατηγορίας ὑφισταμένην πράγματι νομικὴν διάκρισιν δὲν χρησιμοποιεῖ τοὺς ἀορίστους καὶ μὲ βάσιν τὴν διαφορὰν τῆς ἡλικίας ὄρους μέγας βασιλεὺς - μικρὸς βασιλεὺς, ἀλλὰ τοὺς ἐμπεριέχοντας νομικὴν διαφοροποίησιν αὐτοκράτωρ βασιλεὺς καὶ δεύτερος (δηλ. ἀπλοῦς, μόνον) βασιλεὺς.

Ἡ ἔνεκα τῆς μὴ ὀρθῆς τοποθετήσεως τοῦ νομικοῦ προβλήματος ἀναφορικῶς μὲ τὸν καθορισμὸν τῆς θέσεως τοῦ συμβασιλέως εἰς τὸ βυζαντινὸν πολίτευμα, ἐσφαλμένη κατὰ τὰ ἀνωτέρω θεωρία ἀναγκάζει τοὺς ὑποστηρίζοντας τὸ ἀδύνατον τῆς νομικῆς ἰσοτιμίας μεταξὺ συμβασιλέων νὰ καταφεύγουν εἰς διατυπώσεις ἀντικρουσ ἀντιθέτους πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς βυζαντινῆς διοικήσεως καὶ τὴν λειτουργίαν τοῦ κρατικοῦ μηχανισμοῦ.

Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἐπίσημα νομοθετικὰ κείμενα κατ' ἐπανάληψιν φέρουν τὰ ὀνόματα τῶν ἐκδόντων αὐτὰ συμβασιλέων μετὰ τῶν ἐπισήμων ἑκάστοτε τίτλων των. Διὰ τῆς ἰδικῆς μου θεωρίας ἡ ἐξηγήσις προσφέρεται ἀπλουσιτάτη καὶ ὁμαλή. Πάντες οὗτοι οἱ ἑκάστοτε ἐκδῶται τοῦ νομοθετήματος συμβασιλεῖς ἔχουν ἀναγορευθῆ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ συνεπῶς ἀπέκτησαν τὴν αὐτὴν νομικὴν θέσιν (τοῦ αὐτοκράτορος), συνεπαγομένην μεταξὺ ἄλλων καὶ τὴν νομοθετικὴν ἐξουσίαν. Κατόπιν τούτου δικαιοῦνται ὅλοι ἐξ ἴσου νὰ φέρονται ὡς ἐκδῶται τοῦ νομοθετήματος. Ὁ F. Dölger, δεχόμενος τὸ ἀδύνατον τῆς μεταξὺ συμβασιλέων νομικῆς ἰσοτιμίας — γεγονὸς τελείως ἄσχετον μὲ τὴν οὐσιαστικὴν ἄσκησιν τῆς ἐξουσίας — διὰ νὰ ἐξηγήσῃ τὴν ἐπὶ αὐτοκρατορικῶν νομοθετημάτων ἀναγραφὴν πάντων τῶν ἐκδόντων αὐτὰ συμβασιλέων, δέχεται dass die byzantinischen Hauptkaiser ihre Mitkaiser an der Gesetzgebung nach Ermessen teilhaben lassen konnten oder nicht¹.

Ἐν τούτοις εἶναι γνωστὴ ἡ ἀυστηρότης τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκρατορικοῦ πρωτοκόλλου καὶ ἡ μέχρι τῶν ἐσχάτων λεπτομερειῶν ρύθμισις τῆς λειτουργίας τῆς κρατικῆς μηχανῆς, πρὸς τὰ ὅποια οὐδαμῶς συμβιβάζεται ἡ ἀντίληψις ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ δικαιοῦται νὰ ἐνεργῇ κατὰ τὰς ἑκάστοτε ἐπιθυμίας του, ἀδιαφορῶν διὰ τὴν τήρησιν τῶν νόμων καὶ τοῦ πρωτοκόλλου, ὡς πρέπει νὰ συναχθῆ ἐκ τῆς προμνημονευθείσης διατυπώσεως τοῦ F. Dölger.

1. F. Dölger, Das byzantinische Mitkaisertum κλπ. ἐν Byz. Diplomantik [1956], σ. 127. Ἡ ὑπογράμμισις εἶναι τοῦ ἰδίου.

Βεβαίως ὁ κατέχων τὸν βυζαντινὸν θρόνον εἶναι ἀπόλυτος μονάρχης καὶ εἰς αὐτὸν ἀπόκειται νὰ ἐπιφέρῃ οἰανδήποτε μεταβολὴν εἰς τὴν λειτουργίαν τῆς κρατικῆς διοικήσεως, πάντοτε ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς δικαιοσύνης¹. Ἀλλὰ διὰ τῆς ἀποφασιζομένης ἀλλαγῆς συνιστᾶται νέος θεσμὸς ἢ τροποποιεῖται ὁ ὑπάρχων πρὸς ὃν εἰς τὸ ἐξῆς ὀφείλει νὰ συμμορφωθῇ ὁ ἡγεμὼν μέχρις οὗ εἰσαχθῇ ἐν καιρῷ νέα μεταβολή. Αὕτη ὅμως δὲν δύναται νὰ ἐπέρχεται ἄνευ ἀποχωρῶντος λόγου, νὰ τροποποιῆται δὲ διαρκῶς, ρυθμιζομένη ἐκ τῆς ἐκάστοτε καλῆς ἢ κακῆς αὐτοκρατορικῆς διαθέσεως, διότι οὕτω θὰ ἐκλονίζετο πᾶσα ἐννοια ἐννόμου τάξεως. Συνεπῶς, ἄποψις, ὡς ἡ ὑπὸ τοῦ F. Dölger ὑποστηριζομένη, καθ' ἣν ἡ συμμετοχὴ τῶν συμβασιλέων εἰς τὴν νομοθεσίαν ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς καλῆς ἢ κακῆς στιγμιαίας ἐμπνεύσεως καὶ διαθέσεως τοῦ κυρίως αὐτοκράτορος, ἀντίκειται πρὸς τὰς βασικὰς ἀρχὰς τοῦ βυζαντινοῦ πολιτεύματος.

Ἡ ἀναγραφὴ τῶν συμβασιλέων ὡς συνεκδοτῶν ἐνὸς νομοθετήματος² κατὰ τὴν μέσσην καὶ ὑστέραν βυζαντινὴν περίοδον προσδιορίζεται ἐκ τῆς αὐτῆς νομικῆς θέσεως ἣν πάντες ὁμοιομόρφως κατεῖχον, ἐφ' ὅσον ἀνηγορεύθησαν κατὰ τοὺς αὐτοὺς τύπους καὶ ἔλαβον τοὺς αὐτοὺς τίτλους. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν δικαιοῦνται πάντες νὰ μνημονευθοῦν ἐν τῷ τίτλῳ τοῦ νομοθετήματος ὡς συνεκδοτάι αὐτοῦ.

Διὰ τὴν ἐδραίωσιν τῆς περὶ συμβασιλέως θεωρίας του, ὁ F. Dölger ἐπικαλεῖται κατ' ἐπανάληψιν τὴν βυζαντινὴν ἀντίληψιν περὶ τῆς *Eingipfelkeit* τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος, ἐκλεκτοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ ἐκπροσώπου αὐτοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, ὡς καὶ τὴν ἄρνησιν ὑπάρξεως ἐτέρου κυρίου τῆς οἰκουμένης, πλὴν τοῦ κατέχοντος τὸν ἡγεμονικὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Πράγματι αἱ ἰδέαι αὗται ἀποτελοῦν τὸν κεντρικὸν πυρῆνα τῆς βυζαντινῆς πολιτειακῆς θεωρίας, μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι ἡ σύγκρισις καὶ ἡ ἀναφορὰ δὲν γίνεται, κατὰ τὴν γνώμην μου, πρὸς τὰ λοιπὰ μέλη τῆς βυζαντινῆς δυναστείας, ἀλλὰ πρὸς τοὺς ἡγεμόνας τῶν ξένων κρατῶν καὶ λαῶν. Ἡ ἀρχὴ δηλ. τῆς μοναδικότητος τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος διατυποῦται οὐχὶ διὰ νὰ ἀποκλείσῃ τὴν ἰσότημον ἀναγνώρισιν ἄλλου νομίμως ἀναδεδειγμένου συνάρχοντος ἐπὶ τοῦ βυζαντινοῦ θρόνου, ἀλλὰ διὰ νὰ θέσῃ ὀριστικὸν φραγμὸν εἰς τὰς ἀξιώσεις οἰκουμενικότητος καὶ κοσμοκρατορίας τῶν ἡγετῶν τῶν ἀντιπάλων κρατῶν. Τοῦτο δὲ δυνάμεθα νὰ τὸ διαπιστώσωμεν, τόσον ἐκ τῆς βυζαντινῆς πράξεως, ὅσον καὶ ἐκ τῆς στάσεως τῶν ἄλλοεθνῶν ἡγεμόνων.

1. Περὶ τῆς ἰσχύος τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος καὶ τῶν εἰς αὐτὴν τιθεμένων φραγμῶν βλ. A. Michel, *Die Kaisermacht in der Ostkirche (843 - 1204)* ἐν *Ostkirchliche Studien*, τ. 2 (1953), σ. 1 - 35, 89 - 109, 3 (1954), σ. 1 - 28, 133 - 163, 4 (1955), σ. 1 - 42, 221 - 260, 5 (1956), σ. 1 - 32 καὶ αὐτοτελῶς, Darmstadt 1959.

2. Εἰς τὸ βιβλίον μου ἀναγράφονται εἰς τὴν οἰκείαν περὶ ἐκάστου αὐτοκράτορος θέσιν τὰ σχετικὰ νομοθετικὰ κείμενα, τὰ διευκρινίζοντα τὰς ἀνωτέρω ἀπόψεις.

Ἡ βυζαντινὴ αὐτὴ οὐ μόνον δὲν ἀποκρύπτει τὴν ὑπαρξιν συμβασιλέων — ἀδιαφόρως τῆς νομικῆς ἰσοτιμίας των πρὸς τὸν πρῶτον αὐτοκράτορα — ἀλλὰ προβάλλει τούτους εἰς τὴν δημοσίαν ζωὴν κατὰ τὰς πάσης φύσεως θρησκευτικὰς τελετὰς καὶ ὅλας τὰς συνδεομένας μὲ τὴν κρατικὴν ζωὴν, ὡς εἶναι ἡ δεξιώσεις ξένων ἡγεμόνων καὶ πρεσβευτῶν, ἡ τέλεσις ἐπινικίου θριάμβου, ἡ ἀναγόρευσις αὐγούστης, ἡ ἐπιθεώρησις στρατιωτικῶν καταυλισμῶν κλπ.¹ Ἐξ ἄλλου οἱ ξένοι ἡγέται — Βούλγαροι, Φράγκοι, Σέρβοι κλπ. — ὁσάκις ἀποκτήσουν ἰσχὺν καὶ αἰσθανθοῦν ὅτι δύνανται νὰ ἀναμετρηθοῦν πολιτικῶς καὶ στρατιωτικῶς μὲ τὸν κυρίαρχον τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, ἐπιζητοῦν νὰ σφετερισθοῦν τὸν τίτλον τοῦ « βασιλέως καὶ αὐτοκράτορος Ρωμαίων », διὰ νὰ ἀποκτήσουν οὕτω τὴν οἰκουμενικότητα, θεωρουμένην προνόμιον τοῦ αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου. Βεβαίως ἡ βυζαντινὴ πολιτειακὴ θεωρία ἀποκρούει διαρρηδην, τόσον τὴν καθ' οἷονδῆποτε τρόπον ἀπόπειραν σφετερισμοῦ τῶν τίτλων τοῦ βυζαντινοῦ μονάρχου, ὅσον καὶ τὴν ἰσοτιμίαν τῶν ξένων ἡγεμόνων πρὸς τὸν βυζαντινὸν αὐτοκράτορα. Ἄλλ' ἡ στάσις αὕτη δὲν δικαιολογεῖ τὴν περαιτέρω ἐκδοχὴν, καθ' ἣν ἡ ἀναγνώρισις εἰς τὸν συμβασιλέα νομικῆς ἰσοτιμίας πρὸς τὸν πρῶτον αὐτοκράτορα — ἐφ' ὅσον βεβαίως τηρηθοῦν αἱ νόμιμοι προϋποθέσεις — ἀντίκειται εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς βυζαντινῆς πολιτειακῆς ἰδεολογίας ἀναφορικῶς μὲ τὴν μονοκρατορικὴν θέσιν τοῦ βυζαντινοῦ ἡγεμόνος.

Κατὰ τὸν ΙΑ' αἰῶνα καὶ τὴν ἐποχὴν τῶν Κομνηνῶν διαπιστοῦται ὁρολογικὴ διάκρισις, ἀνταποκρινομένη καὶ εἰς νομικὴν, μεταξὺ τῶν συμβασιλέων, ὧν ὁ πρῶτος ἀναφέρεται ὡς « αὐτοκράτωρ βασιλεύς », ἐνῶ ὁ δεύτερος κατὰ κανόνα υἱός, σπανιώτερον δὲ ἀδελφός ἢ γαμβρός τοῦ πρώτου, καλεῖται μόνον « βασιλεύς ». Οὕτω εἰς τὴν μεταξὺ Βοημούνδου καὶ Ἀλεξίου Α' Κομνηνοῦ συνθήκην τοῦ ἔτους 1108 ἀναγινώσκειται² : πρὸς τὴν ὑμῶν βασιλείαν, σοῦ τε τοῦ μεγάλου αὐτοκράτορος κυρίου Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ καὶ τοῦ τριποθήτου υἱοῦ σου τοῦ βασιλέως κυρίου Ἰωάννου τοῦ πορφυρογεννήτου³, πρὸς τὴν βασιλείαν ὑμῶν, τοῦτ' ἔστι' σέ τε τὸν αὐτοκράτορα Ρωμαίων κύριον Ἀλέξιον καὶ τὸν βασιλέα καὶ υἱόν σου τὸν πορφυρογέννητον⁴. Ἐπιμικρογραφίας τοῦ Cod. Vatic. Urb. gr. 2 παραπλεύρως τῆς ἀπεικονίσεως τοῦ Ἰωάννου Β' Κομνηνοῦ σημειοῦται : Ἰωάννης ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστὸς βασιλεύς καὶ αὐτοκράτωρ Ρωμαίων ὁ Κομνηνὸς πορφυρογέννητος,

1. Βλ. ἀντὶ ἄλλου τινος τὰ διάφορα πρωτόκολλα ἐν τῇ Βασ. Τάξει.

2. Τὰ ἀκολουθοῦντα χωρία καὶ τὰς λοιπὰς μαρτυρίας περὶ τῆς ἀναδείξεως τῶν ἡγεμόνων τῆς ὑτέρας περιόδου, ὡς καὶ τῶν ἀνταπαιτητῶν τοῦ θρόνου, ἠρεῦνησα εἰς τὰς σ. 156 ἐπ. τοῦ βιβλίου μου.

3. Ἀλεξιάς XIII 12. 3.

4. Ἀλεξιάς XIII 12. 4 καὶ 12. 15. Εἰς διασωθέντα μεταξὺ τῶν καταλοίπων

παραπλεύρως δὲ τῆς τοῦ υἱοῦ του: *Ἀλέξιος ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστὸς βασιλεὺς ὁ πορφυρογέννητος*¹. Ὁμοίου ἀκριβῶς περιεχομένου εἶναι καὶ αἱ ἐπὶ ψηφιδωτῶν τοῦ νοτίου γυναικωνίτου τῆς Ἀγίας Σοφίας ἐπιγραφαί· παρὰ τὴν ἀπεικόνισιν τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Β' ἀναγιγνώσκεται: *Ἰωάννης ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστὸς βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Ρωμαίων ὁ Κομνηνὸς πορφυρογέννητος*, παρὰ δὲ τὴν τοῦ νεαροῦ υἱοῦ του Ἀλεξίου *Ἀλέξιος ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστὸς βασιλεὺς ὁ Κομνηνὸς πορφυρογέννητος*² (μεταξὺ 1122 καὶ 1142). Εἰς τὸν συνοδικὸν τόμον τοῦ ἔτους 1171, δι' οὗ ὁ πατριάρχης καὶ οἱ ἱεράρχαι ἀναλαμβάνουν ὠρισμένας ὑποχρεώσεις διὰ τὴν διαφύλαξιν τῆς διαδοχῆς εἰς τοὺς ἄρρενας ἀπογόνους τοῦ Μανουὴλ Α' Κομνηνοῦ, ὁ μὲν Μανουὴλ ἀναφέρεται ὡς «ἅγιος αὐτοκράτωρ βασιλεὺς πορφυρογέννητος καὶ βασιλεὺς», ἐνῶ ὁ μικρὸς υἱὸς του ὡς «ὁ πορφυρογέννητος καὶ βασιλεὺς», ὅστις μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς του θὰ καταλάβῃ τὸν θρόνον καθιστάμενος «αὐτοκράτωρ βασιλεὺς»³.

Καίτοι τὸ ἀκολουθοῦν κείμενον δὲν εἶναι ἐπίσημον, θεωρῶ ἀξίαν ἀναγραφῆς τὴν ἐν αὐτῷ μαρτυρίαν, ἀποδίδουσαν μὲ ἀκρίβειαν καὶ κυριολεξίαν τὴν διάκρισιν τῆς ἀναδείξεως τοῦ αὐτοῦ προσώπου ἀρχικῶς εἰς «βασιλέα», βραδύτερον δὲ τὴν ἀναγόρευσίν του εἰς αὐτοκράτορα: *Ἐστέφθη δὲ παρ' αὐτοῦ (sc. τοῦ Μανουὴλ Α') ὁ τοιοῦτος (sc. ὁ Ἀλέξιος) εἰς βασιλέα κατὰ Ἰνδικτιῶνα ε' τοῦ ςχπ' ἔτους (1171-1172)*⁴ ...κατὰ δὲ τὴν κδ' τοῦ Σεπτεμβρίου μηνὸς

τοῦ Ψελλοῦ τύπον χρυσοβούλλου (ἔτ. 1074) φέρονται ὑπογράφοντες ὁ αὐτοκράτωρ Μιχαὴλ Ζ' καὶ οἱ ἀδελφοί του ὡς ἑξῆς:

Μιχαὴλ ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστὸς βασιλεὺς αὐτοκράτωρ Ρωμαίων ὁ Δούκας.

Ἀνδρόνικος ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστὸς βασιλεὺς Ρωμαίων ὁ Δούκας.

Κωνσταντῖνος ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστὸς βασιλεὺς Ρωμαίων ὁ Δούκας.

Ἐν Ψελλοῦ Scripta Minora ἔκδ. E. Kurtz-Fr. Drexl, τ. I, Milano 1936, σ. 334. Ἐπειδὴ τὸ κείμενον τοῦτο θεωροῦν τινες οὐχὶ ὡς χρυσοβούλλου γνήσιον, ἀλλ' ὡς γύμνασμα τοῦ Ψελλοῦ, δὲν κατέλεξα τοῦτο μεταξὺ τῶν ἐπισήμου προελεύσεως. Ὅπως δὲ ὅμως ἀποδίδει τὸν τύπον τῶν γνησίων. Βλ. σ. 119 τοῦ βιβλίου μου.

1. Πρόχειρον ἀπεικόνισιν τῆς μικρογραφίας βλ. παρὰ G. Ostrogorsky, Autokrator Johannes II. und Basileus Alexios ἐν Annales de l'Institut Kondakov, τ. 10 (1938), σ. 179-183. Ὅτι αἱ μικρογραφίαι ἀκολουθοῦν ἀστηρῶς τοὺς κανόνας τῆς αὐτοκρατορικῆς γραμματείας κατὰ τὴν χρησιμοποίησιν τῶν τίτλων καὶ συνεπῶς ἀποδίδουν τὴν ἐπίσημον ὀρολογίαν ἔδειξεν ἐπιτυχῶς ὁ F. Dölger, Die Entwicklung der byz. Kaisertitulatur, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 1001 ἐπ. = Τοῦ αὐτοῦ, Byzantinische Diplomatie [1956], σ. 148 ἐπ.

2. Βλ. ἔγχρωμον ἀπεικόνισιν τοῦ ψηφιδωτοῦ παρὰ A. Grabar, La peinture byzantine [Genève 1953], σ. 99 καὶ 103.

3. Α. Πάβλωφ, Συνοδικὸς τόμος τοῦ Κωνσταντινουπόλεως πατριάρχου Μιχαὴλ τοῦ τοῦ Ἀγχιάλου (ἔτ. 1171) ἐν Βυζαντινὰ Χρονικά, τ. 2 (1895), σ. 392. Βλ. σ. 161 ἐπ. τοῦ βιβλίου μου.

4. Ψευδο-Κωδικοῦ, Χρονογραφία, 15915-16.

τῆς ἰδ' ἰνδικτιῶνος τοῦ ,σγπθ' ἔτους ὥρα α' τῆς ἡμέρας, καθ' ἣν ὁ ἀειμνηστος πατὴρ αὐτοῦ τῆς ἐπιγείου βασιλείας ἠλλάξατο τὴν οὐράνιον, ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ [sc. ὁ Ἀλέξιος] καὶ ἐβασίλευσεν εὐσεβῶς σὺν τῇ μητρὶ αὐτοῦ τῇ δεσποσύνῃ τῇ κυρᾷ Μαρίᾳ¹. Τὸ δεύτερον ἰδίᾳ χωρίον ἀποδίδει προφανῶς « ἐνθύμησιν » σύγχρονον τοῦ μνημονευομένου γεγονότος.

Ὡς διεπιστώθη καὶ διὰ τὴν μέσσην περίοδον, οὕτω καὶ ἐπὶ Κομνηνῶν καὶ Ἀγγέλων, εἶναι δυνατὴ νομικῶς ἢ συνύπαρξις δύο αὐτοκρατόρων. Οὗτοι εὐρίσκονται εἰς ἀπόλυτον νομικὴν ἐὰν μὴ πολιτικὴν, ἰσοτιμίαν μεταξὺ των καὶ φέρουν ἀμφοτέροι τὸν τίτλον τοῦ « αὐτοκράτορος βασιλέως », δι' ὃ καὶ ὁ ἀκριβολόγος γνώστης τοῦ βυζαντινοῦ πολιτεύματος Νικήτας Χωνιάτης πρὸς δῆλωσιν τοιαύτης περιπτώσεως ἐχρησιμοποίησε τὸ ρῆμα *συναυτοκρατορῶ*². Εἰς τὴν κατὰ τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ Ἀνδρονίκου Α' Κομνηνοῦ λεχθεῖσαν εὐφημίαν, τόσον αὐτὸς ὅσον καὶ ὁ ἤδη αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος Β' εὐφημοῦνται διὰ τῶν αὐτῶν ἀκριβῶς τίτλων, διότι καὶ ὁ Ἀνδρόνικος Α' ἀπέκτησε τότε τὴν αὐτοκρατορικὴν ἰδιότητα (Σεπτέμβριος 1183)³.

Εὐχερέστερος εἶναι ὁ καθορισμὸς τῆς νομικῆς διακρίσεως μεταξὺ τοῦ κατέχοντος τὴν ἰδιότητα τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τὴν τοῦ ἀπλοῦ βασιλέως κατὰ τοὺς *Παλαιολογεῖους χρόνους*, δεδομένου ὅτι ὑπάρχουν, τοῦτο μὲν σχετικῶς πλήρη πρωτόκολλα αὐτοκρατορικῶν ἀναγορεύσεων, τοῦτο δὲ ἱκανὸς ἀριθμὸς ἐγγράφων, ἐκδοθέντων ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων, τῶν συμβασιλέων αὐτοκρατόρων καὶ τῶν ἀπλῶν « βασιλέων ».

Ἡ διαφορὰ εἶναι ἐμφανῆς εἰς τὸ τυπικόν, τὸ τηρούμενον διὰ τὴν ἀνάδειξιν « αὐτοκράτορος » ἀφ' ἑνός, ἀπλοῦ « βασιλέως » ἀφ' ἑτέρου, εἰς τὸν τύπον τῆς ὑπογραφῆς ἑκατέρου, εἰς τὴν βασιλικὴν περιβολὴν καὶ τὸ στέμμα.

Τὸ τυπικὸν τῆς ἀναγορεύσεως καὶ στέψεως αὐτοκράτορος εἶναι λεπτομερῶς γνωστὸν ἐξ ἀρίστων πρωτοκόλλων τῆς ἐποχῆς⁴. Ὁ αὐτοκράτωρ ἀναγορεύεται εἰς τὰ ἀνάκτορα ἐπ' ἀσπίδος, αἰρομένης ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος — ἐὰν ὑπάρχη — τοῦ πατριάρχου καὶ ἀνωτέρων ἀξιωματούχων. Ἐν συνεχείᾳ

1. Ψευδο - Κωδινού, Χρονογραφία, 15923 - 1605.

2. Νικ. Χων. 34923: *συναυτοκρατοροίη* [ὁ Ἀνδρόνικος Α'] τῷ παναφήλικι βασιλεῖ [sc. Ἀλεξίῳ Β']· πρβλ. Θεοδ. Σκουταριώτην, σ. 332: *συναυτοκράτωρ κατασταθῆ τῷ νεάζοντι βασιλεῖ*. Πρβλ. ἄνωτ., σ. 473.

3. Νικ. Χων. 3503 = Θεοδ. Σκουτ. 3328: *Ἀλεξίου καὶ Ἀνδρονίκου μεγάλων βασιλέων καὶ αὐτοκρατόρων Ρωμαίων τῶν Κομνηνῶν πολλὰ τὰ ἔτη*.

4. Βλ. εἰς τὰς σ. 218 - 222 τοῦ βιβλίου μου λεπτομερῆ ἔκθεσιν τοῦ πρωτοκόλλου καὶ εἰς τὰς σ. 185 - 214 ἀνάλυσιν τῶν μαρτυριῶν διὰ τὴν ἀνάδειξιν ἑνὸς ἑκάστου τῶν ἡγεμόνων τῆς περιόδου αὐτῆς, τόσον εἰς « βασιλεῖς », ὅσον καὶ εἰς « αὐτοκράτορας ». Σχεδὸν πάντες οἱ αὐτοκράτορες τῆς Παλαιολογεῖου ἐποχῆς διῆλθον τὸ στάδιον τοῦ ἀπλοῦ βασιλέως, οἱ πλείστοι δὲ ἐξ αὐτῶν ἀνηγορεύθησαν αὐτοκράτορες ὑπὸ τοῦ πατρὸς των, εὐρισκομένου ἔτι ἐν ζωῇ καὶ αὐτοκρατοροῦντος.

οὗτος παραδίδει εἰς τὸν πατριάρχην ἔγγραφον ὁμολογίαν πίστεως. Ὁ οὕτως ἀναγορευθεὶς προσέρχεται εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν, ἔνθα χρίεται ὑπὸ τοῦ πατριάρχου, ἀναφωνεῖται κατὰ τὴν χρῆσιν «ἅγιος» ὑπὸ τοῦ πατριάρχου καὶ τοῦ ἐκκλησιάσματος. Ἀκολουθῶς στέφεται ὑπὸ τοῦ πατριάρχου, βοηθουμένου κατὰ τὴν τοποθέτησιν τοῦ στέμματος ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος — ἐὰν ὑπάρχη — καὶ ἀναφωνεῖται «ἄξιος». Ἐπὶ οἴουδήποτε τηρηθῆ τὸ ἀνωτέρω τυπικόν, οὗτος ἀποκτᾷ τὴν ἰδιότητα τοῦ αὐτοκράτορος, τὸ δικαίωμα νὰ ὑπογράφη ὡς «πιστὸς βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Ρωμαίων», ἀνεξαρτήτως καὶ ἀδιαφόρως ἂν τὴν αὐτὴν στιγμὴν ὑπάρχη εἰς τὴν ἀρχὴν καὶ ἕτερος αὐτοκράτωρ.

Τὴν πλέον πειστικὴν ἀπόδειξιν ἀποτελεῖ ἡ ἀντιβολὴ τῆς ἀφηγήσεως τοῦ Καντακουζηνοῦ Γ' 186-204 περὶ τῆς ἀναγορεύσεως τοῦ Ἀνδρονίκου Γ' τὴν 2αν Φεβρουαρίου 1325 — προσερχομένη ἀσφαλῶς ἐξ ἐπισήμου πρωτοκόλλου — πρὸς τὴν θεωρητικὴν ἔκθεσιν τοῦ Ψευδο-Κωδινοῦ (σ. 86-97) περὶ τῆς ἀναγορεύσεως αὐτοκράτορος. Ὁ Ἀνδρόνικος τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἀνηγορεύθη μὲν αὐτοκράτωρ, οὐχὶ ὅμως «κύριος» ἢ «πρῶτος» (Hauptkaiser) ἀλλὰ συμβασιλεύς, τὸ δὲ τηρηθὲν πρωτόκολλον παραδίδει λεπτομερῶς ὁ ἱστοριογράφος καὶ μετέπειτα αὐτοκράτωρ Ἰωάννης (Γ') Καντακουζηνός. Τὴν ἔκθεσιν αὐτὴν τοῦ Καντακουζηνοῦ ἔλαβεν ὡς βάσιν, κυρίως εἰπεῖν ἐν πολλοῖς ἀντέγραψεν ἐπὶ λέξει, ὁ Ψευδο-Κωδινός διὰ νὰ παρουσιάσῃ τὸ κατὰ θεωρίαν τυπικόν τῆς ἀναγορεύσεως αὐτοκράτορος.

Διὰ τὴν ἀνάδειξιν ἀπλοῦ «βασιλέως» κατὰ τοὺς Παλαιολογεῖους χρόνους τηρεῖται τελείως διάφορον τυπικόν. Τοῦτο συνίσταται εἰς τὴν ἀπλὴν ταινίωσιν τοῦ ὑποψηφίου ὑπὸ τοῦ ἤδη ὑπάρχοντος αὐτοκράτορος, ἄνευ πατριαρχικῆς, ὡς φαίνεται, συμπράξεως. Ἡ τελειὴ πραγματοποιεῖται ἐντὸς κοσμικοῦ χώρου καὶ οὐχὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Ὁ οὕτω τιμηθεὶς δικαιούται νὰ ὑπογράφη ὡς «πιστὸς βασιλεὺς Ρωμαίων». Ὁ ἀπλοῦς «βασιλεὺς» οὔτε «χρίεται» οὔτε «στέφεται» ὑπὸ τοῦ πατριάρχου καὶ διὰ τοῦτο κατ' ἐπανάληψιν εἰς κείμενα τῆς ἐποχῆς γίνεται διάκρισις μεταξὺ βασιλέως «ἀστεφοῦς» καὶ βασιλέως «ἐστεμμένου»¹.

Ἐκ τῶν Παλαιολογεῖων χρόνων ἔχομεν ἔγγραφα :

α') Αὐτοκρατόρων ἀσκούντων τὴν ἐξουσίαν ὡς «πρώτων» «κυρίων» αὐτοκρατόρων κατὰ τὴν διατύπωσιν τοῦ F. Dölger.

β') Αὐτοκρατόρων μετεχόντων τῆς ἐξουσίας ὡς συνηγεμόνων (συναυτοκρατόρων) καὶ

γ') Ἀπλῶν «βασιλέων», ὡς καθόρισα ἀνωτέρω τὴν ἔννοιαν.

Ἡ ὑπογραφή τῶν αὐτοκρατόρων καὶ συναυτοκρατόρων ἔχει τὸν αὐτὸν

1. Ψευδο-Κωδινοῦ, Περὶ ὁφφικιαλίων κλπ., σ. 523-11, 684-8, Ἐκθεσις νέα, γραφεῖσα τὴν 1ην Σεπτεμβρίου 1386 ἐν Γ. Ράλλη-Μ. Ποτλῆ, Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων, τ. Ε', σ. 504. Βλ. ἀναλυτικώτερον σ. 216-217 τοῦ βιβλίου μου.

ἀκριβῶς τύπον : ὁ δεῖνα πιστὸς βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Ρωμαίων ὁ Παλαιολόγος, οὐχὶ κατὰ παραχώρησιν καὶ κατὰ χάριν, παρεχομένην ὑπὸ τοῦ « κυρίου αὐτοκράτορος » πρὸς τὸν συνάροντα, ὡς παρουσιάζουν τὸ πρᾶγμα οἱ F. Dölger, B. Sinogowitz, I. Καραγιαννόπουλος, ἀλλὰ κατὰ νόμιμον δικαίωμα, συμφώνως πρὸς τὸ πολιτειακὸν δίκαιον, ὡς τοῦτο διεμορφώθη ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν Κομνηνῶν καὶ Παλαιολόγων.

Ἡ ὑπογραφή τοῦ ἀπλοῦ βασιλέως, ἀκολουθεῖ πάντοτε ὠρισμένον τύπον : ὁ δεῖνα πιστὸς βασιλεὺς Ρωμαίων, διαγραφόμενον ὡσαύτως ὑπὸ τοῦ πολιτειακοῦ δικαίου καὶ μὴ ἐξαρτώμενον ἐκ τῆς καλῆς θελήσεως τοῦ αὐτοκράτορος.

Ἐὰν πρέπη νὰ γίνῃ λόγος περὶ « ἀγαθῆς προαιρέσεως » τοῦ αὐτοκράτορος, τότε αὕτη ἐκδηλοῦται εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ ἀποφασίζει τὴν ἀνακήρυξιν τοῦ Α ἢ τοῦ Β ἄρρενος μέλους τῆς οἰκογενείας του εἰς αὐτοκράτορα ἢ ἀπλοῦν βασιλέα. Ἀλλὰ τοῦτο εἶναι αὐτονόητον διὰ πολίτευμα μοναρχικόν, εἰς τὸ ὁποῖον αἱ ἀποφάσεις, θεωρητικῶς τοῦλάχιστον, ἐξαρτῶνται ἐκ τῆς βουλήσεως τοῦ ὑπερτάτου ἄρχοντος. Ἀφ' ἧς ὅμως στιγμῆς ὁ ἐπιλεγείς ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος εἴτε διὰ τὸ ἀξίωμα τοῦ αὐτοκράτορος (ἐν προκειμένῳ συναυτοκράτορος) εἴτε τοῦ ἀπλοῦ βασιλέως ἐπιτύχη τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν νομίμων τύπων διὰ τὴν ἀνάδειξιν εἰς ἑκάτερον τῶν ἄνωτέρω λειτουργημάτων ἀποκτᾷ ἄνευ ἐτέρου ὅλας τὰς ἀρμοδιότητας, δικαιώματα καὶ ὑποχρεώσεις τὰς συννηφασμένας μὲ τὸ προσκτηθὲν λειτούργημα.

ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΥ